

ΝΙΑΟΥΣΤΑ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟ
ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ
ΣΥΛΛΟΓΟΥ
ΑΠΟΦΟΙΤΩΝ
ΝΑΟΥΣΗΣ

Η πρώτη πανηγυρική κωδωνοκρουσία του Αν Γιώργη

«Μπαμπάκο»

Ενας βιταμινούχος καρπός

Ο Καπετάν Αγρας

και οι συνθήκες αιχμα-
λωσίας - απαγωγής του

Το

«Βακτηριακό κάψιμο»
των μπλοειδών

Νάουσα: Η οδός Χατζηκουρούτα τη δεκαετία του 1970.
Ζωγραφικός πίνακας Χρ. Κωστοπούλου

AIDS: Ενημέρωση - πρόληψη

Αισθητική της πόλης, προβλήματα και αντινομίες

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Φυλάξτε τὰ τεύχη τῆς «Νιαουστὰς»

Παλαιὰ τεύχη μπορείτε νὰ προμηθευθεῖτε ἀπὸ τὰ γραφεῖα τοῦ Συλλόγου

Ἡ «ΝΙΑΟΥΣΤΑ» στηρίζεται στὴν ἀγάπη καὶ τὸ ἐνδιαφέρον

τῶν συνδρομητῶν τῆς

Παρακαλοῦμε νὰ μεριμνήσετε γιὰ τὴν ἀνανέωση τῆς συνδρομῆς

τοῦ ἔτους 1987

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΑΠΟΦΟΙΤΩΝ ΝΑΟΥΣΗΣ

- 1) ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΝΑΟΥΣΗΣ
- 2) ΜΝΗΜΗ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΤΣΑΜΗ ΚΑΡΑΤΑΣΙΟΥ

**ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ ΠΟΥ ΔΕΝ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΛΕΙΨΟΥΝ
ΑΠΟ ΚΑΝΕΝΑ ΝΑΟΥΣΑΙ-ΓΚΟ ΣΠΙΤΙ**

ΜΠΟΡΕΙΤΕ ΝΑ ΤΑ ΠΡΟΜΗΘΕΥΤΕΙΤΕ ΑΠΟ ΤΑ ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΑ

ΚΑΙ ΑΠΟ ΤΑ ΓΡΑΦΕΙΑ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΑΠΟΦΟΙΤΩΝ ΝΑΟΥΣΗΣ

Βασ. Φιλίππου 21. Ὁρες λειτουργίας ἀπογεύματα Δευτέρα, Τρίτη, Τετάρτη, Πέμπτη.

Δημόσια Κεντρικὴ Βιβλιοθήκη Βέροιας

“ΝΙΑΟΥΣΤΑ”

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΑΠΟΦΟΙΤΩΝ ΝΑΟΥΣΗΣ

ΑΠΡΙΛΙΟΣ - ΜΑΪΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ 1988
ΕΤΟΣ ΙΒ', ΤΟΜΟΣ ΣΤ', ΤΕΥΧΟΣ 43

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Οδυσσεύς Ντινόπουλος, Ελένη Μήτσαλα
Λευκή Σαμαρά, Χρήστος Μουχάγιερ, Αλ. Οικονόμου

ΓΡΑΦΕΙΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ

Βασ. Φιλίππου 21 592 00 ΝΑΟΥΣΑ

ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΟΣ ΒΕΡΟΙΑΣ

Γιάννης Καρατσιώλης, Γεωπόνος 60.331

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ

Νόσση: Η οδός Χατζήκουρκούτα τη δεκαετία του 1970
Ζωγραφικός πίνακας Χρ. Κωστοπούλου.

ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΣΙΑ — ΕΚΤΥΠΩΣΗ

Τυπογραφείο Αντώνη Μαυρογένη
Αντωνίου Καμάρα 3 - τηλ. 260-140
Θεσσαλονίκη

Αγαπητέ φίλε,

Στις 7 Ιουνίου 1907 δύο αγωνιστές του Μακεδονικού αγώνα, ο Κοπετάν Άγρας (ψευδώνυμο του ανθ/γού Αγαπηνού Σαράντου) από τους Γαργαλιάνους Νομού Μεσσηνίας και ο Ντώνης Μίγγας από την Νάουσα απαγχονίζονται από τους κομιτατζήδες σε τοποθεσία κοντά στο σημερινό χωριό Άγρας του Νομού Πέλλας.

Η «ΝΙΑΟΥΣΤΑ» τιμώντας την μνήμη των δύο αγωνιστών φιλοξενεί σχετικά άρθρο βασισμένο σε ιστορικό σημείωμα της εποχής εκείνης. Ο αναγνώστης θα πληροφορηθεί, κάτω υπό ποιες συνθήκες ο Κοπετάν Άγρας συναντήθηκε με τους κομιτατζήδες, σε τι αποσκοπούσε αυτή η συνάντηση και τελικά πώς απαγχονίστηκε. Κοντά του είχε την ίδια τύχη και ο Ναουσαίος Ντώνης Μίγγας.

***

Στα χρόνια της Τουρκοκρατίας, οι κατακτητές παντοτρόπως παρεμπόδιζαν τους χριστιανούς να επιτελέσουν τα θρησκευτικά τους καθήκοντα. Σχετικά είναι τα επεισόδια που διαδραματίστηκαν την παραμονή των Χριστουγέννων το 1867 στη Νάουσα. Οι φανατικοί Τούρκοι με αλλαλαγμούς γκρέμισαν το καμπαναριό του Αγίου Γεωργίου και έκαναν συντρίμιο την Καμπάνα. Πολύ σύντομα, όμως, χάρη στις ενέργειες των Ναουσαίων, ανεγείρεται το καμπαναριό, αυτή τη φορά με έξοδα των Τούρκων, και η καμπάνα σήμανε χαρμόσυνα και πανηγυρικά. Ένα γεγονός που τιμά ιδιαίτερα τους δραστήριους Ναουσαίους.

***

Το τελευταίο χρόνο ένα καινούργιο νόσημα, το AIDS (Έιτς) έχει τρομοκρατήσει πολύ τον άνθρωπο. Η ασθένεια μεταδίδεται κυρίως με τις μεταγγίσεις αίματος, την σεξουαλική επαφή και από την μητέρα στο παιδί, στην διάρκεια της εγκυμοσύνης. Μπορεί σήμερα το AIDS να αποτελεί πρόβλημα. Όμως αντιμετωπίζεται κατά τρόπον ικανοποιητικό, αρκεί να ληφθούν όλα τα αναγκαία προφυλακτικά μέτρα. Δημοσιεύουμε σήμερα σχετικό άρθρο. Έτσι ο αναγνώστης θα ενημερωθεί για το νέο νόσημα και θα πληροφορηθεί για τους τρόπους πρόληψης.

***

Ο «πολιτισμένος άνθρωπος» εν ονόματι του κέρδους και άλλων πολιτικών σκοπιμοτήτων κατάφερε να κτίσει πόλεις που να δυσκολεύουν την ίδια τη ζωή του, που έγινε πια «σπώνθρωπη». Το πρόβλημα είναι όντως σοβαρό. Ένας ειδικός από τις στήλες του περιοδικού μας διατυπώνει τις απόψεις του και προτείνει λύσεις. Άς τον ακούσουμε.

***

Αυτά για τώρα. Καλές διακοπές. Ροντβού μετά τρεις μήνες.

Η
Συντακτική Επιτροπή

Περιεχόμενα

Ιστορικά — Λαογραφικά —	σελ.
Γλωσσολογικά	
ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΣΤΕΡ.: Ο Κοπετάν Άγρας και οι συνθήκες αιχμαλωσίας - απαγωγής του	48
ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ ΙΦΙΓ.: Η περιπέτεια ενός αγωνιστή του 1822	52
ΤΟΥΣΙΜΗ ΓΕΩΡ.: Η πρώτη πανηγυρική κωδωνοκρουσία του Αη Γιώργη	54
ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΣΤΕΡ.: Κλεφταρματολικά χρονικά	56
ΧΙΟΝΙΔΗ ΓΕΩΡ.: Απ. Ε. Βακαλόπουλος, ο ιστορικός του νέου Ελληνισμού	58
ΣΠΑΡΤΗΝ ΝΙΚ.: Παραομιρίες που λέγονται στη Νιάουσα	62
ΜΠΑΪΤΣΗ ΤΑΚΗ: «Κωνσταντούλης»	65

Επιστημονικά — Λογοτεχνικά — Παιδαγωγικά — Ιατρικά

ΜΥΛΩΝΑ ΓΙΑΝ.: Σοφία Καβαλέφσκαγια: Η πρώτη γυναικεία μαθηματικός σε Πανεπιστήμιο της Ευρώπης	66
ΛΑΒΔΑ Γ.Π.: Αισθητική της πόλης, προβλήματα και αντινομίες	68
ΜΑΓΓΑΝΑΡΗ ΕΛΕΥΘ.: AIDS: Ενημέρωση - πρόληψη	71
ΜΥΛΩΝΑ ΓΙΑΝ.: Ο κόσμος της συνείδησης και η συνείδηση του κόσμου	74

Γεωργικά — Δεντροκομικά

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ - ΚΑΡΤΣΙΟΥΝΗ ΕΛΕΝΗ: Παρασκευάσματα με βάση το μήλο	78
ΝΤΙΝΘΠΟΥΛΟΥ ΟΔΥΣ.: Β' Πανελλήνιο Εντομολογικό Συνέδριο (περιλήψεις ομιλιών) - Μπαμπάκο	81
ΝΤΙΝΘΠΟΥΛΟΥ ΟΔΥΣ.: Δεντροκομικά θέματα	84

Ετήσια συνδρομή Ιδιωτών	1.000
Δήμοι, Κοινότητες, Συν/σμοί	2.500
Εξωτερικού δολλάρια	25

«Ο ΚΑΠΕΤΑΝ ΑΓΡΑΣ ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΑΙΧΜΑΛΩΣΙΑΣ - ΑΠΑΓΩΓΗΣ ΤΟΥ»

(Σχόλια - επισημάνσεις σε οριστικό ιστορικό σημείωμα)

Από τον γράφοντα παρατίθεται το πλήρες κείμενο σημειώματος, φωτοτυπία του οποίου είχε την ευγενή καλωσύνη να του αποστείλει εξ Αθηνών ο κ. Γεώργιος Τουσίμης, αναφερόμενος στις συνθήκες αιχμαλωσίας την 3η Ιουνίου 1907 του καπετάν Άγγρα(1) και του Ναουσαίου συνοδού του Ντόνη Μίγγα(2) από ένοπλα τμήματα βουλγαροφώνων και ρουμανοφώνων κομιτατζήδων.

Συντάκτης του σημειώματος τούτου, κατά πληροφορία που του παρέσχε ο κ. Γ. Τουσίμης, είναι ο Αλέξανδρος Μαζαράκης(3).

Στο σημείωμα τούτο εμπεριέχονται αξιόλογα πληροφοριακά στοιχεία τα οποία συμπληρώνουν τα μέχρι τώρα γνωστά για το προαναφερόμενο γεγονός. Τα στοιχεία αυτά ενέχουν ιδιαίτερη βαρύτητα,

Του Στέργιου Σπ. Αποστόλου

επειδή ακριβώς, πέραν των προσώπων των συνεργαζόμενων με το Ελληνικό Προξενείο Θεσσαλονίκης, γίνεται μνεία και άλλων (αυτοπτών μαρτύρων της αιχμαλωσίας Άγγρα και Μίγγα) φίλα προσκείμενων προς τους βουλγαροφώνους κομιτατζήδες, από τα οποία φωτίζεται περισσότερο το αξιοσημείωτο, για την εποχή εκείνη, γεγονός.

Ακολουθεί, αμέσως, το πλήρες κείμενο του προμημονευόμενου σημειώματος. Οι ενυπάρχουσες σ' αυτό παραπομπές τέθηκαν από τον γράφοντα και αφορούν σε σχόλια και επισημάνσεις του ίδιου πάνω στα βασικότερα —κατά την άποψή του— σημεία που ακολουθούν στην συνέχεια και απασκοπούν στην εμφάνιση, κατά το δυνατόν, πληρέστερης εικόνας με την παράλληλη σύνδεσή τους με αυτό.

•Τη 10/8(4α) αφίκετο εκ Βοδενών(4β) ο εκεί πρόκριτος ομογενής κ. Κ. Πέτσος αφηγηθείς ημίν τα εξής.

Το Σάββατον (10/5)(5) μετέβη προς αυτόν εις Βοδενά ο εκ Γιαντσιάτης(6) καταγόμενος και εν Βεροία διαμένων Τσότηος Παναγιώτης, από μηρών διατελών εν τω υπηρεσία ημ.(7) Ούτος τω ανέφερεν ότι την Παρασκευήν (8/5)(8) μαθών την αιχμαλωσίαν του Αγ.(9) μετέβη εκ Βερ.(10) εις Γιαντσιάνον όπως συναντήσῃ τον εσθελφόν του Λέτσον, ον εγνωρίζεν ως στενότερα συνδεόμενον και συνεργαζόμενον μετά των βουλγ.(11) συμμοριών και πείσῃ αυτόν να μεσιτεύσῃ υπέρ της απολύσεως Αγ. Εύρε τον Λέτσον εν Γιαντσιάτη ὅστις τω εἶπεν ὅτι ἦτο παρών με την συνάντησιν του Αγ. μετά των Βουλγ.(12) αρχηγῶν Γιώργη(13) και Ζλατάν'(14) αὐτῆ ἔλαβε χώραν εις καλύβην κειμένην 2ωρον και 20' της Νοούσης και 20' από του χωρίου Τσαρμαρινόβου(15) (και ὄχι εν Δουβοριτσι)(16) 5ωρον απέχον της Ν.(17) ως εἶπαν οἱ Λ.(18) και Τόλ.(19)· κατὰ ταύτην μετά συνομιλίαν καθ' ἣν ἐμέμφθησαν τῷ Α.(20) και τῇ Ελ.(21) ως διαπροξενίων φόνους και αιχμαλωσίαις κατὰ των βουλγαριζόντων χωρικών, ο δε Α. ανέλαβε πάσαν την εὐθύνην ταύτων, ο αρχηγός Γιώργης ἐπέλεξε την συνομιλίαν ραπίσως τον αρχ.

(22) Ο ἴδιος Λέτσος τότε ἔδωκε το σύνθημα της ἐπισεως κατὰ των αιχμαλιτών(23) ἐκτύπησε τον Ντόνη Μίγγα και φωνάσας προς τους κομιτατζήδες «τί τους φυλάτε; τότε δε και ο αρχηγός Γεώργιος ἐρράπιασε το Α.(24)· κτυπάτε τον αρχ.(25) αὐτός εἶναι για σκότωμα.(26) Δάστε τους» και σμέσως οἱ αὐτοὶ ὤρμησαν και ἔδεσαν ἀμφοτέρους. Εἰς των συμμοριῶν ἐφώνασε να πάρουν το δόκτυλ'δι μήπως ἔχει μέσα δηλητήριον και αυτοκτονήσῃ(27).

Ο Α. ἐπεχείρησε να εθαγάτῃ το περιστροφόν τῆς (κατὰ τας ἀφηγήσεις του Ζ. Λόγγου και Τόλιου ταύτου) δε ἀφορθεῖ παρ' αὐτῶν εν τῇ ἀρχῇ της συνομιλίας) βρίζων αὐτούς στίμους· οἱ κομιτατζήδες τότε κατὰ διαταγήν του Γιώργη ἔδεσαν αὐτόν και τον Ντόνη Μίγγα· Ἐν τμήμα δε εἶνεν ἀνδρῶν ὑπὸ τον Γιώργην ἀπήγαγε αὐτούς προς Β.(28) Το δ' ἕτερον τμήμα ὑπὸ τον Ζλατμετέβη και διενυκτέρευσε πλησίον της Ἐπισκοπῆς.(29) Ὁ Λέτσος λέγει ὅτι συνέστησεν εις τους Βουλγάρους ἀρχηγούς να μην φονεύσουν τον Α. διότι θα πάθουν εἴς σπινθηρικήσων τα χωρία. Την αὐτὴν ὥραν γυναῖκες εκ Τσαρμαρινόβου και χωρικοὶ προσελθόντες ἰκέτευον να μη ποῦ ὁ αρχηγός και ἐκτεθῇ το χωρίον των εις ἀντεκδικήσεαις δε Βουλγ.(30) αρχηγοὶ διεβεβαίωσαν αὐτόν ὅτι οὐδὲν πάθη, μόνον θα τον περιφέρωσιν εις το βουλγαρ.(31) κτήμα και χωρία ἵνα ἀντιληφθῇ την δύναμιν και την ὀψιν των Βουλγάρων, εἴτα θα τον σπολύσουν· τούτων ὁ δε και ο Λέτσος και οἱ αρχηγοὶ εἶχον ἀποφοροῖσαι τὸν φόνον του Μίγγα. Τους λοιπούς 4 αιχμαλιτούς.(32) ὁ Λέτσος ἀπέλυσε ἀμέσως χωρὶς δόλου να δευσιπύσῃ την μεσημβρίαν δηλ.(33) της Κυριακῆς ἀναδεύσας τας μέχρι τινος. (Οἱ Λ. και Τ.(34) λέγουσιν ὅτι ἀπέβησαν την Δευτέραν πρωί). Καθ' ἃ προσέβη ο κ. Πέτσος εκ πληροφοριῶν Τσότηου ο Λόγγος ἀπαλυθείς ἦλθεν ἀμέσως διὰ Νοούσης (οὐδὲν ἀνακοινώσας τὸς κει ἀρμολογίαις)(35) εις Θεσ/νικην (ενῶ ο Λ. προσῆλθε εις το γραφεῖον την εσπέραν της Δευτέρας εἰπών ὅτι εἰς αὐτὸς εἶχεν ἔλθει). Ἐπίσης ο Λέτσος ἐβεβαίωσεν ὅτι ἐπὶ τὴν συλληφθέντος Α. εὐρέθη το σημειωματάριον αὐτοῦ περὶ των διαφόρων πληροφορίας, πληρωμῆς και ονομαστικῶν γασίων, δὲ τὰ χωρία του κάμπου, ως και 150 λίρ(36) Ο Λέτσος ἠκολούθησεν ο Λέτσος(37) το σώμα. Ἐκτεπληρώσῃ ο Λέτσος την τύχην των αιχμαλιτών ὑπεσχέθη δε ὅτι ἀμέσως θα μεταβῇ προς συνάντησιν των συμμοριῶν ἵνα και πάλιν μεσολοβήσῃ υπέρ της σπολύσεως του Α. Ο αὐτός Κ. Πέτσος ἀναφέρει ὅτι την η.(38) Τετάρτην ἦλθεν εις Βοδενά ο Σαρακατσάνος κεχαγιάς ο διαμένων εν Κινδρόβω(39) ὅστις ἀφηγήθη εις τον Ευόγ. Βασδαρίδη ὅτι την Κυριακὴν ἐσπέραν ἦλθεν εις τας καλύβας του Α. εἰς 9 ἀνδρῶν(40) βουλγ. ἀπόσπασμα φέρον και τους δὲ(41) αιχμαλιτούς· ἐπινέβη υπέρ της σωτηρίας του Α. και τω ἐπηγόρευσαν μεν δι' ἀπειλῶν την ἀνάμειξιν τοῦ τέλους ὁμως τον διεβεβαίωσαν ὅτι δεν θα φονευθῇ ο Α.(42) Τέλος, εἶς ἀσπίστων πληροφοριῶν βουλγ. γηγῆς ἐμαρτυροῖ εν Βοδενόις(43) ὅτι τον Α. περιήγαγον εις Λούκβιτς(44) Πότασι(45) και Σαρακινοβον(46), ὅπου ο Α. εκ Βοδενῶν μετέβησεν Βουλγαρῶν παντοιστρόπως ὑπὸ Ζαττες και εξευτελιζοττες αὐτόν·

Το 10/6 εγγύησε οι Βούλγαροι τους πρόσφυγες Έλληνες - Η Πόλις ανήκει
 στην Ελλάδα.
 Το Σάββατο (10/6) μίλησε προς τους Έλληνες οι Βούλγαροι οι οποίοι καταρτίστηκαν
 στην Βουλγαρία σύμφωνα με τον Πόλις. Η κατάσταση των μελών της Πόλις
 είναι η εξής: ούτως ή άλλως υπάρχουν 2000 Έλληνες (9/5) μιλούν
 στα ελληνικά στην Αφ. μιλούν στην Βουλγαρία. Τέσσερις Έλληνες ανήκουν
 και υπάρχουν 70 Έλληνες, οι οποίοι είναι οι οποίοι ανήκουν στην
 οργανωμένη με τη βοήθ. της Πόλις, ενώ υπάρχουν 20 Έλληνες τα μέλη
 της Πόλις της Βουλγαρίας Αφ. είναι οι οποίοι είναι οι οποίοι είναι οι οποίοι

Φωτοτυπικό απόσπασμα του σημειώματος σε σμίκρυνση

ΣΧΟΛΙΑ — ΕΠΙΣΗΜΑΝΣΕΙΣ — ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

(Οι αύξ. αριθμοί αφορούν στις παραπομπές του κειμένου)

(1) Τέλλος Άγρας. Ψευδώνυμο του ανθυπολοχαγού Αγαπηνού Σοράντου καταγόμενου από τους Γαργαλιόους Φιλεστών Πελοποννήσου. Από την ελληνοτουρκική μεθάρρωα όπου υπηρετούσε εξήγησε από το Υπουργείο να ηγηθεί ενός τμήματος στην πουρκοκρατούμενη Μακεδονία προκειμένου να αναλάβει δράση κατά των βουλγαροφάνων κομιτατζήδων.

Αρχές Σεπτεμβρίου του 1906 το εικοσαμελές ένοπλο τμήμα του οποίου ηγείτο ο Άγρας, εισήλθε στην Μακεδονία και κατευθύνθηκε προς την λίμνη Γιαννιτών όπου και εγκατέστησε την έδρα του. Ο Άγρας είχε εντολή να αντικαταστήσει τον ανθυπολοχαγό Ρόκα Νικόλαο (Καλιός) στην Νάουσα. Η αλλαγή του τόπου δραστηριότητας από την Νάουσα στην λίμνη (βάλτο) Γιαννιτών του Άγρα και των υπό αυτών ανδρών έγινε κατ' εντολή του ελληνικού Προξενείου Θεσσαλονίκης και υπαγορεύτηκε, εκτός των άλλων, και από λόγους ορθής εκτίμησης της κατάστασης που επικρατούσε στην πόλη αυτή εξ αιτίας της άεσης των κομματικών παθών μεταξύ αντιμαχομένων πολιτικών παρατάξεων και συγκεκριμένα του κόμματος των πλαυσιών και του λαϊκού κόμματος. Στις τάξεις του τελευταίου, από τις αρχές ήδη του 20ού αιώνα, είχε ενταχθεί η συντριπτική πλειοψηφία του λαού της πόλης. Το κόμμα αυτό, σοσιαλιστικών ρεφορμιστικών τάσεων συντηρητικής απόκλισης, από το 1908 και εντεύθεν απέκτησε και τυπική οντότητα λειτουργώντας βάσει συγκεκριμένων καταστατικών γραμμών. Ιδρυτής του υπήρξε ο Κων/νος Χατζή-Μαλούσης και θεωρητικός του ο διοικουόμενος δάσκαλος Σταύρος Χωνός, μέλη και οι δύο της τοπικής Επιτροπής Μακεδονικού Αγώνα. Τα υπόλοιπα μέλη της Επιτροπής αυτής ήταν οι Χριστόδουλος Πετρίδης, Ζαφείριος Λόγγος, Φίλιππος Αρνής, Γεώργιος Τσιτσής, Δημητριάδης, Λοναράς, Γκούγκουρας κ.ά.

Σύμφωνα με πληροφορίες αξιόπιστου και συγγενικού προς τον θεωρητικό του λαϊκού κόμματος (το κόμμα ήταν γνωστό και σαν ΠΟΥΠΟΥΛΟ) Σταύρος Χωνός προσώπου, ο τελευταίος υπήρξε θύμα δολοφονικής απόπειρας από μέρος ετέρου μέλους της τοπικής Επιτροπής Μακεδονικού αγώνα (απεφύγω την παράθεση έστω και των αρχικών του ονόματος του για λόγους ευνοήτους) συνεπικουρούμενου και από τον χρησιμοποιούμενο σαν σπλίτ και

αδελφό απ' ότις ελληνικές ανταρτικές ομάδες Νουουσία Κ. Π.

Ο Σταύρος Χωνός κατάφερε να απωθήσει τους ωπλισμένους με μαχαίρια πολιτικούς του αντιπάλους (σήκαν στο κόμμα των πλαυσιών) και να τραπεί σε φυγή. Το επεισόδιο έλαβε χώρα μέσα στην Νάουσα, σε δρόμο και σε απόσταση (δυτικά) 50 περ. μέτρων από το Ραλόγι της πόλης.

Ο Άγρας, από τα τέλη Φεβρουαρίου 1907 είχε εγκατασταθεί στην Νάουσα, στο σπίτι του Διομαντή Μπιλλή για να αποθεραπευθεί από τραύματα που δέχθηκε στην λίμνη Γιαννιτών σε μάχες με τους κομιτατζήδες και από ελώδη πυρετό. Το ελληνικό Προξενείο Θεσ/νίκης, από τον Απρίλιο του 1907, είχε αποφασίσει την αντικατάσταση των εξαντληθέντων από τις ταλαιπωρίες και τις μάχες αξιωματικών. Τον Άγρα αποφασίσθηκε να τον διαδεχθεί στην Νάουσα ο λοχαγός του Πεζικού Νικόλαος Δουριπιώτης (Αμύντας). Αρχές Μαΐου 1907 ο βεβόδος Γιοβάν Ζλατάν (περί αυτού βλ. αναφορά του γράφοντος στην παραπομπή 14), μέσω των Μήτση Πέσιου και Γιώργη Γκότση, κατοίκων του χωριού Τσαρμαρίναβο (Μαρίνα) εκδήλωσε την πρόθεση να συναντηθεί με τον Άγρα, κατ' άλλους μεν για να συζητήσουν προτάσεις του για προσχώρησή του στις ελληνικές ομάδες, κατ' άλλους δε, για την σύναψη συμφωνίας με σκοπό την ανάληψη κοινών επιθετικών ενεργειών κατά των Τούρκων.

Σύμφωνα με αφήγηση του Ιωάννη Υψηλάντη, που υπηρέτησε σαν ομαδάρχης, ταμίας και διαχειριστής του σώματος που Άγρα, ο τελευταίος ενημερώθηκε από τον Ζαφείριο Λόγγο, μέλος της τοπικής Επιτροπής Αγώνα Νάουσας, σχετικά με την πρόταση του Γιοβάν Ζλατάν για την έναρξη συνομιλιών μεταξύ τους, προκειμένου ο τελευταίος να προσχωρήσει στις ελληνικές ανταρτοομάδες. Κατόπιν τούτου ο Άγρας με την βοήθεια του εμπιστού σ' αυτόν Τόλιου Γιαννακοβίτη, ήρθε σε επαφή διαδοχικά (με μυστική αλληλογραφία) με τους βεβόδες Γιοβάν Ζλατάν, Γιώργη Κασάπσε και Ντινιο Χαντούρη (ο τελευταίος ήταν Κουταόβλαχος από τα Λειβάδια Καρατζόβας (Αλμωπίας). Την 15η Μαΐου 1907 πραγματοποιείται συνάντηση μέσα στην Νάουσα των Άγρα και Γιοβάν Ζλατάν. Κατά την συνάντηση αυτή αποφασίσθηκε να συναντηθούν εκ νέου με τα τμήματά τους στην μονή Προδρόμου Νάουσας για την λήψη τελικών αποφάσεων, πρόγμα τελικά που δεν έγινε λόγω μη προσέλευσης του Γιοβάν

Ζλατόν και των περί αυτών. Τελικά, μέσω πάλι των Μήτοη Πέσσου και Γιώργη Γκότοη προπαρασκευάσθηκε νέα συνάντηση για την 3η Ιουνίου 1907 στην τοποθεσία Γκαβράν Κάμεν (βράχος κοράκιων) 18 χιλιόμετρα βορειοδυτικά της Νάουσας.

Η συμφωνία προέβλεπε να προσέλθουν όσποιοι οι αρχηγοί χωρίς τα σώματά τους. Την 3η Ιουνίου, το πρωί, ο Άγρος ανεχώρησε από την Νάουσα με την συνοδεία του και κατά την διέλευσή του από την Όαλιση (Αγία Φωτεινή) παρέλαβε σαν οδηγό τον Νικόλαο Πέιο ή Πέγιο. Η επομελής συνοδεία του Άγρου αποτελούνταν από τους παρακάτω:

- 1) Ζαφείριος Λόγγος εργοστασιάρχης από την Νάουσα
- 2) Ντώνης (Ντόνε) Μίγγας ράφτης από την Νάουσα
- 3) Τόλιος ή Αποστόλου ή Γιαννακοβίτης Αποστόλος από την Νάουσα
- 4) Τόλιος ή Αποστόλου ή Γιαννακοβίτης Γεώργιος από την Νάουσα (Γιός του προηγούμενου. Συμπεριελήφθη στην συνοδεία προκειμένου να χρησιμοποιηθεί σαν διερμηνέας του Ζαφείριου Λόγγου) από τη Νάουσα.
- 5) Νικόλαος Πέγιος από την Όαλιση (Αγία Φωτεινή)
- 6) Μήτοη Πέσσος από το Τσαρμαρίνοβο (Μαρίνα)
- 7) Γιώργη Γκότοη από το Τσαρμαρίνοβο (Μαρίνα)

Στην συμφωνηθείσα για την συνάντηση τοποθεσία Γκαβράν Κάμεν, παρά την σχετική συμφωνία, ο Άγρος συνάντησε τον Κουτσάβλαχο βοεβόδα Ντ.β.νο Χαντούρη με το σώμα του και όχι τον Γιόβον Ζλατόν. Μολατούτα, ο Χαντούρης του επέφύλαξε φιλική υποδοχή και τον οδηγησε στην τοποθεσία Τουβαρίτσι όπου τον ανέμεναν με τα σώματά τους οι Γιόβον Ζλατόν και Γιώργη Κασάπτες.

Τα όσα επακολούθησαν στην συνέχεια αναφέρονται στο κείμενο του σημειώματος του υπηρετήσαντος στο ελληνικό Προξενείο Θεσσαλονίκης Αλεξάνδρου Μαζοράκη (που συνέταξε με βάσει τις εμπειροχόμενες σ' αυτό μαρτυρίες) που παραθέσαμε αυτούσιο στην παρούσα μελέτη. Συμπληρώνουμε μόνο ότι την νύχτα της 7ης Ιουνίου 1907, μετά από πενήθημερη περιφορά και διασυρμό στα χωριά Άνω Γραμματικόβο (Άνω Γραμμικό), Γιούγκαβο (Βρυτά), Πατεταίν (Πάτημα), Άνω και Κάτω Ρόντοβο (Κορυφή), Σαρακίνοβο (Σαρακίνοι), Πότσση (Μοργαρίτα) και Κρανταέλοβο (Κερασιές) οι κομπατζήδες επέφεραν τους Άγρο και Μίγγα στο Τέχοβο (Κορυδιά) όπου και τους απασχόνησαν σε μια ψηλή καρυδιά, σε τοποθεσία μεταξύ Τέχοβου και Βλόντοβου (σήμερα χωριό Άγρος).

Θα πρέπει να τονισθεί ότι η τοπική Επιτροπή Αγώνα Νάουσας ήταν αντίθετη στην απόφαση του Άγρου να προσέλθει σε διαπραγματεύσεις με τους προαναφερόμενους βοεβόδες των κομπατζήδων και είχε επισημάνει τους κινδύνους που περιέκλειε μια τέτοια ενέργεια, ιδιαίτερα για την ζωή του.

Σύμφωνα πάντοτε με την αφήγηση του συμπατριώτου του Ιωάννη Υψηλάντη, ο Άγρος οραματιζόταν, σαν τον Ρήγο Βελεσπινλή, την ένωση των χριστιανών της ελληνικής χερσονήσου εναντίον του «βρέρως ασθενούς» όπως αποκαλούνταν τότε η Οθωμανική αυτοκρατορία.

Ανεξήγητο, επίσης, παραμένει το γεγονός ότι ο Άγρος απέφυγε να ανακοινώσει τα ρησικίνδυνα σχέδιά του στο ελληνικό Προξενείο Θεσσαλονίκης και ειδικότερα στον Πρόξενο Λάμπρο Κορομηλά, στον οποίο είχε ανατεθεί η αυθύνη της γενικής εποπτείας του Μακεδονικού αγώνα.

- (2) Ντώνης ή Ντόνε Μίγγας. Ναουσαίος, ράφτης το

επάγγελμα. Τον συνέδεε ιδιαίτερη φιλία με τον Άγρο και τον βοηθούσε στον αγώνα του. Περιερχόμενος τα χωριά της περιοχής Νάουσας συνέλεγε πληροφορίες και προτρέπε ομοιοπαθείς χωρικούς να επανέλθουν στους κάμους του Πατριαρχείου. Επέμενε να συνοδεύσει τον Άγρο στην συνάντησή του με τους κομπατζήδες την 3η Ιουνίου 1907 ελπίζοντας ότι η παλιά του γνωριμία με τον Ζλατόν θα επηρέαζε ευνοϊκά τις συνομιλίες μεταξύ αυτού και του Άγρου. Την νύχτα της 7ης Ιουνίου 1907 απασχονίσθηκε μαζί με τον Άγρο σε τοποθεσία μεταξύ Τέχοβου και Βλόντοβου.

(3) Αλεξάνδρος Μαζοράκης. Υπολοχαγός Πυροβολικού. Αδελφός του Κων/νου Μαζοράκη (Ακρίτας). Το Δεκέμβριο του 1905 τοποθετήθηκε στο ελληνικό Προξενείο Θεσ/νίκης με το ψευδώνυμο Αλεξάνδρος Ιωαννίδης. Μαζί με τους άλλους οθωμανικούς του Προξενείου διέφυγε τον ελληνικό αγώνα στην Μακεδονία.

(4α) Η πλήρης χρονολογία: 10/6/1907.

(4β) Βοδενά: Έδεσσα σήμερα, πρωτεύουσα του Πέλλας.

(5) Ορθή χρονολογία: 10/6/1907 αντί της σημειωμένης (από παραδρομή) στο κείμενο 10/5. Τούτο προκύπτει σαφέστατα από το γεγονός ότι η συνάντηση του Άγρου με τους κομπατζήδες πραγματοποιήθηκε την 3η Ιουνίου 1907. Συνεπώς, δεν ήταν δυνατόν ο Τσάτσος Παντώνης να πληροφορήθηκε την αιχμαλωσία του Άγρου την Παρασκευή 9/5/1907 και να επισκεφθήκε τον Κ. Πέιο την επομένη 10/5/1907.

(6) Γιόντακτο: Άγιος Γεώργιος, σήμερα. Χωριό στην περιφέρεια Βέροιας.

(7) ημ.: ημίν

(8) Ορθή χρονολογία: 9/6 (1907). Βλ. σχ. παραπομπή 5.

(9) Αγ.: Άγρο

(10) Βερ.: Βέροιας

(11) βουλγ.: βουλγαρκών

(12) Βουλγ.: Βουλγάρων

(13) Πρόκειται για τον βοεβόδα Γιώργη Κασάπτες Κασάπτες από το Κρούσοβο της γιουγκοσλαβικής Μακεδονίας. Διαδραμάτισε πρωταρχικό ρόλο στον διασυρμό και απεγχώνισμό, στην συνέχεια, των Άγρου και Μίγγα. Ηγήτο μκτού σώματος από βουλγαρόφωνους και ρουμανόφωνους κομπατζήδες. Μετά τον απεγχώνισμό των Άγρου και Μίγγα, τμήμα Ελλήνων ανταρτών του λοχαγού Νικολάου Δουμπιότη (Αμύντας), με επι κεφαλής τους λοχίες Λαρο και Κορδίτσα, συνειλάκη την 30 Ιουνίου 1907 με το σώμα του στην τοποθεσία Ξηροβούνι, μεταξύ των χωριών Δόλιανης (Καυμαριός) και Ξερολεϊβαδου στην περιφέρεια Βέροιας. Κατά την συμπλοκή αυτή ο Γιώργη Κασάπτες και δύο κομπατζήδες κατέπεσαν νεκροί. Να σημειωθεί ότι ο Κασάπτες συγκρότησε και ηγήθη 3 ρουμανοφώνων συγκομιών στην περιοχή Βέροιας.

(14) Πρόκειται για τον βοεβόδα Γιόβον Ζλατόν από το χωριό Γκολισιάνι (Λευκάδια) επαρχίας Νάουσας. Ο Ζλατόν είχε φοιτήσει σε ελληνικό σχολείο και εγγνώμονα καλά την ελληνική γλώσσα. Ο ίδιος, παλαιότερο υπήρξε υπάλληλος του Ζαφείριου Λόγγου, Ναουσαίου εργοστασιάρχη, η δε φτωχή οικογένειά του ετύγχανε κι' αυτή πάντοτε της προστασίας του. Ο ρόλος του Γιόβον Ζλατόν κατά την συνάντηση της 3ης Ιουνίου 1907 του Άγρου με τον ίδιο και τους Γιώργη Κασάπτες και Ντ.β.νο Χαντούρη είναι αμφιλεγόμενος. Εν τούτοις, το γεγονός ότι διαμεί-

πρόβλεψε στον Κασόπας για την σύλληψη και κατοχυρωμένη χειραίτηση του Άγρα κατά την συνάντησή αυτή οδηγεί στο συμπέρασμα ότι δεν ήταν στις προθέσεις του ίδιου μια τέτοια συμπεριφορά και κατ'επέκταση, ότι πιθανόν να επιθυμούσε ειλικρινά την προσχώρησή του στις ελληνικές ανταρτοσμάδες. Καθ'όλες τις ενδείξεις, ο Γιοβάν Ζλατάν υπέκυψε στον εκβιασμό του ιεραρχικά ανώτερου του βοεβόδα Κασόπας ο οποίος τον πίεσε να ζητήσει την συνδρομή του παλαιού γνωρίμου και προστάτου του και μέλους της τοπικής Επιτροπής Αγώνα Νάουσας εργοστασιούρχη Ζαφειρίου Λόγγου προκειμένου ο τελευταίος να μεταφέρει στον Άγρα την πρόταση για μια συνάντηση με τους βοεβόδες των βουλγαροφώνων και ρουμανοφώνων κομιτατζήδων με σκοπό, δήθεν, την προσχώρησή τους ή την συνεργασία τους με τις ελληνικές ανταρτοσμάδες για κοινές επιθετικές ενέργειες κατά τουρκικών φρουρών. Αυτή είναι η μία άποψη. Η άλλη — και επικρατέστερη — ότι ο Γιοβάν Ζλατάν δεν εγγυώριζε τις ανώτερες προθέσεις του Γ. Κασόπας για σύλληψη, διουρμό και απαγχονισμό του Άγρα προκειμένου να αναπτρωθεί το ηθικό των κομιτατζήδων και των οπαδών τους στο διάφορα χωριά της Μακεδονίας. Λίγο αργότερα, οι δύο γιοί, του Τόλιου ή Αποστόλου ή Γιαννακοβίτη Αποστόλου σκότωσαν τον Γιοβάν Ζλατάν κατά την διέλευσή του από την Νάουσα, παρά τα δρακόντια μέτρα ασφάλειας που είχε λάβει αυτός για την αντιμετώπιση ενός τέτοιου ενδεχόμενου μετά τον απαγχονισμό των Άγρα και Μίγγα.

(15) Τσαρμαρινοβο: Μαρίνα, σήμερα. Χωριό της επαρχίας Νάουσας.

(16) Δουβαρίτσι (γνωστό και σαν Τουβαρίτσι): Τοπική κεντρική στο χωριό Άνω Γραμματικόβο (Άνω Γραμματικό, σήμερα). Χωριό της επαρχίας Έδεσσας.

(17) Ν.: Ναούσης.

(18) Λ. Ζαφειρίου Λόγγος. Ιδιοκτήτης εργοστασίου κλωστοϋφαντουργίας στην Νάουσα. Υπήρξε μέλος της τοπικής Επιτροπής Αγώνα Νάουσας. Κατά τον Ιωάννη Υψηλάντη, ο Λόγγος μετέφερε στον Άγρα τις προτάσεις του πρώην υπαλλήλου του Γιοβάν Ζλατάν, προσφερόντας, μάλιστα, να τον συνοδεύσει στην συνάντησή του με τον τελευταίο. Και «εφ'όσον ένας αρχηγός της Ναούσης, ως ο Λόγγος τότε, υπέδειξε και προσεφέρθη να συνοδεύσει τον Άγραν εις την συνάντησίν του με τον Ζλατάν, δεν επέτρεψε πλέον το στρατιωτικόν φιλότιμον του Άγρα να υποχωρήσει». Ο Λόγγος πράγματι συνοδεύσει τον Άγρα και ήταν αυτόπτης μάρτυρας των όσων διαμειφθήσαν μεταξύ αυτού και των αρχηγών των κομιτατζήδων, καθώς και των συνθηκών σύλληψης από τους τελευταίους του Άγρα και του εμπιστού του Ντάνη Μίγγα. Μετά την σύλληψη των Άγρα και Μίγγα οι κομιτατζήδες απελευθέρωσαν τον Λόγγο, τον Τόλιο ή Αποστόλου ή Γιαννακοβίτη Αποστόλο για τον γιό του Γεώργιο, καθώς και τον οδηγό από την Όαλινη Νικόλαο Πέγιο.

(19) Τόλ.: Τόλιος ή Αποστόλου ή Γιαννακοβίτης Αποστόλος από την Νάουσα. Έμπιστος του Άγρα. Μαζί με τον γιό του Γεώργιο ο οποίος ανέλαβε να εκπαιδεύσει χρέη διαμνημότατου Ζαφειρίου Λόγγου κατά την συνάντησή του Άγρα με τον Γιοβάν Ζλατάν, συνοδεύσαν τον Άγρα και υπήρξαν και αυτοί αυτόπτες μάρτυρες της σύλληψής του από τους κομιτατζήδες. Μαζί με τον Λόγγο, οι κομιτατζήδες απελευθέρωσαν τους προσνοφερόμενους πατέρα και γιό. Μετά τον απαγχονισμό των Άγρα και Μίγγα οι δύο γιοί του Τόλιου απομόνωσαν κατάλληλα τον βοεβόδα

Γιοβάν Ζλατάν και τον σκότωσαν κατά την διέλευσή του από την Νάουσα.

(20) Α.: Άγρα.

(21) ΕΛ.: Ελλοδί, πιθανότατα.

(22) αρχ.: αρχηγόν (εννοεί τον Άγρα)

(23) Στο κείμενο του σημειώματος οι λέξεις με διαφορετικούς χαρακτήρες γραμμάτων έχουν διαγραφεί από τον συντάκτη τους Αλ. Μαζοράκη.

(24) Όπως παραπάνω.

(25) αρχ.: αρχηγόν (και εδώ εννοεί τον Άγρα).

(26) Εννοεί τον Ντάνη ή Ντόνη Μίγγα.

(27) Ακαλουθούν αμέσως άλλες δύο λέξεις, δυσανάγνωστες.

(28) Β.: Βορράν, πιθανότατα

(29) Επισκοπή: Χωριό της επαρχίας Νάουσας.

(30) Βούλγ.: Βούλγαροι.

(31) βουλγαρ.: βουλγαρικά

(32) Οι αναφερόμενοι ως απελευθερωθέντες 4 αιχμάλωτοι, όπως προαναφέρθηκε και στην παραπομπή 18, είναι οι Λόγγος, Τόλιος ή Αποστόλου ή Γιαννακοβίτης (πατέρα και γιός) και ο οδηγός από την Όαλινη Νικόλαος Πέγιος.

(33) δηλ.: δηλαδή.

(34) Τ.: Τόλιος

(35) Εννοεί την τοπική Επιτροπή Αγώνα Νάουσας.

(36) λίρ.: λίρα

(37) Εκ παραδρομής ο συντάκτης του σημειώματος επαναλαμβάνει το υποκείμενο της πρότασης: Λέσας.

(38) π.: παραδόσαν ή προηγουμένην, πιθανότατα.

(39) Κινδροβο (Κέντροβο): Κεδρώνος, σήμερα. Χωριό της επαρχίας Έδεσσας.

(40) Στο κείμενο του σημειώματος οι λέξεις με διαφορετικούς χαρακτήρες γραμμάτων έχουν διαγραφεί από τον συντάκτη τους Αλ. Μαζοράκη.

(41) Οι αναφερόμενοι δύο αιχμάλωτοι είναι οι Άγρας και Μίγγας.

(42) Στο κείμενο του σημειώματος οι λέξεις με διαφορετικούς χαρακτήρες γραμμάτων έχουν διαγραφεί από τον συντάκτη τους Αλ. Μαζοράκη.

(43) Εννοεί τους αρμόδιους της τοπικής Επιτροπής Αγώνα Βοδενών.

(44) Λούκοβιτς: Σωτήρα, σήμερα. Χωριό της επαρχίας Έδεσσας.

(45) Πότσεν: Μαργαρίτα, σήμερα. Χωριό της επαρχίας Έδεσσας.

(46) Σαρακίνοβο: Σαρακίνοι, σήμερα. Χωριό της επαρχίας Αλμπανίας.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

Βιβλιογραφία που χρησιμοποιήθηκε:

— ΔΙΣ/ΓΕΣ -Ο ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΣ ΑΓΩΝ ΚΑΙ ΤΑ ΕΙΣ ΘΡΑΚΗΝ ΓΕΓΟΝΟΤΑ- Σελ. 181, 230—234, 256—267, 373 και 374. Αθήνα 1979. (Η έκδοση αυτή προτιμήθηκε από τον γράφοντα επειδή για την συγγραφή του έργου χρησιμοποιήθηκαν τα αρχεία ΓΕΣ/ΔΙΣ, Υπουργείου Εξωτερικών, Ιδρύματος Μελετών Χερσονήσου του Αίμου (ΙΜΧΑ), Μητρόπολης Θεσ/νίκης, Πρωτογωνιστών του Μακεδονικού Αγώνα, οι εκδόσεις της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών και πλήθος άλλων ελληνικών και ξενόγλωσσων συγγραμμάτων αναφερόμενων διακεκριμένα στον βιβλιογραφικό της πίνακα)

— Η αφήγηση του Ιωάννη Υψηλάντη, ομοδόχη, τακτική Βιβλιοθήκη (Συνέχεια στη σελίδα 61)

Η περιπέτεια ενός αγωνιστή του 1822

(Ο Ναουσαίος Γιάννης Τσακμάκης και οι απόγονοί του)

Από την ιστορία ξέρουμε ότι η Νάουσα, η άμορφη Δυτικομακεδόνισσα του Βερμίου, για ν' αποκτήσει τη χαμένη της λευτεριά, επαναστάτησε τον Φεβρουάριο του 1822 και προδομένη υπέκυψε στον τούρκο κατακτητή τα μεσάνυχτα της 12ης ή τις πρωινές ώρες της 13ης Απριλίου 1822.

Υπέκυψε σε έναν κατακτητή που δεν σεβάστηκε τίποτα. Λεηλάτησε ό-

Της Ιφιγένειας Διδασκάλου

λα τα περιουσιακά αγαθά της πλούσιας τότε Νάουσας - «Τριανταφυλλένιο Κήπο» τη λέγανε - που φημίζονταν για τα περιζήτητα μάλλινα

Τρεις περδικούλες κάθονταν στις Νιάουσας τη ράχη

η μιά τηράει τα Βαδενά κι η άλλη τη Σαλονίκη

η τρίτη η μικρότερη μοιργιολογάει και λέγει:

Πώς χάλασαν τη Νιάουστα και την τρανή τη χώρα:

Πήραν μανίτσες με παιδιά και πενθερές με νύφες

πήραν τη Ζαφειρόνυφη τριγιουμερίτσα νύφη

πώχει τα τέλια στην ποδιά, τα νύχια της βαμμένα

Πέντε πασάδες την κρατούν και δέκα βοϊθοντάδες

κι ένα μικρό πασιόπουλο τη νπαίρν' από το χέρι.

Περπάτα νύφη μ', διάβαινε και μη μόν' καμαρώνεις

Μήνα τα ρούχα σε βαρούν, μήνα τα καμπουχάλια:

Μήνα τ' ασημοζούναρο πώχει εννιά χιλιάδες:

Ούτε τα ρούχα με βαρούν, ούτε τα καμπουχάλια

ούτε τ' ασημοζούναρο πώχει εννιά χιλιάδες

μόν' με βαρούν τα βόσσανα, τ' αντρός μου τα φαρμάκια.

Τον είδα πώς τον έσφαζαν σαν το παχύ κριάρι

το στόμα τ' αίμα γέμιζε, τα στήθια του φαρμάκι.

Ένας από εκείνους τους Ναουσαίους που σώθηκαν τότε ήταν και ο εικοσάχρονος Χρήστος Τσακμάκης, γιός του Γιάννη Τσακμάκη που τον κρέμασαν στα Κίτσκι.

Από την πρώτη στιγμή της αιχμαλωσίας του ο γερο Γιάννης Τσακμάκης με τον εικοσάχρονο γιό του μαζί, τον Χρήστο, άλλο δεν είχε στο νού του, παρά πώς να σώσει το παιδί του, να τον φυγαδέψει - οι δυό κόρες του αιχμάλωτες στάλθηκαν στη Θεσσαλονίκη κι από κει ποιός ξέρει που, για να σταλίσουν τα χαρέμια

και τα μεταξωτά της υφάσματα, τα καρυοφύλια, τα πιστόλια και τα γιαταγάνια, που ντόπιοι τεχνίτες τα μαστόρευαν και ήταν τα καλύτερα της Μακεδονίας και τα στερεώτερα.

Χιλιάδες Ναουσαίοι σφάχτηκαν, όπου κι αν θρέθηκαν ή κρεμάστηκαν στο Κίτσκι. Χιλιάδες γυναικόπαιδα αιχμαλωτίστηκαν και μεταφέρθηκαν στη Θεσσαλονίκη και από εκεί στα σκλαδοπάζαρα της Ανατολής. Πολλές Ναουσαίες κοπέλες και γυναίκες με τα δρέφη τους αγκαλιά προτίμησαν το θάνατο από την ατίμωση. Ρίχτηκαν στα απρισμένα νερά της Αράπιτσας, και λίγες μονάχα σώθηκαν, βρίσκοντας προστασία στα δασωμένα δουνά και στα έλη του κάμπου. Τούτο τον μαύρο χαλασινό τραγουδήσεν ο λαϊκός τραγουδιστής μας έτσι:

δεν ξέρω αν θα το καταφέρω, μά εσύ, παλληκάρι, θα το πετύχεις. Πρέπει να το πετύχεις! Βοηθός σου θά'ναι ο καλός μας Θεός και η ευχή του μελλοθάνατου πατέρα σου. Νά πάρε τούτο το ψωμί, να ταίσεις τα σκυλιά για να σωπάσουν και μη φοβόσαι. Σύρε, αγόρι μου, στην ευχή μου και στην ευχή του Θεού!

Υψηλό και δυνατό παιδί ο Χρής, στις πύλασε τον μαντρότοιχο και ξέφυγε τα σκυλιά. Μά τώρα, ποιό δρόμο να πάρει; Για πού να πορευτεί;

Μέχρι τότε δεν είχε βγει έξω από τον τόπο του, δεν είχε ταξιδέψει γι' άλλα μέρη. Και τώρα; Τώρα προς τα πού να τραθήξει;

Με πυξίδα την «καλή» του τύχη προστατευόμενος από το σκοτάδι της νύχτας απέβηκε να περπατάει... να περπατάει.

Προχωρούσε σε λάθος δρόμο; Δεν ήξερε. Δεν ήξερε πόσο μακριά ήταν η θάλασσα, αν ήταν μεγάλη ή μικρή. Παντού γύρω βρίσκονταν κατούρκια χωριά που αν έπεφτε σε κάποιο απ' αυτά θα τον πρόδινε η ιδιότυπη ναουσαϊκή φορεσιά του και τότε αλλοίμονο.

Περπατούσε τη νύχτα και την ημέρα κρύβονταν. Συχνά περνούσε μέσα από σκληρά κλωνάρια που το γρατσούνιζαν και μάτωναν τα πόδια του. Από την κούραση ώρες-ώρες το κορμί του έχανε, θαρρείς, τη δύναμή του. Πεινούσε. Πεινούσε πολύ. Πώς να χορτάσει με τούτες τις ριζές που ξέθαβε;

Επί τέλους. Φάνηκε ένας δούλες της της γής, ένας χωρικός γεωργός. Όμως, τούρκος είναι ή χριστιανός; Πώς να το μάθει ο Χρήστος; Πό να τολμήσει να τον ρωτήσει;

Κριμμένος καλά, περίμενε τη ώρα που θα γιομάτιζεν ο γεωργός, περίμενε το γιόμα. Και η «καλή» τύχη, που πάντα συνόδευε τον Χρήστο, του χαμογέλασε.

Ο γεωργός έλυσε τα δόδια του για να ξεκουραστούν κι ύστερα κίνηθη κι αυτός για μιά ανάσα και για το κολατσιό του. Άπλωσε το γλωματιστή πετσέτα, έβγαλε το ψωμί, τις ελιές και τις αρμυρές σαρκίλες, έκανε το σταυρό του κι άρχισε να τρώει. Η καρδιά του Χρήστου

πήγε να πιάσει από χαρά. Ο γεωργός ήταν χριστιανός. Αμφιβολία δε χωρούσε. Πριν αρχίσει να τρώει, έκανε το σταυρό του. Ήταν χριστιανός.

Βγήκε από την κρυψώνα του ο Χρήστος και θαρρετά παρουσιάστηκε μπροστά του. Του εξιστόρησε την τραγική περιπέτεια της οικογένειάς του, τη δραπέτευσή του και την καταιστροφή της Νάουσας και του γύριζε προσκαίσι. Γύριψε να τον πάρει μαζί του στο σπίτι του.

Ο καλός γεωργός πρόθυμα μοιράστηκε το μεσημεριανό του με τον Χρήστο, αλλά φοβήθηκε να του προσφέρει φιλοξενία στο σπίτι του.

— Να σε πάρω, παιδί μου στο φτωχικό μου, αλλά αν το μάθει ο τούρκος; Θα χαθούμε κι εσύ, κι εγώ και η οικογένειά μου. Θα σε βοηθήσω όμως αλλοίως. Εδώ κοντά είναι ένα μοναστήρι. Θα πάω να παρακαλέσω τους καλογέρους για να σε δεχτούν εκείνοι.

Μιά και δύο, ο γεωργός πήγε στο μοναστήρι κι έφερε τα καλά μαντάτα:

— Να μας το φέρεις το παιδί, είπαν, αλλά δεν θα δγάλεις μιλιά από το στόμα σου. Επίσης, θα φέρεις από το σπίτι σου μιά φορεσιά του χωριού σου για να τη φορέσει και έτσι μεταμορφωμένο θα μας το φέρεις.

Στο μοναστήρι ο Χρήστος ξεκουράστηκε, χόρτασε την πείνα του και για τη σιγουριά του φόρεσε το καλύτερο ράσο.

Φιλότιμος, πρόθυμος και εργατικός, έγινε το «δεξί» χέρι των καλογέρων. Τους βοηθούσε σε όλες τις δουλειές και τις ώρες της σχολής του διάβαζε. Διάβαζε όλα τα εκκλησιαστικά βιβλία, έμαθε σχεδόν όλες τις εκκλησιαστικές τελετουργίες και πολλή καλή αριθμητική κι έγινε - ίσα λέγαμε - ένας εγγράμιατος άνθρωπος.

Πέρασε τρία ολόκληρα χρόνια στο μοναστήρι: ο Χρήστος, οπότε μιά μέρα, άκουσε τους τελάληδες που μιλούσαν, ότι ο Σουλτάνος, με την επίσημη άδεια της μητέρας του, ήταν ιδιοκτήτρια της Νάουσας, έδωσε αμνηστία στους Ναουσαίους και όσοι απ' αυτούς ήταν φευγάτοι, μπορούσαν τώρα να επιστρέψουν στην πατρίδα τους, να ξαναφτιάξουν τα σπίτια τους και να καλλιεργήσουν τα κτήματά τους.

Από τη χαρά του ο Χρήστος δεν έπαυε την ημέρα εκείνη, δεν κοιμή-

θηκε. Θα γυρνούσε στην πατρίδα... θα πήγαινε στο σπίτι του... στους δικούς του...

Αποχαιρέτησε τους φιλόξενους καλογέρους και τράβηξε για την αγαπημένη Νάουσα.

Μά, πού είναι το σπίτι του; Πού είναι ο πατέρας, η μάνα και οι αδερφές του; Γυρνούσε από δρόμο σε δρόμο, από στενό σε στενό και ολορωτούσε:

— Εδώ δεν ήταν το σπίτι μου; Πού είναι τώρα; Πού είναι ο πατέρας μου; Πού είναι οι αδερφές μου; Τι απόγιναν;

Το σπίτι χαλάστηκε, οι αδερφές του πουλήθηκαν και ο γερο Γιάννης Τσακμάκης ο πατέρας του κρεμάστηκε - όπως και τόσο άλλοι Ναουσαίοι - στα Κιάσκι.

Σε ποιά γωνιά α φωλιάσει τώρα ο Χρήστος; Σε ποιούς δικούς του να έρει σπιτική ζεστασιά. Μήτε σπίτι δικό του είχε, μήτε δικούς του αγαπημένους. Ο τόπος πιά δεν τον κρατούσε, δεν τον ήθελε.

Έδωσε κόμπο την ερημιά της ψυχής του και πήρε το δρόμο για τον κάμπο. Έμαθε ότι στα Γιαννιτσά γύρευαν δάσκαλο για τα παιδιά τους οι γονείς Γιαννιτσιώτες κι αιέσως το μυαλό του φωτίστηκε. Εκεί θα πήγαινε.

Γενιάτος γραμματικές και μαθηματικές γνώσεις, ο Χρήστος άνοξε «ιδιωτικό» σχολείο στο σπίτι του.

— Δάσκαλε, να σου στείλω το παιδί μου, να του μάθει γράμματα, πόσα γρόσια θέλεις; έλεγε ο πατέρας.

Συμφωνούσαν λόγου χάρη 50 ή 70 γρόσια, έπερνε τα 10 γρόσια προκαταβολή ο Χρήστος και τα υπόλοιπα, συνηθέστατα, χάνονταν ή γιατί ο μαθητής έπαυε να πηγαίνει στα μαθήματα, ή γιατί ο πατέρας του ήταν καλόπιστος, οπότε ο δάσκαλός τους ο Χρήστος περνούσε οικονομικές δυσκολίες κι αναζητούσε την ευκαιρία για να καλύτερέψει τα οικονομικά του, αλλά και να βρεί τη δαλεχτή της καρδιάς του. Και η ευκαιρία παρουσιάστηκε.

Η κοινότητα στο πλούσιο κεφαλοχώρι Ματσούκοβο - σημερινό Εύζωνοι - που τότε δεν είχε σχολείο, δεν είχε και δάσκαλο, κάλεσε τον Χρήστο στο τον δάσκαλό μας και του εξαεφάλισε «κοντάτα» δηλαδή ετήσια αμοιβή καλή και σίγουρη.

Εγκαταστάθηκε ο Χρήστος στο Ματσούκοβο και με προξενιά παντρεύτηκε μιά κοπέλα από αρχοντό-

σπιτο του χωριού, τη Μαρία, πολύ όμορφη και νοικοκυρεμένη. Ωστόσο, όμως, τα Γιαννιτσά δεν τα ληρομόνησε. Έστερα από λίγα χρόνια ξαναγύρισε εκεί, έπαι συνέχισε να διδάσκει τα ελληνικά γράμματα. Στα Γιαννιτσά δημιούργησε οικογένεια ο Χρήστος από τρία αγόρια και μιά κόρη και λόγω της δουλειάς του - του δασκάλου - από Τσακμάκης έμεινε να λέγεται Διδασκάλου. Δυστυχώς πέθανε αρκετά νέος κι άφησε τα παιδιά του μικρά, με μόνη προστάτιδα τη μάνα τους, χωρίς περιουσία ή άλλους πόρους. Αλλά με την άγρυπνη φροντίδα της μάνας τους και την εργατικότητά τους ακαδείχηθηκαν καλοί νοικοκυραίοι και για χρόνια ήταν οι άρχοντες του τόπου.

Μετά τον θάνατο του άντρα της η Μαρία, έμεινε χωρίς πόρους και χωρίς σπίτι για να στεγάσει τα ορφανά. Ευτυχώς ένας καλός γείτονας της παραχώρησε το μεγάλο κοτέτσι της αυλής του.

Αγασκουμπήθηκαν η Μαρία, το σκούπισε, το καθάρισε, το σιδέρωσε, άλειψε το δάπεδο με κόκκινο χώμα, έστρωσε ψάθες και μάλλινα στρωσίδια που είχε και τα βόλεψε. Πάλεψε σκληρά μέχρι να μεγαλώσει τα παιδιά της.

Υπήρξαν τρεις που δεν είχε ούτε ένα κομμάτι ψωμί για να τα δώσει. Μιά τέτοια μέρα, για να ξεγελάσει την πείνα τους, έβαλε στο τηγάνι λίγο αλεύρι, νερό κι αλάτι κι αντί για λάδι λίγο ξύδι, έκανε ένα κουρκούτι και μ' αυτό τα τάισε και τα καμήτσε.

Παρόμοιες ημέρες στερήσης υπήρξαν κι άλλες πολλές. Όταν όμως ο μικρός της Γρηγόρης μπήκε σ' ένα φουρνάριο για να πουλάει ψωμιά, μιά αχτίδα ανακούφισης μπήκε στο σπίτι.

Ο μικρός Γρηγόρης, δούλευε στο φουρνάριο από την ανατολή του ήλιου, μέχρι τη δύση του και το βράδυ, για αμοιβή του, σαν ημερομισθίο, έφερνε στο σπίτι του ένα ψωμί μαύρο μιάς οκάς.

Όταν το παιδί έφερε το πρώτο ψωμί στη μάνα του, του φάνηκε πώς της χάρισε ολόκληρη περιουσία, ένα μεγάλο θησαυρό!

Μετά το φουρνάριο, ο μικρός Γρηγόρης, μπήκε στη δούλεψη ενός γιατρού. Έστρωσε και σήκωνε το τραπέζι, έπλενε τα πιάτα, κουβάλου Συνέχεια στη σελίδα 55)

Η πρώτη πανηχυρική κωδωνοκρουσία του 'Αη - Γιώργη

Όπως είναι δεδαιωμένο ιστορικά, η Νάουσα, πριν τον ξεσηκωμό και την ολακληρωτική καταστροφή της από τον Αμπού Λουμπούτ κατά το 1822, κατοικείτο αποκλειστικά από χριστιανούς. Κατά συνέπεια, ουδέποτε μέχρι τότε είχε ακουσθεί μέσα στη πόλη φωνή μουεζίνη. Ήταν και αυτό ένα από τα πολλά προνόμια που της είχαν παραχωρηθεί με το γνωστό σουλτανικό χάρτι σερίφ, που την έθετε υπό την προστασία της Βαλιντέ Σουλτάνας και απαγόρευε ρητά την εγκατάσταση Οθωμανών.¹

Όταν όμως, μετά την δήωση και την καταστροφή η πόλις αναβίωσε. η δημογραφική της σύνθεση αλλοιώθηκε. Το φερμάνι της αμνηστείας που επέτρεπε την επανεγκατάσταση των ραγιαδών - ανταρτών στις ανασκαμμένες εστίες τους, μεταξύ των άλλων καθόριζε «όπως κτισθή εν τῇ ρηθείση κωμοπόλει ἐν ἱερὸν τζαμίον και προσκληθῶσιν ἐκ τινων ἐτέρων καζάδων εκ των βουλομένων να συγκατοικήσωσιν εκεί εκατὸν οικίαι οθωμανικάι»². Έτσι απέκτησε και η Νάουσα τον «τουρκομαχαλά» της, ο οποίος τα πρώτα χρόνια μετά τον ανασυνοικισμό μόλις έφθανε τις πενήντα οθωμανικές οικογένειες.

Οι νεοεπικαιοσμένοι οθωμανοί, αν και απετέλεσαν χωριστό και απόκεντρο «μαχαλά», εν τούτοις δεν ευρίσκοντο σε αρμονικές σχέσεις με το σύνολο χριστιανικό στοιχείο. Αυτό οφείλετο κυρίως στον φθόνο των οθωμανών. Διότι όπως ομολογούσαν και αυτοί οι ίδιοι, η Νάουσα, χάρις στη δημιουργικότητα των κατοίκων, σύντομα ξανάγινε μια ανθηρή πόλη στην οποία δεν φαίνονταν ποιός ήταν ο κατακτητής και ποιός οι κατακτημένοι.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα των κοινωνικών σχέσεων μεταξύ των δύο φυλετικών στοιχείων της πόλεως αποτελεί ένα επεισόδιο που αναφέρε-

ται με αρκετές λεπτομέρειες σε δύο προξενικά έγγραφα που βρίσκονται στο Ιστορικό Αρχείο του Ελληνικού Υπουργείου των Εξωτερικών.³

Του Γιώργου Τουσίμη

Πρόκειται για τα επεισόδια που διαδραματίστηκαν στη Νάουσα την παραμονή των Χριστουγέννων του 1867, όταν οι χριστιανοί κάτοικοι επιχείρησαν να τοποθετήσουν καμπάνα στον 'Αη - Γιώργη. Σημειώτε ον δε ότι κατά την εποχή εκείνη η χρήση της καμπάνας μόνο προνομιακά επιτρέπονταν σε ορισμένες πόλεις, σε περισσότερα δε μέρη επιτρέπονταν μόνο κατά το Πάσχα.

Αφότου ανοικοδομήθηκε ο ναός του Αη - Γιώργη, οι Ναουσαίοι επιθυμούσαν να τοποθετήσουν και μία καμπάνα στο ξύλινο κωδωνοστάσιό του. Οι φανατικότετοι όμως Οθωμανοί της πόλεως αντιδρούσαν λυσσαλέα. Με κανένα τρόπο δεν ανέχονταν να ακούγεται στην πόλη τους το συμβολικό αυτό σήμαντρο των ραγιαδών. Τελικά, όμως, ύστερα από μεγάλες προσπάθειες το 1867, με την μεσολάβηση του Μητροπολίτη Βεροίας στην Υψηλή Πύλη, κατώρθωσε η Ελληνική Κοινότητα να λάβει άδεια για τοποθέτηση καμπάνας. Μάλιστα ο Βαλής της Θεσσαλονίκης, ύστερα από ένα φερμάνι που έλαβε από την Υψηλή Πύλη, στην οποία ήταν γνωστές οι διαθέσεις των Τούρκων Ναουσαίων, έδωσε εντολή στον Καϊμακάμη της Βεροίας να λάβει τα κατάλληλα μέτρα για ενδεχόμενα προσκόμματα από τους υπόπιους Οθωμανούς. Επί πλέον δε έστειλε στη Νάουσα τον Μουλιαζίμη Κερίμ Αγά για να συνεννοηθεί σχετικά με τον Μουδίρη της πόλεως Δερβίς - μπέη και το τοπικό μετλίτζι.

Την παραμονή λοιπόν των Χριστουγέννων του 1867 τοποθετήθηκε η καμπάνα και την επομένη, παραμονή των Χριστουγέννων, επρόκειτο να σημάνει επίσημα παρουσία του Μουλιαζίμη, του Μουδίρη και του τοπικού μετλίτζι. Μόλις, όμως, τοποθετήθηκε η καμπάνα, οι Οθωμανοί μαζί με διακόσιους περίπου Τούρκους Κονιάρους από το γύρω τουρκοχώρια, συγκεντρώθηκαν γύρω από την Εκκλησία και αλλαλάζοντες κατεδάφισαν το κωδωνοστάσιο και έκαμαν συντρίμμια την καμπάνα. Μερικοί μάλιστα από αυτούς θέλησαν να προδούν ακόμη και στην κατεδάφιση του ναού μετελέκεις και αξίνες. Όπως αναφέρεται δε από τον πρόξενο Βασικιώτη, ο φανατικός μουλάς Σαλεϊμάν, κρατώντας με το ένα χέρι γυμνό το σπαθί του και με το άλλο πιστόλι, προέτρεπε τους ομοθυσκούς του να σφάζουν τους απίστους χριστιανούς για να εκδικηθούν έτσι για τη σφαγή των αδελφών τους μουσουλμάνων της Συρίας, που είχαν σφαγιασθεί πρόσφατα από χριστιανούς.

Κατ' αρχάς ο λαός της Νάουσας, με τη γνωστή του ορμητικότητα, θέλησε να αποκρούσει τους Τούρκους ενόπλους. Επικράτησε όμως, η γνώμη των πιο συνετών και τους αναχαίτισαν αποφεύγοντας κάθε ένοπλη συμπλοκή. Εν συνεχεία συνέταξαν αναφορά και με ένα περικριτο την έστειλαν στον Βαλή της Θεσσαλονίκης. Ταυτοχρόνως δε έδοποιήθηκαν και έλαβαν γνώση των γεγονότων οι πρόξενοι της Αγγλίας, Γαλλίας, Ρωσίας και Ιταλίας οι οποίοι παρουσιάστηκαν αμέσως χωριστά ο καθένας στον Βαλή και έκαναν σχετικές παραστάσεις, χαρακτηρίζοντας το γεγονός σαν έμμη παραβίαση του Χάρτι Χουμγιούν.

Πράγματι τα συμβάντα του Αη

Γιώργη αποδείκνυαν ότι οι επαγγελματίες του σουλτανικού Χάττι Χου μαγιοούν υπέρ των χριστιανών υπηκόων της Πύλης ήταν κενές λέξεις, χωρίς καμμία πρακτική εφαρμογή εφόσον αποκρούονταν από την αγροϊκό συνείδητη του τουρκικού έθνους.

Οι διαμαρτυρίες των κατοίκων, ενισχυμένες και από τις παραστάσεις των προξένων, απέβησαν αποτελεσματικές. Αμέσως έφθασε από την Θεσσαλονίκη για ανακρίσεις και συλλήψεις των πρωταιτίων ο Αρχηγός της Χωροφυλακής. Έτσι, σε λίγες μέρες, ο πρόξενος της Ελλάδος Βατικιώτης, πληροφόρησε το Ελληνικό Υπουργείο των Εξωτερικών ότι, «συλληφθέντες αποστέλλονται εις Θεσσαλονίκην 22 Ναουσαίοι «εθωμανοί», και επί πλέον ότι «απελύθησαν από τις θέσεις τους ο Μουδύρης της πόλεως και ο Καίμα κάμης της Βεροίας».

Οι ενέργειες των Ναουσαίων στη Θεσσαλονίκη αποσκοπούσαν κυρίως στην παραδειγματική τιμωρία των πρωταιτίων. Διότι είχαν αντιληφθεί από τις συνηνοήσεις που έγιναν μεταξύ των Οθωμανών της Νάουσας και των Κονιάρων από τα γειτονικά χωριά, καθώς και από τις απειλές που εκταξεύθηκαν «ατά τα επεισόδια, ότι οι Τούρκοι είχαν καταστρώσει ένα ευρύτερο σχέδιο κατά των χριστιανών το οποίο αν εσφαλώς θα πραγματοποιείτο, αν οι χριστιανοί αντιστέκονταν ενόπλιως. Κυρίως δε ζήτησαν την τιμωρία κάποιου προκλητικώτατου Μουαβίν - μπέη, ο οποίος ήταν, όπως αναφέρει ο Βατικιώτης, ο αυτουργός κάθε κακού. Για τον ίδιο μάλιστα μπέη αναφέρει ο Βατικιώτης ότι «προ έξ μηνών εισελθών έφιππος εις τον Άγιον Μηνά περιήγαγεν εαυτὸν έφιππον και εντός του Ιεροῦ Βήματος. Ότε δε οι παρευρεθέντες χριστιανοί παραπονέθηκαν προς αυτὸν δια την ύβριν,

απήντησε ότι θέλει να χειροτονήσει τον ίππον του επίσκοπον».

Έτσι χάρις στη σύνεση των προκρίτων, αφενός μεν αποφεύχθηκαν τα έκτροπα κατά την παραμονή των Χριστουγέννων του 1867 και αφετέρου υψώθηκε και σήμανε η καμπάνα του Άη-Γιώργη πολύ πανηγυρικά. Διότι, σύμφωνα πάντοτε με τα προξενικά δοκουμεντα, ο Βαλής, για να ικανοποιήσει τους διαμαρτυρόμενους Ναουσαίους, διέταξε να αγορασθεί από τη Θεσσαλονίκη καινούργια καμπάνα, να οικοδομηθούν οι Τούρκοι με δικά τους έξοδα το κατεστραμμένο κωδωνοστάσιο και ο ίδιος ο Αρχηγός της Χωροφυλακής να υψώσει την καμπάνα και να τη σημάνει επί τρεις

συνεχείς ημέρες.

¹ Στουγιαννῶκη Ευσταθίου: Ιστορία της πόλεως Ναούσης (Κατά ανέκδοτον σχεδίσμα Δ. Πλαταριῶδη). Εκδόσεις Συλλόγου Αποφοίτων Λαπείου Γυμνασίου Ναούσης. Θεσσαλονίκη 1978 σ. 48.

² Αυτοκρατορικό φερμάνι του Σουλτάνου Μαχμούτ, έτος Εγίρας 1452. Φωτότυπία μεταφράσεως του στο προσωπικό μου αρχείο, από όπου παραχωρήθηκε στον κ. Γ. Χιονίδη και δημοσιεύθηκε κατάλληλα σχολιασμένο, στο «Μακεδονικά». Τόμος 19/1979 σελ. 93—123.

³ Ιστορικό Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών. Φάκελλος 1868, Προξενείου της Ελλάδος στη Θεσσαλονίκη. Εκθέσεις προξένου Βατικιώτη προς Υπουργ. Εξωτερικών Νο 1/2.1.1868 και Νο 14/8.1.1868.

(Συνέχεια από τη σελίδα 53)

Η περιπέτεια ενός αγωνιστή του 1822

τε νερό, ντάντευε τα μωρά της κυράς, βοηθούσε και τον γιατρό. Από τη «συνεργασία του εκείνη με τον γιατρό - πανέξυπνος καθώς ήταν ο μικρός Γρηγόρης - έιαθε πολλές συνταγές και τη θεραπεία πολλών ασθενειών. Είχε κρατήσει αναλυτικές σημειώσεις για τα φάρμακα που έπρεπε να παίρνει ο άρρωστος για κάθε αρρώστια.

Αργότερα η μάνα του τον έστειλε να γίνει τσαγκάρης, αλλά γρήγορα έφυγε από την τέχνη αυτή και δόθηκε με όλη του την ψυχή και την αγάπη του για τη δουλειά στο εμπόριο, όπου γρήγορα πρόκοψε και μαζί με τον αδερφό του Δημήτρη, έγιναν από τους καλύτερους εμπόρων Γιαννιτών.

Μεγαλύτερος αδερφός του ο Δημήτρης στο εμπόριο δοσιμένος με τον Γρηγόρη ήταν εξαιρετικά αγαπητός σε όλους τους Γιαννιτώτες και τους κοντινούς χωριανούς για τους οποίους ήταν ο συμβουλάτοράς τους στα διάφορα προβλήματα που τους απασχολούσαν και σχεδόν μόνιμος σύμβουλος στην Ελληνική Ορθόδοξη Κοινότητα. Από τον γάμο του ο

Δημήτρης, απέκτησε τρία αγόρια και μία κόρη. Ο πρωτότοκος γιός του, ο Χρήστος, σκοτώθηκε σε μία συμπλοκή με βούλγαρους κομιτατζήδες στο Γυφοχώρι των Γιαννιτών και ο άλλος του γιός ο Γεώργιος, σπούδασε στο Πανεπιστήμιο των Αθηνών γιατρός και παντρεύτηκε μία πλουσιονόχη από αρχοντοπούτα του Νυμφαίου.

Παντρεύτηκε κι ο Γρηγόρης και απέκτησε κι αυτός τρία αγόρια και δύο κορίτσια. Ένα από τ' αγόρια του, ο Θωμάς, αποφοίτησε από το Γυμνάσιο Τσοτυλίου και σπούδασε Φαρμακευτική στο Πανεπιστήμιο των Αθηνών. Δυστυχώς, πριν τελειώσει τις σπουδές του, πέθανε. Τον τρίτο του γιό - ένα λεβεντόπαιδο ηρωικό - τον έχασε στα 19 του χρόνια. Ένας τουρκαλθάνος - αναίτια εντελής - τον σκότωσε μία μέρα με τουφέκι μαστίνα. Ο πρωτότοκος γιός του, Γεώργιος, συνέχισε το εμπόριο του πατέρα του - άξιος γιός και καλός - κι έχασε μία οικογένεια από έξι κόρες και δύο αγόρια, κι άφησε μία μνήμη καλή, ένα όνομα καλό!

Κλεφταρματολικά χρονικά

(Η δράση αρματολών και κλεφτοληπτών σύμφωνα με το αρχαιακό υλικό των τουρκικών ιεροδικειών Βέροιας - Νάουσας και Θεσσαλονίκης)

(ΣΤ')

Μέσα στην Θεσσαλονίκη και την περιοχή της ο ληστής Καρά Μουσταφάς με την σπείρα του προβαίνουν σε έκνομες ενέργειες και γίνονται πρόξενοι ταραχών και διασάλευσης της τάξης. Εκτός των άλλων ο ληστής αυτός απήγαγε με την βία ένα νέο από το χωριό Γραδεμπόρι τον οποίο οδήγησε και κράτησε στο σπίτι του χαρακτηρισμένου σαν φαύλου Λελόβαλη Μουτούς αγά στο Καρά Νταγ. Για την απελευθέρωση του απαχθέντος ο Καρά Μουσταφάς ζήτησε λύτρα από τους δικούς του. Επίσης και άλλες ληστρικές ομάδες επωφελούμενες από την έλλειψη επαρκών μέτρων ασφάλειας από τις αρχές πρόεβησαν «εις πράξεις εγκληματικές, οίον φόνους, ατιμίας και λεηλασίας και εις τας πόλεις και εις την ύπαιθρον χώραν και εις τας δημοσίας οδούς...».

Για την επανεμπέδωση της τάξης στις περιφέρειες των καζάδων Αβρέτ Χισάρ, Γεντισάν, Βέροιας, Έδεσσας, Νάουσας και των ναχιέδων Θεσσαλονίκης διαδίδάζεται αυστηρή εντολή προς τις αρμόδιες αρχές να επιληφθούν σχετικά. (5 Ρετζέπ έτους 1190: 21 Αυγούστου 1776 ABN 217 σελ. 206).

Οι φόρου υποτελείς ραγιάδες κάτοικοι της Βέροιας με αναφορά τους που υπέβαλαν στην Υψηλή Πύλη διατυπώνουν παράπονα για τις τλαιπωρίες, ζημίες και κακομεταχείριση που υφίστανται από ορισμένα κακοποιά και φαύλα στοιχεία, επίσης κατοίκους της Βέροιας. Ακόμα, τονίζουν ότι δεν έχουν δώσει το παραμικρό δικαίωμα στις αρχές και διάγουν βίο φιλήσυχο υπακούοντας στον ιερό νόμο και πληρώνοντας κανονικά τους φόρους στους φοροεισπράκτορες.

Για τους λόγους αυτούς που εκτίθενται με λεπτομέρειες στην αναφορά - καταγγελία που υπέβαλαν ζητούν την λήψη των απαραίτητων μέτρων από τις αρχές για την ασφάλεια ζωής και των περιουσιών τους. (Αρχαί Ζιλ Χετζέ έτους 1190: 12 Ιανουαρίου 1777 ABN 218 σελ. 207).

Σχετικά με τα συμβαίνοντα στην Βέροια και τον καζά της γεγονόςτα πρόσθετες πληροφορίες μας παρέχονται από ένα σουλτανικό φερμάνι σύμφωνα με το οποίο ο αγιάν του καζά αυτού Αλή εφέντης όχι μόνο δεν συλλαμβάνει τους διάφορους ληστές και κακοποιούς που προβαίνουν σε φόνους και άλλες έκνομες ενέργειες αλλά καλύπτει και τον σεργάρη της πόλης που φυγαδεύει τους τυχόν προσαγόμενους σε δίκη δολοφόνους. Οι αρχές προβαίνουν στην απόλυση του συνεργού των ληστών και κακοποιών σεργάρη και την αντικατάστασή του με πρόσωπο εμπιστοσύνης. Ο ιεροδικαστής της πόλης και ο νέος σεργάρης εντέλλονται να προδούν στην σύλληψη όλων των υπαίτιων για την διασάλευση της τάξης κακοποιών και ληστών και την επαναφορά του κλίματος εμπιστοσύνης στις τάξεις των ραγιάδων και των μουσουλμάνων. (Η χρονολογία λείπει στο κείμενο αλλά από τα έγγραφα που έχουν καταχωρησθεί στην συνέχεια συνάγεται ότι ανήκει στο έτος 1191 το οποίο αρχίζει από τον Φεβρουάριο του 1777 ABN 219 σελ. 207—209).

Το πρόβλημα της αντιμετώπισης των αλβανών λη-

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ Του Στέργιου Σπ. Αποστόλου

στών — παρ' όλες τις καταβληθείσες προσπάθειες προ- όλες τις κατευθύνσεις — όχι μόνο δεν έχει επιλυθεί αλλά κατέστη οξύτερο μέσα στην επόμενη διετία. Η Υψηλή Πύλη διακατεχόμενη από έντονη ανησυχία για την παραπέρα όξυνσή του υποχρεώνεται να απευθυνθεί με αυτοκρατορικό φερμάνι προς όλους τους ιατροδικαστές, ναϊπδες, αγιάν, ζαμπίτηδες και όλους τους ισχυρούς των καζάδων της αριστερής πλευράς της Ρούμελης από τους οποίους απαιτεί την οριστική επίλυσή του μη δεχόμενη πλέον καμμία πρόφαση ή δικαιολογία από τους αρμόδιους των κατ'ότους τουρκικών διοικήσεων. Κρίνεται σκόπιμα να παρατεθεί το ουσιωδέστερο μέρος του φερμανίου όπως ακριβώς έχει για την μόρφωση σαφούς γνώμης πάνω στο προκειμένο θέμα:

«Άμα τη σφίξει του παρόντος αυτοκρατορικού φερμανίου μου έστω γνωστόν ότι εξηκριβώθη απολύτως παρ' της αυτοκρατορικής Μεγαλειότητός μου ότι οι Αλβανοί τυγχάνουν κακοήθεις και άρπαγες και ότι είναι μία φυλή αισχρά, ήτις πλην του ότι είναι άπιστος εις τας εργασίας εις τας χρησιμοποιείται, διαπράττει και πλείστας τυρανίας και βασάνους κατ'ά των εμπειστημένων υπό το θεού ραγιάδων, καταστρέφει τας πόλεις και ληστεύει τους κατοίκους. Ιδίως από τινος χρόνου μία ομάδα εκ της επαίσιος αυτής φυλής δια των εν Πελοποννήσω διαπραχθεισών ληστειών και ταραχών της διηγείρε τον πόθον ανταρσίαν και κακουργίαν και των εις άλλους τόπους ενρισκομένων ομοεθνών της. Δια ταύτα είχαν εκδώσει προηγουμένως ιεράν διαταγήν, όπως του λοιπού μη δίδονται εις την φυλήν ταύτην ζαμέτια και τιμάρια εις τους καζάδες της Ρούμελης ούτε και να ενοικιάζται εις αυτούς ο κεφαλαιός φόρος, αλλ' εάν ενοικιασθή ούτος καθ' οιοδήποτε τρόπον, να μην επιτρέπεται η διαχείρισις αυτήν υπ' αυτών, προκειμένου δε περί ιδιοκτητών κτημάτων να διαχειρίζονται ταύτα δια πληρεξουσίων. Σκοπός της διαταγής ταύτης ήτο όπως αποκοπή καθ' ολοκληρίαν πάς μετ'ά της Ρούμελης δεσμός της φυλής ταύτης εκταπεινωμένη εις την ιδίαν αυτής πατρίδα. Πλην όμως περιήλθεν εις γνώσιν Μου από διαφόρους ταξειδιώτας ότι αγιάν τινες των καζάδων χρησιμοποιούν τοιούτους Αλβανούς ως υπηρετάς και συνεπώς υπό τους όρους τούτους καθίσταται αδύνατος η επίτευξις του αρχικού σκοπού ένεκα της βαθμιαίας εξαπλώσεως της φυλής ταύτης εις όλους τους καζάδες ήτις θα έχει ως συνέπειαν την τλαιπωρίαν των πτωχών και των διαδωτών.

Δια ταύτα διατάσσω όπως του λοιπού οι αγιάν των καζάδων μη προσλαμβάνουν ουδένα Αλβανόν υπό την πρόσφασιν της χρησιμοποίησεως αυτού εν τη υπηρεσία του αγιάν, εάν δε χρησιμοποίησουν αυτούς διατάσσω ίνα μετ' έρευνας και εξακριβώσιν τιμωρούνται οι παραβάται υπ' απαγορεύσεως ταύτης. Κατ'ά ταύτα σεεις, ιεροδίκαι και ναϊπαι, να παρακολουθήτε διαρκώς την κατάστασιν και να μη παύητε συμβουλευόντες τους αρμοδίους όπως με

χρησιμοποιούν Αλβανούς εν τη υπηρεσία των, τους δε χρησιμοποιώντας τοιούτους να αναφέρητε εις την πρωτεύου-
πόν Μου και να πράξητε ό,τι εξαρτάται εξ υμών δια την
επιτυχίαν του ανωτέρω σκοπού. Δι' ό συνεντάχθη και απε-
στέλλη υμίν το παρόν αυτοκρατορικόν φερμάνιον δια του
ισακαντάρη της μεγάλης δεξυρείας Χαλίλ. Όμα τη αφί-
ξε αυτού, πληροφορούμενοι ό,τι σταθερά επιθυμία Μου
πληγάνει η εφαρμογή της ανωτέρω αποφάσεως και η τι-
μωρία των παραδωτών αυτής, δέον να σπεύσητε ν' απο-
μακρύνητε τους τυχόν ευρισκομένους εν τη υπηρεσία σας
Αλβανούς και να μη προσλάβητε του λοιπού τοιούτους παρ'
υμίν. Να γνωρίζητε ό,τι αι ανωτέρω παραγγελίαι δεν εί-
ναι σχήμα λόγου, αλλ' ό,τι έχουν ληφθή σοβαρά αποφά-
σεις επί του ζητήματος τούτου. Του λοιπού δεν θα παύσω-
μεν να ερευνώμεν και να εξετάζωμεν την κατάστασιν και,
άν ανακαλυφθούν εις τους καζάδες υμών τοιούτοι Αλβανοί,
θα επιβάλωμεν ανοικτιρμόνως την δέουσαν τιμωρίαν εις
τους υπαίτιους. Σεις δε ζαμπίτηδες και ισχυροί του τό-
που, παρακολουθήσατε το ζήτημα και εάν αντιληφθήτε πο-
ρόδαςιν τινας, καταγγείλατε την πράξιν εμποδίζουσαν την
παραδασίαν της διαταγής μου. Τους μη συμμορφούμενους
ανεξήρατε πάντες ομοφώνως.

Οι βαρείς χαρακτηρισμοί οι εμπιερχόμενοι στο κεί-
μενο για τους Αλβανούς και την αλβανική φυλή γενικό-
τερα κατά την άποψή μου δεν υποδηλώνουν απλώς την ε-
πιθεμία της Υψηλής Πύλης να καταστείλει τις ληστρικές
δραστηριότητες και μόνο, των πρώτων, οπουδήποτε ελάμ-
δαναν χώραν αυτές, αλλά κατά βάθος, υποκρύπτουν την
ολοένα αυξανόμενη ανησυχία της από την επικίνδυνα εξα-
πλωμένη δύναμη της πολεμικής αυτής φυλής, η οποία, παρ'
όλο που παρείχε έμμεσα τις στρατιωτικές της υπηρεσίες
στους Τούρκους, πάντοτε διεστείλε τον εαυτό της από αυ-
τούς και είχε πλήρη επίγνωση της φυλετικής της προέλευσις.
Όλως, ο αρχικός στόχος των Τούρκων στο παρελθόν
που παράλληλα με τον εξισλαμισμό του μεγαλύτερου τμή-
ματος του αλβανικού λαού απέδλεπε, κύρια, στην βαθμι-
σία επώλεια της εθνικής του συνείδησης και την πλήρη
αφομοίωσή του από το τουρκικό έθνος μέσω του ισλαμικού
κρατείου, είχε αποτύχει παταγωδώς. Και όχι μόνο αυτό,
αλλά η ανάγκη της μίσθωσης των στρατιωτικών τους υ-
πηρεσιών για την καταστολή διαφόρων επαναστατικών κη-
νημάτων είχε σαν συνέπεια να δημιουργηθεί ένα είδος καλ-
βαινής επικυριαρχίας στους περισσότερους καζάδες της
αριστερής πλευράς της Ρούμελης, που έθετε σε δεύτερη
μερίδα τις διορισμένες από την Υψηλή Πύλη επίσημες τουρ-
κικές αρχές. Έτσι, λοιπόν, εξηγείται καθαρότατα η ορι-
στική απόφαση στην οποία κατέληξε να δώσει τελική λύ-
ση στο αλβανικό πρόβλημα, πράγμα άλλωστε το οποίο
διαφαίνεται σαφέστατα στο πλέον αξιολογούμενο μέρος του
κειμένου του παραπάνω φερμανίου που αναφέρει επί λέ-
ξει: «Να γνωρίζητε ό,τι αι ανωτέρω παραγγελίαι δεν είναι
σχήμα λόγου, αλλ' ό,τι έχουν ληφθή σοβαρά αποφάσεις
επί του ζητήματος τούτου». (Μέσω Τζεμάξη Ούλ Εβέλ έ-
τους 1193: 31 Μαΐου 1779 ABN 220 σελ. 209—210).

Με αναφορά του προς την Υψηλή Πύλη ο ιεροδικασ-
τής του Οστρόβου Σεϊτ Χουσεϊν καθιστά γνωστό ό,τι πολ-
λοί κάτοικοι από τα χωριά Κατράνιτσα, Όστροβο, Γρα-
μνίκι, Χοροβίνα, Γερακίνα, Όχτα, Κραλμίσα, Τσιγάν,
Γιεκίνα, Δέρζοβο, Δράσυλο, Νήσιο, Φίντιζα και άλλα στα
οποία δεν κάνει νομοστική αναφορά, προκειμένου να α-
ποφύγουν την ετυρανίαν των Αλβανών κακοποιών και λοι-
πών εκοούργων και ληστών, εγκατέλειψαν αυτά και κα-

τέφυγαν σε πόλεις και άλλα χωριά, καθώς και σε στρα-
τιωτικά τσιφλίκια για περισσότερη ασφάλεια.

Οι χωρικοί αυτοί αρνούνται να επιστρέψουν στις αρ-
χικές εστίες τους βασιζόμενοι στην υποστήριξη που τους
παρέχουν οι ζαμπίτηδες και οι τσιφλικάδες των περιοχών
στις οποίες μετώκησαν. Η μετώκηση αυτή, εκτός των άλ-
λων, δημιουργεί και πρόβλημα στην ομαλή είσπραξη των
φόρων λόγω των αλλαγών οι οποίες έχουν επέλθει στους
αρχικούς φορολογικούς καταλόγους.

Για τον λόγο αυτό εντέλλονται οι ιεροδικαστές και
ντιπτηδες Θεσσαλονίκης, Οστρόβου, Σερρών, Φλώρινας,
Τζουμά Παζάρ, Βέροιας, Έδεσσας, Νάουσας και Γεννι-
τσών να προδούν στις σχετικές ενέργειες για την ρύθμιση
του θέματος αυτού σύμφωνα με τις διαδιδασόμενες σ' αυ-
τούς αναλυτικές οδηγίες. (Αρχαί Ραμαζάν έτους 1193: 12
Σεπτεμβρίου 1779 ABN 221 σελ. 210—212).

Στον ιεροδικαστή Βέροιας εμφανίζεται οικειοθελώς ο
πρώην λησταντάρης Λιόλιος Ακριβός καταγόμενος από το
χωριό Μαυράγγελος και δηλώνει ό,τι εγκαταλείπει τα όρη,
παύει να προβαίνει σε ληστείες και άλλες έκνομες πρά-
ξεις και ό,τι υποτάσσεται εις τον νόμο. Για την τήρηση αυ-
τής της υπόσχεσης—δήλωσης του Λιόλιου Ακριβού, εγ-
γυήθηκαν προσωπικά οι Μαλάκης Κώστας, Μήτρος Ακρι-
βός και Κυριάκος Αναστασίου, κάτοικοι, επίσης, του ίδιου
χωριού. (Ραμαζάν έτους 1193: Σεπτέμβριος 1779 ABN.
226 σελ. 216).

Σε δήλωση υποταγής και μετάνοιας προβαίνουν και
οι Πανσιγιάτης Κυριάκου και Κώστας Φίλιππας από το
χωριό Κολυδρός, οι οποίοι είχαν προσχωρήσει σε αλβα-
νική ληστρική συμμορία και συνέπρατταν μ' αυτήν. Για
τους δύο πρώην ληστές εγγυήθηκαν οι κάτοικοι του ίδιου
χωριού. (λείπει η χρονολογία στο κείμενο. Συμπεραίνεται
ό,τι ανήκει στον Σεπτέμβριο του 1779. ABN 226, σελ. 216).

Το παράδειγμα των προαναφερθέντων ληστών που
δήλωσαν υποταγή και μετάνοια στους Τούρκους ακολού-
θησαν και οι χαρακτηριζόμενοι σαν αντάρτες Νίκος Γεωρ-
γίου και Ιωάννης Νικολάου από το χωριό Δριάνιστα της
Βέροιας. Και στην περίπτωση αυτή, σαν εγγυητές υπέγρα-
ψαν οι συγχωριανοί τους. (12 Ρετζέπ έτους 1194: 14 Ιου-
λίου 1780 ABN 226, σελ. 216).

Επανερχόμενη η Υψηλή Πύλη με νεώτερα φερμάνι
της προς τον εμίρ Ούλ Ουμερά βαλή του διαιτείου Α-
λύνας και υπεύθυνο για την φύλαξη των υτερθενίων Κουρτ
Αχμέτ πασά, σχετικά με το πρόβλημα της αποτελεσμα-
τικής αντιμετώπισης και διάλυσης των αλβανικών ληστο-
συμμοριών, ιδιαίτερα στις περιφέρειες των διαιτείων Τρικ-
κάλων, Λάρισας, Θεσσαλονίκης και άλλων καθώς και σ'
αυτές του Δομοκού και Ζητουνίου, απαιτεί από αυτόν να
εδιασκορπίσει τας συμμορίας των Αλβανών και καταστρέ-
ψει τας ταραχουπιούς ταύτας φυλάς...». Όπως φαίνεται,
παρ' όλο ό,τι από την αποστολή του προηγούμενου φερ-
μανίου προς όλες τις κατά τόπους αρχές της αριστερής
πλευράς της Ρούμελης με ανάλογο περιεχόμενο μέχρι και
του χρόνου έκδοσης του παρόντος, μεσολάδησαν δεκαέξη
περίπου μήνες, εν τούτοις δεν φαίνεται να έχει επέλθει
ουσιώδης μεταβολή ως προς τις κρατούσες συνθήκες. Οι
Αλβανοί εξακολουθούν να αποτελούν μόνιμη απειλή και η
κυριότερη αιτία διασάλευσης της δημόσιας τάξης και α-
σφάλειας (Αρχαί Σεβάλ έτους 1194: 30 Σεπτεμβρίου 1780
ABN 224 σελ. 213—214).

Ιδιαίτερη βαρύτητα επέρριψε η Υψηλή Πύλη προς την
(Συνέχεια στη σελίδα 61)

Απ. Ε. Βακαλόπουλος, ο ιστορικός του νέου Ελληνισμού

Ομιλία στην αίθουσα διαλέξεων της Ε. Μ. Σπουδών.

(Β')

Δεν είναι, όμως, σκοπός μου να αναφερθώ στο έργο του κ. Απ. Βακαλόπουλου ως καθηγητή της Μέσης Εκπαίδευσης, στην αρχή, και του Πανεπιστημίου, ύστερα. Θα σημειώσω, μονάχα, ότι σπάνια ο γνωστός λόγος του Μένανδρου (: «Πόσο χαριτωμένο και αξιαγάπητο πράγμα είναι ο άνθρωπος, όταν είναι άνθρωπος») βρήκε την πλήρη δικαίωσή του, τόσο τέλεια και απόλυτα, όσο στην περίπτωση του, μελιχρικού, σοφού, αλλά και σεμνού ευπροσήγαρου και φίλου των φοιτητών, του πραγματικού οδηγού και Δάσκαλου (το Δ με κεφαλαίο), κ. Απόστολου Βακαλόπουλου.

Δεν θα μακρηγορήσω, λοιπόν, γύρω από τη μεγάλη διδακτική, πανεπιστη-

μιακή προσφορά του (την οποία συτάσσονται στην προαναφερμένη έκδοση της Ε.Μ.Σ. «Παγκαρπία Μακεδονικής γης», τέλος δε και στους προλόγους των βιβλίων του τιμώμενου, σήμερα. Άλλωστε, υπάρχουν χιλιάδες φιλόλογοι-μαθητές του, οι οποίοι είναι σκαρπισμένοι σ' όλη τη χώρα και διατηρούν άριστες αναμνήσεις, από τον καθηγητή τους.

Ο κ. Βακαλόπουλος ξεκίνησε τη σχετική προεργασία, για τη συγγραφή της «Ιστορίας του Νέου Ελληνισμού», από το έτος 1943, όταν, ως υφηγητής, άρχισε να διδάσκει την ελληνική ιστορία, όπως είπε ο ίδιος σε συνέντευξή του, της 6.4.1964 (σε εφημερίδα της Θεσσαλονίκης), με την ευκαιρία της κυκλοφορίας (της 1ης εκδόσεως) του 2ου τόμου της «Ιστορίας του Νέου Ελ-

στην Αμερική, εκμεταλλευθείς και τις ευκαιρίες που του δόθηκαν από τη συμμετοχή του σε πολλά διεθνή συνέδρια βοηθήθηκε δε σε τούτο, στο έπακρο

Του
Δικηγόρου
Γεωργίου Χ. Χιονίδη

και από την ευχέρειά του στην εκμετάλλευση των ξένων γλωσσών, με αποτέλεσμα να γίνει, τελικά, πολύγλωσσος, ώστε να μπορεί να διαβάζει (στη γλώσσα που γράφτηκαν) τις σχετικές εκδόσεις της διεθνούς βιβλιογραφίας όπως και τα ανέκδοτα ντοκουμέντα. Το χρονικό της όλης προεργασίας και της συγγραφής τούτου του, μονοδικού, έργου του, έχει την ευχέρεια να διαβεί ο ενδιαφερόμενος στις πολυσέλιδες «εισαγωγές» του ίδιου, οι οποίες προτάσσονται και στους οχτώ τόμους της Ιστορίας του (πλην του Ε', όπου προτάσσεται δισέλιδος «πρόλογος» και ύστερα ακολουθεί 19σέλιδο κείμενο με το οποίο δίδονται οι «Γενικές αρχές της συνθέσεώς» του και γίνεται «Κριτική των γενικών ιστοριών, των σηλών και των βοηθημάτων της ελληνικής επαναστάσεως», στην οποία αερωώθηκαν και οι τρεις επόμενοι τόμοι. Οι τόμοι έγιναν, συνολικά, οχτώ, τελικά. Και λέγω -οχτώ, τελικά- γιατί ο κ. καθηγητής, απαντώντας στη τελευταία ερώτηση, στη συνέντευξή του 1964, που προανάφερα, είχε πετα εξής αεισημείωτα: -Σ' ένα, τρίτο τόμο, λογαριάζω να εκταθώ ως τις παραμονές της επαναστάσεως και σ' ένα τέταρτο και πέμπτο τόμο να πραγματευθώ, διεξοδικά, επίσης, την επαναστάση και την περίοδο Καποδίστριας και της αναρχίας ως την άφιξη του Όθωνος Ιανουάριος 1833). Φυσικά είναι δύσκολον από τώρα να προβλεφθεί πότε θα συμπληρωθούν αυτοί οι πέντε τόμοι. Υπολογίζω όμως ότι μέχρι το 1965 θα έχει ολοκληρωθεί το έργο.

Ευτυχώς, όμως, οι ανάγκες, για πληρότητα του έργου, διέψευσαν τις προβλέψεις του ιστορικού μας. Οι τρεις μοι χρειάστηκε να γίνουν (όπως είπαμε) οχτώ, αν και εμφανίζονταν ολοένα και περισσότερο πολυσέλιδοι, δηλαδή αυξάνονταν συνεχώς οι σελίδες τους. Έτσι, απαιτήθηκε να φθάσουμε στις τέσσερις μέρες μας, για να δούμε ολοκληρωμέ-

Ο Γ. Χιονίδης ομιλεί στην εκδήλωση προς τιμήν του Α. Βακαλόπουλου

νεχίζει ο πολυγραφότατος ήδη, γιός του Κωνσταντίνος), γιατί το θέμα μου είναι άλλο, η δε κλεψύδρα δεν χαρίζεται και, άλλωστε, τα περισσότερα, σχετικά γεγονότα, είναι γνωστά και κοινώς παραδεκτά από όλους. Πάντως, μπορεί να διαβάσει κανένας αρκετές πληροφορίες, και για την πανεπιστημιακή σταδιοδρομία του, στα σχετικά λήμματα των εγκυκλοπαιδικών, στις βιβλιοκρισίες των έργων του και στα οκτασέλιδα «Προλεγόμενα», τα οποία έγραψε ο πρόεδρος της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών, καθηγητής κ. Κωνσταντίνος Βαβούσκος και τα οποία προ-

ληνισμού», και επαναλαμβάνει στον προαναφερθέντα «πρόλογο» του Η' τόμου της.

Τότε, διαπίστωσε τις σοβαρές ελλείψεις και συνειδητοποίησε την ανάγκη για την αντικατάσταση των σχετικών βοηθημάτων, όπως και την ανυπαρξία μιας ευρύτερης, συνθετικής εργασίας για το θέμα αυτό, που θα έπρεπε να στηρίζεται και στα άγνωστα στοιχεία, στα ανέκδοτα έγγραφα και στις αναξιόπιστες πληροφορίες, που περιέχονται στα τουρκικά, ελληνικά κ.τ.λ. αρχεία. Ο μελετητής μας άρχισε, λοιπόν, τις έρευνές του σ' όλην την Ευρώπη και

να το έργο (και, μάλιστα, η εξιστόρηση εδάφει, μόνο μέχρι το 1831 και όχι μέχρι την άφιξη του Όθωνα, το 1833, όπως είχε προαναγγελθεί). Και στο δι-όστημα αυτό περίσσευον οι τόμοι μας και ανανεώνονταν, όμως, πάντοτε το ενδιαφέρον, όπως και οι ευχές μας για «υγεία και δύναμη», για τον χαλκύτερον κ. καθηγητή, ο οποίος κατόρθωσε να τελειώσει το (κλασικό, ήδη) έργο του και πέτυχε, μάλιστα, να επανεκδώσει, παράλληλα σε δεύτερη έκδοση, τους 1ο και 2ο τόμους της Ιστορίας του (που εκτυπώθηκαν το 1974 και 1976, αντίστοιχα) και να δει τους δύο τούτους τόμους να κυκλοφορούν και στην αγγλική γλώσσα (το 1970 και το 1976, αντίστοιχα). Μάλιστα, έγραψε και σχετικά κεφάλαια στην «Ιστορία του Ελληνικού Έθνους», της «Εκδοτικής Αθηνών», της οποίας διατέλεσε και μέλος της Εποπτικής Επιτροπής.

Οφείλω, λοιπόν, χάριτες στη θεία πρόνοια, γιατί μερίμνησε να τον έχει γερό (στο μυαλό και στα σώμα), ώστε να υποπερατωθεί ένα τόσο παλύτομο και αξιόλογο έργο, το οποίο ανοίγει νέους δρόμους στην ιστορία του Ελληνισμού και κυρίως του Νεοελληνισμού.

Δεν πρέπει, όμως, να παραλείψω να σημειώσω ότι, ασφαλώς, δεν θα αρκούσε η καλή υγεία του κ. Βακαλόπουλου για την ολοκλήρωση του έργου του, αν δε είχε και τη μεγάλη τύχη να εξασφαλίσει, σ' όλο αυτό το διάστημα, και την απαραίτητη προσωπική και οικονομική γαλήνη, όπως και τις καλλιτεχνικές συνθήκες επιστημονικής εργασίας, τις οποίες του εξασφάλιζε ο «άγγελος - φύλακός του», η ιδανική «αναδίδουσα Ειρήνη», όπως αποκαλεί τη γυναίκα του ρ ίδιος, στην αρχή των Ζ' και Η' τόμων του έργου του, τους οποίους και της αφιερώνει, επάθεια. Ο ταχυγραφέας αναγνώρισε, έτσι, τη σπουδαία συμβολή και συμπαράστασή της και, ασφαλώς, της οφείλω, και εμείς και η ελληνική, ιστορική επιστήμη, ευγνωμοσύνη, όπως και στη μούσα της Ιστορίας, την Κλειώ, γιατί η συντρόφισσά του Ειρήνη, που του έστειλε, του χάρισε την απαραίτητη οικογενειακή ευφορία, γαλήνη και ειρήνη, ώστε να μπορέσει να φέρει σε αίσιον πέρας το τόσο βαρύ έργο του, για την έκδοση του οποίου χρειάστηκε, τελικά, είκοσι οχτώ χρόνια, αντί τα πέντε, που προικιστάριζε. Έτσι, αν θελήσουμε να ποσοφράσουμε τα αποδιδόμενα στον Μ. Αλιεξανδρο λόγια, σύμφωνα με τα οποία το «Ζν» όφειλε στους γονείς του και

το «εὐ Ζήν» στον δάσκαλο του, τον Αριστοτέλη, θα πρέπει να πούμε ότι, στην προκειμένη περίπτωση, το «εὐ Ζήν» εξασφαλίστηκε χάρη και στην πολυποίκιλη βοήθεια, στη συμπάρασταση και στην κατανόηση της καλής γυναίκας του συγγραφέα.

4. Νομίζω, όμως, ότι είναι απαραίτητο και σφέλιμο να δώσω, τώρα και τους τίτλους, τουλάχιστο (για να υπάρξει κάποια προσοικείωση με τα περιεχόμενα), όπως και τα βασικά στοιχεία, για τον καθέναν τόμο (της «Ιστορίας του Νέου Ελληνισμού») χωριστά, σημειώνοντας ότι προηγούνται σ' όλους οι πίνακες των περιεχομένων, των χρησιμοποιούμενων χαρτιών, όπως και των συντομογραφιών, των αρχείων και περιδοκίων. Έτσι, θα μπορέσει, ίσως, και ο ανάθεσας να υποψιασθεί, κάπως, πόσο κόπος και χρόνος χρειάστηκαν για να ολοκληρωθεί το έργο αυτό:

α'. Ο Α' τόμος αναφέρεται «στις αρχές και στη διαμόρφωση του Νέου Ελληνισμού». Η 1η έκδοσή του κυκλοφόρησε το 1961 και αποτελείται από 395 σελίδες, η δε δεύτερη έκδοση («συμπληρωμένη και ενημερωμένη») αποτελείται από 481 σελίδες.

β'. Ο Β' τόμος στην πρώτη έκδοση (1964) φέρει την επεξήγηση ότι ήταν ο 1ος ημίτομος του («Β1»), αλλά στη δεύτερη έκδοσή του (1976) εξαλείφθηκε η σχετική ένδειξη. Ο τίτλος του είναι: «Τουρκοκρατία. 1453—1669. Οι ιστορικές βάσεις της νεοελληνικής κοινωνίας και οικονομίας». Η 1η έκδοση αποτελείται από 501 σελίδες, η δε 2η («συμπληρωμένη και ενημερωμένη», 5η πύση) έκδοση έχει 599 σελίδες.

γ'. Ο Γ' τόμος (1968) επιγράφεται: «Τουρκοκρατία, 1453—1669. Οι αγώνες για την πίστη και την ελευθερία», αποτελείται δε από 618 σελίδες.

δ'. Ο Δ' τόμος (1973) έχει τον ίδιο κύριο τίτλο («Τουρκοκρατία») και εξιστορεί την περίοδο 1669—1812 και αναφέρεται δε ιδιαίτερα στην οικονομική άνοδο και στον φωτισμό του γένους. Αποτελείται από 847 σελίδες.

ε'. Ο Ε' τόμος (1980) είναι ο πρώτος, ο οποίος αφιερώθηκε στη «Μεγάλη ελληνική επανάσταση, 1821—1829» και έχει ιδιαίτερο υπότιτλο: «Οι προϋποθέσεις και οι βάσεις της (1813—1822)», έχει δε 845 σελίδες.

στ'. Ο ΣΤ' τόμος (1982) διαπραγματεύεται την εσωτερική κρίση (της Ελληνικής Επανάστασης) στα χρόνια 1822—1825 και συγκεκριμένα εξιστορεί τις στρατιωτικές επιχειρήσεις, τις

διπλωματικές και πολιτικοκοινωνικές ζυμώσεις και τον πρώτο διχασμό, με ειδική αναφορά σ' ό,τι αναφέρεται στο φυσικό περιβάλλον, στους παραδοσιακούς οικισμούς και στον λαό. Απ' όσα δε γνωρίζω, για πρώτη φορά, σε ελληνικό, ιστορικό, βιβλίο, εξετάζονται τα θέματα αυτά (για το φυσικό και το πολιτιστικό περιβάλλον) και μάλιστα κατά την εξιστόρηση της αρχής του 19ου αιώνα, στην εμπόλεμη και αγωνιζόμενη Ελλάδα. Τούτο είναι μία σκόμα, σδιόδοιστη οπόδοιξη πόσο σύγχρονο, πρωτοποριακό και ρηξικέλευθο είναι το έργο του κ. Απόστολου Βακαλόπουλου.

Ο τόμος αυτός έχει 1067 σελίδες, δηλαδή είναι ο πιο ογκώδης του όλου έργου.

ζ'. Ο Ζ' τόμος (1986) φέρει τον ειδικό τίτλο: «Προτελευταίος (1825—1828)» και έχει τον πετυχημένον, ευρηματικόν και αλληγορικόν υπότιτλο: «Ο αφρικανικός Σιμόν ή η επιδρομή του Ιμπραήμ στην Ελλάδα».

Αποτελείται δε από 917 σελίδες.

η'. Τέλος, ο Η' τόμος (1988) έχει τον υπότιτλο: «Τελευταίος (1828—27 Σεπτ. 1831). Ιωάννης Κομποδίστριας ή η επώδυνη γένεση του Νεοελληνικού Κράτους».

Αποτελείται από 824 σελίδες. Σε 66 σελίδες του καταχωρίζεται η βιβλιογραφία (των Ε' - Η' τόμων, μαζί), δηλαδή της Επανάστασης του 1822 και αποτελούν, συνεπώς, πολύτιμο βοήθημα για τους ερευνητές, συγχρόνως δε αποδεικνύεται και πάλι ότι το παρουσάζόμενο ιστορικό έργο βασίζεται σε πολύ σταθερά βάθρα, ότι είναι το απούγασμο εξονυχιστικής και πολυετούς έρευνας και πλούσιο κάρπισμα έμπειρου και ώριμου μυαλού. Σε εννεασέλιδη «εισαγωγή» εξετάζονται τα αφορούντα στη βιβλιογραφία σχετικά με τον Κομποδίστρια, στο δε τελευταίο οχτασέλιδο, που έχει τον χαρακτηριστικό τίτλο: «Επιλογες ή το τέλος του ταξιδιού μου στο παρελθόν», ο συγγραφέας αναφέρεται στο ιστορικό της απατηθείσας πολύχρονης προεργασίας και εργασίας του για τη συλλογή - μελέτη του υλικού και τη συγγραφή της «Ιστορίας του Νέου Ελληνισμού».

Πρέπει, ακόμα, να τονισθεί ότι στον καθέναν τόμο υπάρχουν απειρίριθμες βιβλιογραφικές υποσημειώσεις, όπου γίνεται η παραπομπή στη σχετική βιβλιογραφία, συχνά δε καταχωρίζονται και αποσπάσματα από τα χρησιμοποιούμενα βιβλία ή έγγραφα, όπως και η αξιολόγηση και η κριτική τούτων ή και

των συγγραφέων τους και έτσι το βιβλίο γίνεται και μία πολύ χρήσιμη κιβωτός πληροφοριών για την ανεύρεση της ειδικής βιβλιογραφίας και πηλός για την ακίνδυνη ή ωφέλιμη χρησιμοποίησή της ανάλογα με την αξία των βιβλίων. Οι υποσημειώσεις δημοσιεύονται κάτω από το αντίστοιχο κείμενο, είτε με αριθμηση για καθενιά σελίδα, χωριστά (στους Α' - Δ' τόμους), είτε με συνεχή αριθμηση κατά κεφάλαιο (όπως στους Ε' - Η' τόμους). Η πολύ καλή μέχρι και άριστη και πλήρης (επιλεκτικά, βέβαια) βιβλιογραφική ενημέρωση είναι, συνεπώς, ένα πρόσθετο πλεονέκτημα της «Ιστορίας του Νέου Ελληνισμού».

Αν δε αριθμήσουμε τις (τυπωμένες) σελίδες και των οχτώ τόμων θα διαπιστώσουμε έκπληκτοι ότι φθάνουν τούτοι στον εντυπωσιακό αριθμό των 6.198 σελίδων, απ' ό τις οποίες οι 5.676 αποτέλούν το κυρίως κείμενο, οι 212 χρειάστηκαν για τη μνημόνευση της χρησιμοποιηθείσας βιβλιογραφίας και τις 295 καταλαμβάνουν τα ευρετήρια των κυρίων ονομάτων κ.τ.λ.

Και όλο αυτό το πολύτομο έργο γράφτηκε, χρηματοδοτήθηκε και διαικνήθηκε από ένα άτομο, τον συγγραφέα του, χωρίς τη βοήθεια του Κράτους ή άλλου μαζικού φορέα!

Εάν, όμως, όπως είπε ο ποιητής Κωστής Παλαμάς, «Η μεγαλοσύνη των εθνών δεν μετρείται με το στρέμμα αλλά με το πύρωμα της καρδιάς, μετρείται, και με το αίμα», έτσι και το έργο του κ. Απόστολου Βακαλόπουλου δεν προκαλεί εξαιρετική εντύπωση (μόνο) για τον όγκο του (γιατί και άλλοι πνευματικοί άνθρωποι, και συγκεκριμένα και ιστορικοί ή ιστοριοδίφες, έγραψαν πολύτομα βιβλία), αλλά, κυρίως, για το γεγονός ότι ο συγγραφέας του κατόρθωσε να μελετήσει, ως εργατικότητα μέλισσα, ένα τεράστιο υλικό, να το τίθασσει, να το σφομοιώσει, να το αναπλάσει και να το πλώσει κατάλληλα και, τελικά, να δημιουργήσει το ολότελο δικό του μέλι, τον βασιλικό πολτό, ο οποίος θα αναζωογονεί αιώνια το πνεύμα, την ψυχή και την εθνική συνείδηση και ταυτότητα του ταλαίπωρου Νεοέλληνα.

Και τούτο το πέτυχε κατά τρόπον ανεπαλήθετο, γιατί δεν θεωρείσε την ιστορική αλήθεια στην οποιαδήποτε ακοιμότητα ή στον σοβινισμό και ρατσισμό, μια και έγραψε μεν εξετάζοντας τα σχετικά γεγονότα και προβλήματα από την ελληνική σκοπιά αλλά με τόση επιστημονική ευσυνειδησία και αντικει-

μενικότητα, ώστε να μπορεί να υποθέσει ο μελετητής του έργου του ότι τα ίδια, σφαλώς, θα υποστήριζε ο κ. Απ. Βακαλόπουλος και εάν ήταν ξένος συγγραφέας.

Δεν είδε ξέπεσο τα ιστορικά γεγονότα. Ανέτρεξε στις πηγές. Τις αξιολόγησε και τις αξιοποίησε πετυχημένα, ήρεμα, κριτικά, και ευσυνειδητά, με νηφαλιότητα και με ευρύτατο πρίσμα έρευνας. Τούτο, άλλωστε, έχει αναγνωριθεί ήδη από τους ιστορικούς μελετητές, στην Ελλάδα αλλά και παγκόσμια, όπως διαπιστώνει ο φιλόστοργος

Ο καθηγητής Α. Βακαλόπουλος στο Βήμα.

ερευνητής, διαβάζοντας τις μεταγενέστερες, ειδικές μελέτες των ιστορικών συγγραφέων (Ελλήνων και ξένων), οι οποίοι κάμνουν συνεχείς παραπομπές στην «Ιστορία του Νέου Ελληνισμού» του συγγραφέα μας (στις βιβλιογραφικές υποσημειώσεις ή σημειώσεις των βιβλίων τους), προκειμένου να υποστηρίξουν μίση όπομη τους ή για να υποδείξουν στον αναγνώστη τους τη νεώτερη, σχετική βιβλιογραφία. Συνεπώς, η «Ιστορία του Νέου Ελληνισμού» (όπως, άλλωστε, και η «Ιστορία της Μακεδονίας» κ.ά. βιβλία) του κ. Απόστολου Βακαλόπουλου θεωρείται και καθιερώθηκε ήδη ως άριστο και υποδειγματικό έργο για τη σωστή ενημέρωση και διαφύση γύρω από τον νεοελληνικό βίο, ως σίγουρος οδηγός και πολύτιμο βοήθημα.

Ο συγγραφέας, ακόμα, δεν περιορίστηκε στην έπιρή εξιστόρηση των όσων συνέβησαν αλλά τα εξέτασε προσεκτικά και τα παρουσίασε πολυπλευρα, ερευνώντας τα διαδραματισθέντα, όχι, μονάχα, από την πλευρά της λεγόμενης «πολιτικής ιστορίας» αλλά και

από οικονομική, κοινωνιολογική κ.τ.λ. άποψη, ερευνώντας όλες τις μαρφές της Ζωής του Νεοελληνισμού. Τούτο πρέπει να επισημανθεί ειδικά. Προσηθήσε, επίσης, να ανακαλύψει και να εξηγήσει τις αιτίες των γεγονότων και χωρίς να προσπαθεί να παραούρει το αναγνώστη του, κρίνει εύστοχα και θαρραλέα τις καταστάσεις και τα πρόσηπα, εκφράζει την προσωπική γνώμη του για τούτο αλλά παρουσιάζει και όλες τις (αντίθετες ή διαφορετικές) απόψεις των άλλων ιστορικών και ιστοριοδιφών, ώστε να καθοδηγούντι

σωστά, χωρίς να ποδοπατούνται και να παραούρονται, η σκέψη, το πνεύμα και η ψυχή) του τυχερού φιλόστοργου, εφ' τούτος είναι ειδικός, είτε ερασιτέχνης για τον οποίο — όπως σημειώθηκε ήδη — το βιβλίο του κ. Βακαλόπουλου είναι, τελικά, σωτήριο πυξίδα, σίγουρος οδηγός και πολύτιμο εργαλείο για να βρει τον μίτο της Αριάδνης, της λήθειας. Να σημειωθεί, ακόμα, ότι ο συγγραφέας κατόρθωσε να γράψει έργο, το οποίο διακρίνεται και για τη Ζωντανή, ρέουσα γλώσσα του, όση και για τη σύνδεσή του με την ταχούσα νεοελληνική πραγματικότητα, γιατί ο κ. Απ. Βακαλόπουλος, στηρίζεται στα ιστορικά γεγονότα, στα όσα διαδραματίστηκαν στο παρελθόν, χωρίς να λησμονεί, όμως, ότι απευθύνεται στους σύγχρονους, στους σημερινούς και στους αφιανούς «Έλληνες» ξένους, γι' αυτό και προσπαθεί, τελικά, πετυχαίνει, να διατηρεί αμετακίνητο το ενδιαφέρον του αναγνώστη του, ακόμα και του μη ειδικού, του απλού φιλόστοργου, χέρη και στη φρεσκάδα της γραμμάτος του και έτσι είναι προ-

τά και προσπελάσιμο σ' όλους.

Αν, λοιπόν, ο Κωνσταντίνος Παπαρηγόπουλος θεωρείται, σωστά, ο εθνικός ιστορικός του Ελληνικού Έθνους, ο πανεπιστημιακός καθηγητής κ. Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος είναι, αναμφισβήτητα, ο εθνικός ιστορικός του Νεοελληνικού Έθνους, του Νέου Ελληνισμού, ειδικά, και, μάλιστα, ο σύγχρονος και ανεπηρέαστος από όποιες σκοπιμότητες, γι' αυτά και — όπως προλέχθηκε — αναγνωρίστηκε κιόλας το έργο του, και μάλιστα διεθνώς, ως μοναδικό, κλασικό και αντικειμενικό.

Πρέπει, ακόμα, να επισημανθεί ότι (εκτός από τους οχτώ τόμους της Ιστορίας του Ν.Ε.) κυκλοφόρησαν, παράλληλα, και δύο τόμοι με τις «Πηγές» της Ιστορίας του Νέου Ελληνισμού και συγκεκριμένα ο πρώτος με 447 σελίδες, το 1965, στις εκδόσεις του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου της Θεσσαλονίκης (όπου αναδημοσιεύονται 108 κείμενα-πηγές, από διάφορα βιβλία, για την εποχή 1204—1669) και ο δεύτερος τόμος, με 655 σελίδες, το 1977.

στη σειρά των εκδόσεων της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών (στον οποίον περιέχονται 142 κείμενα, για την εποχή 1669—1812). Και στους δύο αυτούς τόμους προτάσσεται εισαγωγή και ακολουθεί ο δίδομενος τίτλος και η περιλήψη, γίνεται δε και η αξιολόγηση των πηγών. Και κλείνουν τούτοι με τον πίνακα των βιβλίων, που χρησιμοποιήθηκαν, όπως και των μέχρι τότε, δημοσιευθεισών εργασιών του κ. Βακαλοπούλου.

Στον πρώτο τόμο, προτάσσεται και ένα διάγραμμα, πολύ χρήσιμο για τους ερευνητές της ιστορίας, με έναν δεκάλογο συμβολών και με υποδείξεις για τους τομείς, που πρέπει να ερευνηθούν.

Ελπίζω δε ότι, με την ολοκλήρωση αυτού, το πρωτότυπου και ανοντικατάστατου έργου, η Ακαδημία Αθηνών θα τιμήσει τον κ. Απόστολο Βακαλόπουλο, κατάλληλα, γιατί δεν αρκεί, βέβαια, το Αριστείο των ιστορικών και των κοινωνικών επιστημών, το οποίο του απένειμε, το 1970. Τέτοιοι δημιουργοί και παρόμοια ιστορικά συγγράμμα-

τα είναι μοναδικά για την εθνική συτογνωσία μας, για τη νεοελληνική, ιστορική επιστήμη και για την πνευματική ζωή και παροουάζονται σπάνια, ακόμα και μετά την πάροδο πολλών χρόνων, πιθανόν δε και αιώνων.

Πρέπει, όμως, να τελειώσω και να ευχαριστήσω, τόσο το Δ.Σ. της Αδελφότητας, και ιδιαίτερα την κ. Αθηνά Κακούλη - Τζνίκου, γνωστή συγγραφέα για την τιμητική επιλογή μου ως σημερινού ομιλητή και για τη σχετική φροντίδα, που κατέβαλε, όσο και όλους εσάς, γιατί είχατε την ευγενική καλοσύνη και τη μεγάλη υπομονή να με ακούσετε. Θα παραδώσω, λοιπόν, το βήμα τούτο στον τιμώμενο, προς τον οποίο προαβλέπω με δέος, για το έργο του και με σεβασμό για την προσωπικότητά του, όπως και με ευγνωμοσύνη, εκτίμηση και αγάπη, για τη φιλία και τη συμπαράστασή του, με την οποία, περιέβαλε (απ' την αρχή, μάλιστα), τόσο εμένα όσο και το σχετικό (αλλά, συγκριτικά, μικρό και ταπεινό, βέβαια) έργο μου, ως φιλόστορο και ιστορικού...

(Συνέχεια από τη σελίδα 57)

Κλεφταρματολικά χρονικά

καταύθυνση του κλεισίματος και υπεράσπισης των ντεβελίων, αδών και λοιπών νευραλγικών οδικών κόμβων για να μην καταληφθούν από τους Αλβανούς. Σε γνώση της περιήλθαν ασφαλείς πληροφορίες σύμφωνα με τις οποίες αλβανικές ληστρικές ομάδες ετοιμάζονταν να επιτεθούν και καταλάβουν τα σημεία αυτά προκειμένου, στην συνέχεια, να εισβάλλουν στην Πελοπόννησο. Η επίθεση αυτή των Αλβανών, όπως προκύπτει από το περιεχόμενο του αναφερόμενου αμέσως παρακάτω τουρκικού φερμανίου, επρόκειτο να συνδυασθεί με ταυτόχρονη εισβολή και άλλων Αλβανών οι οποίοι ευρίσκονταν στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου. Οι τελευταίοι επιβαίνοντες πλοίων επρόκειτο να αποβιβασθούν στην Πελοπόννησο και να συμπράξουν με τους ομοεθνείς τους που επρόκειτο να εισβάλλουν από τον Βορρά. Για τον σκοπό αυτό η Υψηλή Πύλη διαβίβασε εντολή προς τον διοικητή της Αλεξάνδρειας μίρι μιλράν Μαχμούτ πασά να εμποδίσει με κάθε μέσο την επιδίβαση επί των πλοίων των Αλβανών της περιφέρειάς του, πράγμα που τελικά επέτυχε. Με το ίδιο φερμάνι καλείται και ο Βαλής της Ρούμελης Μεχμέτ πασάς να λάβει ανάλογα μέτρα για την φύλαξη όλων των επίκαιρων οδικών κόμβων προκειμένου να αποτραπεί η σχεδιαζόμενη από Βορρά εισβολή στην Πελοπόννησο των αλβανικών ληστοσυμμοριών. (Τέλη Ρεμπύ Ούλ Αχέρ έτους 1196: 12 Απριλίου 1782 ΑΒΝ 230 σελ. 221—222).

(Συνέχεια από τη σελίδα 51)

«Ο Καπετάν Άγρας»

μία και διαχειριστή του σώματος που Άγρας κατά τον Μακεδονικό αγώνα, εμπνευσμένη στην ύλη της έκδοσης: «ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΣ ΑΓΩΝ 1903—1908 ΚΑΙ Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗΝ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ» του Αγγ. Αναστοπούλου, σελ. 327—341, 431. Θεσ/νίκη 1965.

— Για τις πολιτικές έριδες στην Νάουσα και το ΠΟΥ-ΠΟΥΛΟ βλ. περιοδικό «ΝΙΑΟΥΣΤΑ» Τριμηνιαία έκδοση του Συλλόγου Αποφίτων Νάουσας. Τεύχος 34. Μελέτη-έρευνα του Στέργιου Σπ. Αποστόλου «Ο ΛΑΪΚΟΣ ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΝΑΟΥΣΗΣ ΑΠΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ (ΠΟΥΠΟΥΛΟ) ΚΑΙ ΤΟ ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΟ ΤΟΥ ΥΠΟΒΑΘΡΟ». Σελ. 5—12 και 14. ΝΑΟΥΣΙΑ 1986.

Παροιμίες που λέχουντι στη Νιάουστα

«Οι παροιμίες είναι ο καθρέφτης του τρόπου σκέψης ενός Έθνους»

(Γ΄) ΧΟΥΪ'Α – ΑΝΘΡΩΠΙΝΙΣ ΣΚΕΣΕΙΣ

J. G. HERDER

Μην καταφρονάς κανέναν.

Ου κόθι άνθρωπους ακόμα κι ου Ρή τασε πούληγαν οι παηλοί, έχει του ι- χτημπαρί του, κι κανέναν δεν αμπου- ρεί να τον καταφρονέσει.

Όντας εισί πήγηνας ιγώ γυρνούσα.

Αιπά που μι λέε τα Εέρου ιγώ απού κρόν πριν σπ' τι σένα, αυτό που φκιάνε- ς εισί ιγώ που Εέρου απού χρόνα.

Νηστεύει ου δούλους του Θεού γιατί δεν έχει να φάει.

Να νηστεύουν οι πλούσιοι πόχουν ό- λο τα καλούντγια καλά, αμά να νη- στεύει ου ιφταυός που δεν έχει νού- δι ψουμι να φάει, αυτός νηστεύει πό- σα μέρα.

Μη στέκιοι σα σαμουντάνι αμπρουστά μου.

Σαν πλάχουρας, σαν άγγιλους να μη πάρεις τη ψυχή.

Απού την πόλι έρχουμι κι στην κουρ- φή κανέλλα,

έβαλα του καπέλου μου να μη βραχεί η συμπρέλα.

Λες ούτι θέλεις, σιπάχνησει απ' τη μνια την κουβέντα στην άλλη. Λες πρά- γματα που δεν έχουν καμνιά σκέση μη την υπόθεση.

Λαός ρουμάνι.

Άλλους τέτχους άλλους αλλιόπι- κους οι κόσμοι είναι σαν του ρουμάνι πόχει απ' όλα τα τσιασίτγια δέντρα.

Ίσιο μι κει που σι φτάνει του πάπλου- μα άπλουσι τα πουδάργια σου.

Μην τ' απλώνεις μάι παρέκι γιατί θα βγουν άξου κι θα κρυγιώσουν. Φκιάσει δουλειές ως κεί που φτάνουν οι πα- ρόδεεις σου κι' η δύναμή σου.

Είμι συναχουμένους, οι Εέρου κι' απ' του καλουκαίρι.

Κι του καλουκαίρι συνάχι είχεις. Ντάιμα του ίντγια παράπουνα φκιάνεις κι' όντας έχεις κι' όντας δεν έχεις δικίου.

Βγήκειν ου Ουβριός μι την κασέλλα.

Εκείν' τα χρόνια οι Ουβριόι ήταν οι πλειότιροι πραγματιυτάδι κι πουλούσαν μπισσόδεεις κι' υφάσματα μη μνιά κα- σέλλα που την κριμούσαν μ' ένα φαρ- δι λουρί στου νάμου τους, όσωνοι δεν σμπορούσαν ν' αγουράσουν γουμπαρί, για να φουρτώσουν τις πράματεις τους.

Έβγαν πάσα μέρα στους μαχαλάδεεις. Κι' ήλιγαν για ένα πράγμα πούταν συ- νηθισμένον να γένητι ταχτικά. Δε γί- νηκεν τίλουτας, βγήκειν ου Ουβριός

μη την κασέλλα.

Αυτός τάχει τιτρακόσια (δεν είναι λι- ψός).

Σκέπτιπ κι φκιάνει λουγικές δου- λειές, δε ματουφκισειν ακόμα.

Αν έχεις τέτοιους φίλους τί τους θέ- λεις τους ουχτριούς.

Κι οι φίλοι καμνιάφρας σι φέρνου- ντι χειρότερα απ' τους ουχτριούς γιατί είναι στη μέση του συμφέρου, κι' οι ανθρώπινεις ουναμίεις. Παληγουριού- μιστι αμά γιατί λέν:

Αγάπα του σημακουντινό σου μι τα ι- λατώματά του.

Αδορφόν, φίλου, ουγκνήν, γείτου ναν... γιατί όλονοι έχουμι ιλατώματα ποός ουλίγα, ποός πλειότιρα

Γηράματα, σκουντάματα.

Όντας γιράσει ου άνθρωπους όλα σιχνουόν να σκουντάφτου. Τα μάτια δε γλέπουν καλά, τ' σφκιά δεν ακούν καθαρά, τα πουδάργια σκουντάφτου πλειότιρου κι κλουτκιόζου. τα χέρ- για κρουτωόζου. κι' άλλα πουλλά σκουντάματα.

Άπαρτα κι' αγένητα κι στου πλουκό απλουμένα.

Πράγματα που δε γένουντι, δουλειές που αργούν να μπήσουν ή δε θα γέ- νουν καν κι κόν. ταείματα που δε χαλ- νουόν σιήτι γιατί δε ξεουντιόζου κι τέτγια.

Γκαβός βιλώνι έχασειν μέσα στην οχυ- ρώνο,

κι ου κουφός τουν ίλιγειν του άκουσα που εβρόντα.

Δε βρισκτι βιλώνι μέσα στ' άχυρα κι' ούτι ακούγτι όντας πέφτει. Λέγιτι για ένα πράγμα που δε γένητι, για ένα πράγμα που χόθηκειν μέσα σι' άλ- λα ανακατουμένα πράγματα.

Πώς τα παε μπαρμπή -Θουμά; Γιρός τσιλικι σα ντιρέκι απού καλαμπουκιά.

Όντας ρουτούσαν του μπαρμπα- Θουμά τουν Τάκμα πούχειν γιράσει κι κηπατούσειν μη του μπισατούνι, ίλι- γειν σα ντιρέκι απού καλαμπουκιά. Τι βόρους σμπορεί να βαστάξει μνια κα- λαμπουκιά νούδι μκό κιλό.

Κι την τριχα σκίζει.

Αυτός ή αυτή, τόσου φασφισλοίκι έχου. τόση ίεπινάδα, τόση οείουσύ- νη που σκίζου κι την τριχα που δε σκίζιτι καν κι καν.

Δούλιψε κακότυχι, δουλειά να μη σι λείπει.

Θέλει κι' η τύχη να βουθάει ουλίγο. Κουντά στου κόπου μι τη δουλειά. Ι- πιτυεις δε θα νάχουμι ντάιμα, καμνιά φρας έχουντι κι Ζοράργια κι δουλέ- βουμι χωρίς προκουπή κι κασιόρα. Ξένητι εικει που δεν τουν τρώει.

Όντας κανένας έρχιτει στου αμή, που λεν κι δε Εέρει τί να φκιάσει πα- ρα πέρα, όπως να φηρθεί τότι Εένητι σκεί που δεν τουν τρώει.

Καλώς του νιό τουν άγουρου της κου- ρασιάς τουν άντρα.

Ναύτα κους αμά πανταφτεί κανέναν θα νάνι άγουρους δε θα νάχει πέιρε σπού τη Ζουή κι την παντοιά δε θα Εέ- ρει απού υπουχρίώσεις.

Τα μπιλιτζικια ίνι βαριά.

Τα μιγάλα τ' αξιόματα έχουν κι' ο- πουχρώσεις, τα καθήκουντα χρειάζου- τει φρουντιδεεις.

Απού κακόν βηρισιτζήν κι ένα σακί ά- χυρου μπικιάτ,

Αυτό του ίλιγειν ου Γιώργης ου Μπι- λης πούχειν μπακόλκου στου παζάρ- κουντά στου Αγια Μηνά. Απού ένα κακουπλέρουτου μουσιφρήν κι ένα σα- κί άχιρου, που δεν καουστιζει καν τι- πουτας, αν πάρεις, πάλι μπικιάτ να- πεις.

Ταχιά δε φύγει ου μπάρμπας.

Εκείν' τα χρόνια δεν είχαν νούδι ου- τουκίηπα, νούδι τραίνα, μούγκι μι τ' άλουγα πήγγειναν ταξίντγια μι τις ά- μαεις κι τα κάρα κι όντας ανταμώ- νουνταν φίλοι, ουγκνείς απού μακρια κάθουνταν οι φίλοι πλειότιρου, αμπου- ρεί να έβριχεω, νάταν ου κηρός κα- τάστουε κι ρουτούσαν οι σπητικοί τουν παλιότιρου πούταν κι αρχηγός στου- ταίφα πότι θα φύγει ου μπάρμπας, τα- χιά ίλιγειν αυτός, αμά ου μπάρμπας

δεν έφυβγιν κι τουν βαριόμνιαν. Κι έ- ταχιά θα φύγει ου μπάρμπας κι ου μπάρμπας τουν καλουάριζεν που τουν κρηπισιούνταν κι στρώνουνταν σαν την παλιόψαθα που δε σηκώνητι. Κι τώρα λέγιτι για τ' αυτούς που στρώνου- ντι στη βίζπα κι δε λεν να σπορα- χτουν να φύγου.

Έχεις φλουρί, έχεις φουνή.

Έχεις να πληρώσεις σμπουρείς κι να φουνασεις, να πεις κι καναν λό- γουν παραπόνου.

Τουν φρουνίμου ουλίγο.

Κι καλά.

Οι γνουστικοί κι οι φρόνιμοι άνθρου

ποι δε λεν πούλλά λόγια αμά ουλίγια
α παλό.

Έτσι είναι μάτχιαμ έτσι είναι του σήμι-
ρουν οι φίλοι,
έχουν φαρμάκι στην καρντιγιά κι ζά-
χαρι στο χεσίλη.

Είναι ένα στιχάκι σπου τραγουδι αμά
πούλλες βουλέες λέει την αλήτχια για
μρούφους φίλους που λεν: απ' αμπρου-
στά οι κάμνει του φίλου κι' απού πί-
σου οι κατηγουράει.

Σι' αγαπώ κυράμ' να κλάνεις
αμά να μην του παρακάμεις.

Νά μην του βγάζεις απ' του νισά-
φι. Να λες λόγια αμά να μη γένησι
τσιλέγκι στου κιφάλι.

Χτυπάει μινιά στου καρφι κι μινιά στου
πέταλου.

Οι πιπαλουτιδοί όντας πιπαλώνουν τ
άλουγα χτυπαίν μινια στου καρφι κι
μινιά στου πέταλου για να πάνει του
καρφι μούγκι στου νύχι. Έτσι μικκοί
τ' απουλνούν τα λόγια σπου γάλια γά-
λια ανάμισα απού καλά λόγια απουλ-
νούν κι κανά καρφι ή μικκοί σπιτά-
χνουντι σπου μινιά κουβέντα οι άλλη.
Φουνάξει σαν τουν τιλιάλη.

Στη Νιάουστα εκειν τα χρόνια δεν
ιπήρχαν τηλεφώνου, νουδ: κφιμφιδεις
κι οι πλειότιροι κόσμοι δεν ήξερν γρόμ-
ματα να ντιαβάζουν τα χαρτιά η' ο-
κουλνύσαν στα ντουβόργια. Έτσι οι
δήμαρχους κι' οι πάσα ένας πούθει-
λεν να πουλήσει πράγμα ή όποιους
έχασεν κομινιά γίδα ή άλλου ζώου,
έστειλαν τουν τιλιάλη να φουνάξει
στου ποζόρι κι οι όλην τη Νιάουστα.
Τιλιαίους τιλιάλης ήταν οι Φιλιππας
ιφιν απ' τ' αυτόν ου Καλουγιάς κι'
απ' τ' αυτόν ου Στουιάνους. Έτσι ό-
ποιους φουνάξει πουλύ λεν φουνάξει
σαν τιλιάλη.

Ούτι τουν άγγιλό σου να ιδεις κι' ούτι
του παυρό σου να κάμεις.

Αυτός ου άνθρουπους δεν είναι για
συνακόμα, δεν είναι να τουν ανταμώ-
σεις, δα βρεις του μπιλιά σου, απού
όποια μινιά κι' αν τουν τσακώσεις δα
λιρουθείς.

Ου κβόσους τόχει ντουμπανουν κι μεις
κρυφά καμάρι.

Όλονοι οι άλλοι ξέρουν τ' ακρυφό
μας κι μεις θαρούμι δε ξέρουν καν τί-
πουτας κι τόχουμι ακρυφό.
Μούλνυει εισύ να πω ιγώ, σήκου εισύ
να κάτσου ιγώ.

Μην τρως εισύ να φάγου ιγώ, μην
πίνεις εισύ να πχιώ ιγώ, όλα δικά μας
τα θέλουμι μουνά ζυγά δικά μας που
λεν τουν άλλου δεν τουν λουγαριά-
ζουμι καν κι καν.

Κάλιου πέντι κι στου χέρι παρά δέκα

κι καρτέρει.

Όντας έχεις να λαβώνεις καλύτη-
ρας είναι να παίρνεις κι ουλιγότερα πα-
ρά να καρτιράς.

Μι του νου του χτίζει ανώγια κι κα-
τώγια.

Χτίζει παλάτχια, γένητι πλούσιους,
ούτι θέλει νειργιόζητι, φκιάνει πανη-
γύργια.

Ου ένας κλάνει, ου άλλους βρουμάει.

Λεν για τα κουρίτσια που έχουν πρου
Εηνίες κι δεν αμπουρούν να ντιαλέ-
ξουν γαμπρόν γιατί κανένας δεν τους
αρέζει. Ιδώ λεν κι του στοιχάκι στη
Νιάουστα «Ανάθιμα γουνιούς γονιάν
πατέρες και μητέρις

που δε ντιαλέγουμι γαμπρούς
να δίνουν θυγατέρις».

(Απ' του τραγουδι «Αίντι πιντιγιά να
φύγουμι προτού μας βαριθαύνει).

Σόι πάνει του βασιλείου.

Οικουγενειακά λατώματα σπου μά-
να οι κουρίτσι κι' απού μπαμπάν οι
πιδί.

Του φυσάει κι δεν κρυγιώνει.

Έσθειν τέτοιου κάζου που λεν που
δεν του χουνέβει, δεν όντιζειν να του
πάθει γιατί του ζιστό μη φύσημα κρυ-
γώνει, αυτό του πάθημα όχι.

Ου καλός ου φίλους στην ανάγκη φαί-
νητι.

Όντας έχεις ανάγκη να σε βοηθήσει,
μι μούγκι παρέα οι φκιάνει για χάλια
μπάλια κι' όντας έρθει στην ανάγκη
αυτός προύτε Μάρτη σπου δω πήγαν
κι οι άλλοι. Οι πλειότιροι σήμια εμα-
θάμι να παίρνουμι, να μας δίνουν, κι
να μη δίνουμι, να μη βοηθηούμι. Μού-
γκι τα ζώα τα σπιτικά δίνουν χουρις
να παίρνουν, αυτά είναι μού καλύτηρα
απ' τους ανθρώπους.

Η πουλλη δουλειά τρώει τουν αγά.

Να δουλεύει αμά όχι να του βγά-
ζεις κι' απ' του νισάφι γιατί:

Η δουλειά θέλει τρόπον, δε θέλει κό-
πον.

Άμα βρεις του κουλάι που λεν, του
χου, μπιτίζεις μού ηκαυλότιρα.

Δουλεύει σαν του λουλό στου ντουμπ-
πανου.

Δουλεύει μι χούσμι, χουρις εισπό-
στομα, φκιάνει τη νύχτα μέρα, τσια-
λαστάει πουλύ.

Κλώθητι σαν τουν κασιτζή.

Οι καλοϊτζίδοι για να γανώσουν πά-
τουν μη τα πουδάργια τους στην τά-
ψα ή του νταβό του μοκρένιου κι
κλώθουντι για να την τρίψουν απανου-
θιό στουν άμμου. Αυτονοι που δε θέ-
λουν να φκιόσουν δουλειά ή δε ξέρουν
να τη φκιόσουν μούγκι κλώθουντι κα-
τά ιδώ κι κατά ικεί.

Μας πουλάει κι μας αγουράζει.

Είναι έξυπνους, τα καταφέρνει στου
αλιζβίριασι, στου πάρει - δώσει.

Δε φκιάνει προκουπή κι κασιάρα.

Είναι ανυπρόκουπους, τιμπέλης κι' α-
χαίριφτους.

Δεν έχει νε αντρουπή νε ριζάν.

Δεν έχει τσίπα, δεν αντρέπηται, δε
σέβηται τουν τρανύτηρου, νταλντάει
παντού.

Τουν ήρθειν νταμπλάς.

Ουδέται απούμνειν, τουν ήρθειν ο-
ξαφνα, δεν όντιζειν να έρθουν έτσι
τα πράγματα.

Είναι αλαφριά γιουρτή.

Όπου οι μικρές γιουρτές που δεν
πε βαστούν οι Χριστιανοί δεν τις λου
γαριόζουν. Αυτός απ' τις μασφριές
ζυγιάζει, είναι αλαφρουκάνταρου.

Έφαγειν έναν μπουζμάν πούταν όλους
δικός του.

Τουν παρόμασαν, τουν μάλουσαν,
τουν καταόδιασαν.

Έχασειν τα πασκάλια του.

Τα πασκάλια όπου αναφέρουντι
στουν καζαμία είναι: Ινδικτιώνος 11, Η-
λίου κύκλοι 20, Σελήνης κύκλοι 10,
Σελήνης θεμέλιον 25, Κρεωφαγίαί η-
μέρες 52. Το Τριώδιον άρχεται, Η Α-
πόκρεως. Ο Ευαγγελισμός της Θεοτό-
κου, Παρασκευή Ε' Νηστειών, Νομικόν
Φάσκα, Λατίων Πάσχα, ΤΟ ΑΓΙΟΝ
ΠΑΣΧΑ, Η Ανάληψις, Η Πεντηκοστή,
Κυριακή των Αγίων Πάντων. Τότι ό-
λοινοι τα ήξερσαν απ' όδου κι ανα-
καταυτά κι μού καλύτηρας οι γυναικεις
σε ήτον κι' αγράμματις. Για τ' αυτόν
που δεν τα θυμιούντων ή κι για τ'
αυτόν που ειχνόσε πουλύ λεν τάχα έ-
χασειν τα πασκάλια του, αχίρησειν να
ματουφκιόζει.

Ξυπόλυτα λόγια λέει.

Δεν είναι σουβαρός, λέει σαχλαμά-
ρεις, ούτι θέλει λέει, ούτι νάνει, πά-
ρει λόγια κι χτύπατα στουν τοίχου.
Όλονοι ζούμι, για ένα ιχτιμάρι.

Για μινιά τιμή, για να μας σέβουντι,
να μας ικτιμούν. Δε ζούμι μούγγι για
φαγι, πχιουτό, αντύματα, σπιτχια, πα-
ράσεις κι τέτχια.

Ριχνει λάδι μες τη φουτχιά.

Όντας μολώνουν ντιγιά, ου άλλους
τους παροκινάει για καυγάν αντί να ρί-
ξει νηρό στη φουτχιά να σβήσει, ρί-
χνει λάδι ν' ανάψει πλειότφου.

Έρθαν οι γκαβοί γι' αλεύρι.

Εικειν τα χρόνια οι ζιπουλιόριδοι
είχαν ντιγιά τρουβάσεις στους νάρμους
τους τουν ένα για κανο κουμάτι φου-
μι κι τουν άλλου για κανα πιότου σ-
λεύρι. Μικκοί είχαν μούγκι πανένιου
μακρόν τρουβάν γι' αλεύρι κι' οι πλειό-

τιροι ήταν γκαβοί' τους κουβανούσειν ένα παίντιγιο απού πόρτα σι πόρτα, που τη χτυπούσαν μι του μαστούνι τους, για να τους δώσομι μισό πιάτου αλεύρι απ' τ' αμπαρούδι (μικρό αμπάρι αντυμένου μι λαμαρίνα να μη σφραβάνουν τα πουντικια). Οι γκαβοί' είχαν όλου κλειστό τα μάτχια τους, δεν ίγλιβαν' όντας νυστάζουμι κι κλείνουν τα μάτχια μας για ύπνου μας ίλιγον ήρθαν οι γκαβοί' γι' αλεύρι, νύσταξεις, γκαβώθηκεις.

Δα γένουμι θέατρον στον κόσμο.

Να μη μας μάθουν, να μην ακουστούμι, γιατί όλονσι δα συμιλούν για τι' μας κι' δα μας πηγιλούν, να μη μας κασκονταύν (καυτοσμπολεύουν), να μην αντρουπχιστούμι για ένα μηπρέτι.

Δεν πιννάει η μπουιά του.

Η μπουιά που πουλάει δε βάφει καλά κι δε εαυδέβητι, δεν τουν πιστεύουμι, δεν τουν έχουμι ιχτιμάρι, δεν τουν έχει εμπιστουσίνη ου κόσμουσ.

Όποιους πάνει αρχίτηρα η μάνα του καλύτηρα.

Εκείν' πα χρόνια σα νύχτουειν κι μπίτιζαν τα πιχνίντιγια στου σουκάκι, τα πιντιγιά τραγουδούσαν: Κόθι ένας απί τι του, Καυτασολό στη μύτη του, Τζι-ντζιρας στ' σφκιά του, Πουντικι στην αρμιό του, Όποιους πάνει αρχίτηρα η μάνα του καλύτηρα. Όποιους σμαζώνητι νουρήτηρα η μάνα του δε δα τουν παλαγίζει κι δα νάνει ήσυχη. Τώρα συμλούν για όποιουν προυφταίνει σγληγουράτηρα μικκά δουσίματα, μικκές ικυριείεις, μικκές δουλειές. Φουνάζει ου κλέφτης να σκιαχτεί ου νυκουκέρης.

Μικκοί είναι εμ φταιχτήδοι εμ νταβατζήδοι' εμ φταίγουν εμ θυμάνουν. Κλέφτουν κι κόμουν κι του νταή, φουνόζουν πλειότηρου απ' τ' αυτών που έχει δίκιου απ' τουν αδίκιμένο. Ήηχεν έναν ντάνταλου.

Δεν ήηχεν του καντιμή του αμά ακόμη πλειότηρου, όπουσ λέμει κι' έφαγεν έναν ντάνταλου, έναν πλιδρουμου που λεν μπί πλειότηρου απ' του κανονικό.

Ως πάτι δα ζω να σι προμηθέβου, να σι συμβουλέβου.

Λέγητι για ανθρώπουσ που φκιάνουν ντάιμα αλόθουν, ουλίγου πηγιλαστικό. Κι τα καλά διχούμινα κι τα κακά διχούμινα.

Όλα θέλει να τα φκιάνουμι καρπούλι (να τα δεχουμέστι), γιατί η Ζουή είναι δύσκολη, θέλει να έχουμι φαρδιά καρντιγιά που λεν, να χουράει πουλά.

Κινούργια αγάπη πχιάνου, παλήα δεν παρωά.

Τα θέλει όλα καλά κι τα κινούργια αμά κι τα παλήα που τα ξέρουμι είναι μπί καλύτηρα. Κινούργιουσ φίλουσ πχιάνουμι αμά δεν σπαρωάουμι τους παληούσ.

Βρήκειν του μάστουρά του.

Καλά τουν ταίριασσει λέμει, τουν έβαλει στη θέση του, τουν έφκισσει μη τα κρουμμυδούλια.

Πήγειν για μαλλί κι' ήρθειν κουρημένους.

Πήγειν να πουλήσει ζευπαδέεις, αμά την έπαθειν τη δουλειό' αντίς να κινδύσει Ζημίσουειν.

Βράζει μι του ζουμί του.

Όντας τα πράσσα δεν τα βάλεισ καν νιρό τσιγαρνιούντι μι του ζουμί τους κι γένουντι νουσιτιότιρα, έτσι κι όποιους ινιργάει μοναχός του μπιτιζει καλύτηρας τις δουλειές του.

Μη τ' έχεις χαίρησαι μη τ' έχεις καμαρώνεισ.

Λέμει στη Νιάουστα για να εισι μια Ζουή χαρούμνουσ ν' αγουνίζησι αμά κι για του καλύτηρου, δίχουσ να γυρευείσ ούτι δε φτάνεισ.

Μην ππιρώνησαι (μην αφιώνησαι, μην αφαρπάζησαι, μην εισι αράθυμουσ).

Μη θυμάνεισ κι φουνάζεισ, για να μη σιγίσεισ.

Έχει σιμπιδι να μην κάψει τα χέργια του.

Έχει τουν τρόπο του να φκιάσει μια δουλειά για να μην πάθει τίπουτας. Έχει άλλουν να τουν βουθήσει. Φκιάστου καλό κι ριζέτου στου γιαλό.

Φκιάσει καλουσύνεισ δίχουσ να καρτηράσ πληραμή (ανταπόδοση) τότι πχιόνουντι καλύτηρας κι στουν Θιό κι στουσ ανθρώπουσ.

Ήρθεισ, κανασ φούρνουσ χάλασειν ή κανασ λύκουσ ψώφησειν στου βουνό.

Έκαμεισ πουλύν κινόν νάρθεισ κι σι αρσθυμησάμι, όργισσεισ να έρθεισ να μας δεισ.

Απού παλούκι σι παλούκι παλουκώθηκειν.

Όποιους σπηδάει πουλλά παλούκια, φκιάνει πουλλές παλαβουμάρεισ, ύστανασ την παθαίνει.

Είδατι λουλούσ, είδαμι πουλλούσ.

Καρνιά παρέα που φκιάνει λουλαμάρεισ του λέει ούτό, αμά κι όλουνοι ποίόσ ουλίγου ποίόσ πουλύ την έχουμι τη λουλαμάρα μας. Τα καρναβάλια στη Νιάουστα ιπητύχησαν παληότιρα, γιατί μας έπιανεν λουλαμάρα όλουνοσ κι τα καρτιρούσαμι πως κι πως. Ου Ντόκουσ έκλιγειν του βράδι την Καθαρά Διυτέρα πώς δα πηράσουν τριακόσεισ

ιξήντα μέρεισ για την άλλη την πουκριά.

Τσάκουσα έναν κλέφτην τουν αφήν αμά δε μι' αφήνει.

Τσάκουσα έναν μπιλιόν, έντιουσ, δεν αμπαυά να έιμπιρντέψου. Δεν ότιζα να βγουν τόσεισ δυσκουλίες. Αυτοινοί σι ντιγιά είναι νύχι κι κρέασ.

Δε χουρνούν όπουσ του νύχι μι το κρέασ, είναι πουλύ αγαπημένου.

Καρφι δεν τουν καίγητι.

Δε δίνει πιντάρα για τίπουτας, σι νι χαμπουταρία, δε σιγιέτι μι τίπουτα

Ν. ΣΠΑΡΤΗΣΗΣ

ΔΙΑΒΑΖΕΤΕ

ΚΑΙ

ΔΙΑΔΙΔΕΤΕ

ΤΗ

«ΝΙΑΟΥΣΤΑ»

Στίχοι από το βιβλίο του Τάκη Μπαΐτη

« Κωνσταντούλης »

(Εκδόσεις του Συλλόγου Γιαννίτσαροι και Μπούλες)

Η καταστροφή των αμπελιών

Οι άνθρωποι περίλυποι τρυγούν με περιφρόνια
θυμούνται πόσα έβγαζαν στα ευλογημένα χρόνια.
Όλοι οι άνθρωποι σχεδόν στέκονται μαρμαμένοι
και τα αμπέλια στέκονται σαν κότα μαδημένη.
Τώρα τρυγούν τα μούτικα και με ανορεξία
ο τρύγος είναι άνοστος δίχως καμιά ουσία.
Άλλος δε βρίσκει μιά οκά να μάσει στο μαντήλι
να πάνει εις το σπίτι του να βρέξουνε τα χείλη.
Και άλλος αναθεματεί τη φυλλουξέρα βρίζει
από τη θλίψη την πολλή τα δόντια του τα τρίζει.
— Πόσις οκάδες έμασις; ο ένας τον άλλο λέγει,
— Δεν έμασα ένα σπυρί η φυλλουξέρα φταίγει.
Άλλος τον αποκρίνεται δε φταίγει η φυλλουξέρα
διότι με διαταγή την έστειλε η σφαίρα.
Την σφαίρα ποιός ανάγκασε ο άλλος τον ξετάζει;
ο Μάγας, ύψιστος Θεός, αυτός που διατάζει.
Σαν Αρβανίτης κι ο Θεός θυμώνει με το πρώτου
τα αμπέλια μας τα χέλασε να βγάλει το θυμό του.
Εις τον Θεόν αναφοράν θα ρίξουν οι μπεκρήδες
για το κακό που έκαμιν είναι όλοι νταβατζήδες.
Πριβαρτενός και ο Κώτσος, αναφορά θα γράψουν
για τη μεγάλη συμφορά τα παράπονα θα κλάψουν.
Την αναφορά θα στείλουν με το Γιόγκαλα Βασίλη
να καταπάσει τον Θεό να ωχτήσει το σταφύλι.

Τούτο το κρασί

Τούτο το κρασί που πίνω στην κοιλιά μου που το χύνω
θα το κλέψω το ποτήρι π' ακρυδιά π' το νοικύρη.
Θα το πάγω στο Μουντίρη για να μέ 'χει το χατήρι,
για να κλέψω το πλασπήρι απ' το φούρνο του Ζαφείρη.
Και θα πάγω με λαθήρι στού Λουκά το πανηγύρι
και θα κλέψω και κασμίρι και καφέν και τζιντζιφιρί.
Και θα πάω στον Τιμίρη και στο μπέη το Ζικίρη
να με βλάσουν τον Εμίρη ο σπρατός για να με δείρει.

Το σταφύλι

Το σταφύλι πρωτανθίζει και κατόπιν αγοράζει
εις το τέλος ωριμάζει και κρασί και μέλι βγάζει.
Βγάζει λαμπερή ρακούλα που ευφραίνει την καρδούλα
την κοιλιά τη θηλικώνει τη βροσίζει και φουσκώνει.
Εγάζει όμως και το ξύδι που το τρώγουν οι μπεκρήδοι
σται πατσιά και στους σαλάτους για να σβήσουν
τη φωτιά τους.

Αρχή του τρύγου

Στάς Σεπτεμβρίου δεκατρείς ο τρύγος αρχινούσιν
εικοσιέξι του μηνός ο κόσμος σταματούσιν.
Τώρα τρυγούν τα μούτικα ο τρύγος δε φαντάζει
και άδειοι μερικοί γυρνούν σπυρί δεν απατάζει.
Κι άλλος αναθεματεί τη φυλλουξέρα βρίζει
από όλου του αμπέλι του καθάδι δε γομίζει.
Πόσις οκάδες έμασις ένας τούν άλλο λέγει
δεν έμασα ένα σπυρί η φυλλουξέρα φταίγει.
Τα αμπέλια μας ερήμαξαν τα απαρτησάμι.
το ντά μπάκι γγορζίτι χάθηκε, το αλησημονησάμι.
Άκου με, Δία, τον Θεόν μακρόθυμον τον λέγουν,
έστω κι αν σφέλαμε εμείς τα αμπέλια τί τον φταίγουν.

Ο τρύγος

Στο έτος είκοσι οκτώ, τρυγούν μ' απελπισία
εις τα κρασιά και τα ρακιά μεγάλη δυστυχία.
Πηγαίνουν στα αμπέλια τους τα παραπονεμένα
βλάνουν τα κούτσουρα στεγνά στη βούλιαρη πνιγμένα.
Σκούζουν τ' αμπέλια για καδιά κι οι κάδες για σταφύλι
οι περισσότεροι τρυγούν με τα μικρά μαντήλια.
Οι άνθρωποι περίλυποι τρυγούν κι αναστενάζουν
θυμούνται πόσα μάζωναν και τώρα πόσα βγάζουν.
Θυμούνται πώς κανάν καιρό οι μόμισσες τρυγούσαν
γκάιντες τραγούδια και χορούς τ' αμπέλια ηχαλογούσαν.
Οι μόμισσες ήταν εκλεπτές, κορίτσια ανδρειωμένα
τα πλέον ευμορφώτερα τα είχαν διαλεγμένα.
Οι κυρατζήδες έπιναν κρασί με τις ακάδες
στο δρόμο τραγουδούσανε βουλγαϊκούς χαδάδες.
Είν' απ' το Σαακίνοβο, Λέχοβο και Μπιζόβα
είναι και Βουλγαρόφωνοι από την Καρατζιόβα.
Χαρά μεγάλη γίνονταν τον τρύγο στα αμπέλια
και χόρταιναν οι άνθρωποι κρασιά, ρακιά κι μόλια.
Το βράδυ εις το σκόλασμα με γκάιντα οδοιπορούσαν
αλλ' έπιναν και χόρευαν και άλλοι τραγουδούσαν.
Το βράδυ οι νοικοκυροί τους έκαμαν νταβέτι
τους τρυγητάς τους έλεγαν καθίστε, φάτι, πχιέτι.
Όλοι έτρουγαν οι έπιναν χόρευαν τραγουδούσαν
έως τα μεσάνυχτα μετά ανασχωρούσαν.

ΣΟΦΙΑ ΚΟΒΑΛΕΦΣΚΑΓΙΑ: Η πρώτη γυναίκα μαθηματικό σε πανεπιστήμιο της Ευρώπης

Ο Αριστοτέλης συχνά έλεγε ότι τους ανθρώπους τους αρέσει να μαθαίνουν και ότι έχουν μια έμφυτη παρόρμηση στη γνώση και εβέβαια στις επιστήμες. Όμως υπάρχουν άνθρωποι που παρόλες τις δυσκολίες που συνάντησαν, που πέρασαν μέσα από φωτιά και σίδερο και που αφιέρωνταν όλη τους τη ζωή στις επιστήμες, στις τέχνες και στα γράμματα. Ένα τέτοιο πνεύμα που αφωσιώθηκε ολοκληρωτικά στη Μαθηματική Επιστήμη ήταν η Σοφία Κοβαλέφσκαγια.

Η Σοφία (1850 - 1891) έζησε σε μια παρατημένη εποχή που σηματοδοτήθηκε από μεγάλες ανακαλύψεις σε όλες τις επιστήμες, στη Φυσική, Μαθηματικά, Βιολογία, Οικονομία, Ψυχολογία, Φιλοσοφία κ.λπ., από επαναστάσεις και πολιτικές ανακατατάξεις στην Ευρώπη και στην Αμερική, όπως ο εμφύλιος πόλεμος στις Η.Π.Α. η τρίτη δημοκρατία της Γαλλίας, η αστική ενσωμάτωση της Ιταλίας, η ίδρυση της πρώτης διεθνούς, η αγροτική μεταρρύθμιση του 1861 στη Ρωσία, που οδήγησε στην κατάρρευση της φεουδαρχίας και την εθνομια και αργή ανάπτυξη του καπιταλισμού και γενικά η γιγαντιαία ανάπτυξη της βιομηχανίας και της παραγωγής στην Ευρώπη και στις Η.Π.Α.

Η Σοφία ήταν γέννημα και θρέμμα ενός μεγάλου κύκλου προοδευτικών γυναικών, που αρνήθηκαν την στεία και αποπνευματική παράδοση με κύριο στόχο την χειραφέτηση της γυναίκας και το δικαίωμά της να παίρνει μέρος σε όλες τις εκδηλώσεις της ζωής και ιδιαίτερα στις επιστήμες, στις τέχνες και στα γράμματα, που ήταν απόρρητα προνόμια των ανδρών. Έτσι εάν τα επιτεύγματα της ήταν καταπληκτικά, το ίδιο ήταν και τα των άλλων γυναί-

κών της εποχής της.

Αλλά τι οδήγησε τη Σοφία, σε πείσιμα των μεγάλων δυσκολιών που αντιμετώπιζε να αφωσιωθεί στην πιο αφηρημένη επιστήμη και να γίνει η πρώτη γυναίκα στη σύγχρονη εποχή που πήρε διδακτορικό δίπλω-

Του Γιάννη Μυλωνά Φυσικού Μαθηματικού

μα, στα μαθηματικά και η πρώτη γυναίκα, από την αναγέννηση ακόμα, που κατέλαβε την έδρα των Μαθηματικών σε ένα από τα μεγαλύτερα Ευρωπαϊκά Πανεπιστήμια; Εδώ υπάρχει μια παραδοξότητα στα παιχνίδια που παίζει η τύχη, το τραγικό και το κωμικό στους ανθρώπους. Στην οικογένειά της, πάντα είχε την ευχαίρια να διαβάσει διδία, αλλά ο πατέρας της επειδή δεν είχε ταπεινά, κάλυψε τους τοίχους του δωματίου της με τις σημειώσεις των μαθηματικών, που έγραφε όταν φοιτούσε στο γυμνάσιο. Η Σοφία στην αρχή με απορία, μετά με περιέργεια και πείσιμα, καθόταν ώρες και μέρες ολόκληρες, μπροστά στους τοίχους, προσπαθώντας να αποκρυπτογραφήσει τα παράξενα μαθηματικά σύμβολα. Αυτή η εμπειρία ήταν η πρώτη επαφή της με τα μαθηματικά, ενώ αργότερα είχε την τύχη να αποκτήσει φίλους διάσημους επιστήμονες, όπως ο Χέλμoltz, ο Μεντελέγιεφ, ο Δαρβίνος, ο Μέτσοφ και επίσης, διάσημους λογοτέχνες, όπως ο Φιοντορ Ντοστογιέφσκι, ο Άντων Τσέχοφ, ο Εδουάρδος Γκρόγκ, ο Τουργκιένιεφ και άλλοι. Την εποχή όμως εκείνη, όχι μόνο απαγορευόταν σε μια γυναίκα να παρακολουθεί μαθήματα στο πανεπιστήμιο, αλλά της απαγορευόταν και να ταξιδέψει, εκτός αν χρησιμοποιούσε το διαβατήριο του πατέ-

ρα της ή του άνδρα της. Έτσι, να μπορούσε να ανταπεξέλθει σε όλες αυτές τις δυσκολίες και τα φραγμούς, αναγκάστηκε να κάνει έναν ειδικό γάμο με τον Βλάμιρο Κοβαλέφσκυ.

Στο Πανεπιστήμιο της Πετροπόλης, άρχισε να μελετά ιατρικά αλλά γρήγορα την εγκατέλειψε χάριν των Μαθηματικών. Μετά από λίγο, το «ξευγάρι», για να συνεχίσει τις σπουδές του, μετέκοιμισε στη Βιέννη, όπου ο άνδρας της, άρχισε να σπουδάζει παλαιολογία, ενώ η Σοφία δεν βρήκε νέα καθηγητή των μαθηματικών να την δεχθεί στην τάξη του. Μετά από λίγο, ο άνδρας της, άρχισε να σπουδάζει φυσική και μεθόδους, πάνω στα μαθηματικά. Από τότε ο Βάιερστρας έλεγε ότι η Σοφία ήταν η πιό ταλαντούχα φοιτήτρια.

Για να ζήσουν συχνά, δούλευαν στην εξόγερση του Παρισιού. Ο σταν υπηρέτριες και έκαναν κάθε δουλειά, για να θρουν ένα κούμαρι: ψωμί και να συνεχίσουν σπουδές τους.

Εν τω μεταξύ στη Ρωσία, η μεταρρύθμιση του 1861, που καταργούσε τη δουλεία, απελευθέρωσε τους δουλοπάροικους με την έννοια ότι φεουδάρχες, δεν μπορούσαν να αγοράσουν και να τους πουλήσουν, οπότε οι φτωχοί χωρικοί, αναγκάζονταν να πληρώσουν για την ελευθερία τους και για την γη που δούλευαν χρόνια. Η ίδια η Σοφία στο διβλίο της «Η Ρωσική Παιδεία», περιγράφει τις ελπίδες, σύγχυση και την απογοήτευση, που ακολούθησε την μεταρρύθμιση

1861 (Ιδιαίτερα συνιστώ στον αναγνώστη να διαβάσει το υπέροχο έργο της Νικολάι Γκόγκολ «Νέες ψυχές», εκδόσεις Ζαχαρόπουλου, για να πάρει μια καλή ιδέα της κατάστασης που επικρατούσε τότε στη Ρωσία).

Το 1870 οι Κοβαλέφσκυ μεταφέρθηκαν στο Βερολίνο, φέρνοντας μαζί τους συστατικές επιστολές από τους καθηγητές της Χαϊδελβέργης. Ο μεγάλος και φημισμένος μαθηματικός Κάρλ Βάιερστρας δεν δέχθηκε, αλλά προσπαθώντας να την βοηθήσει της έδωσε μια σειρά προβλημάτων προς λύση. Μετά από λίγο, προσπαθώντας να την βοηθήσει της έδωσε μια σειρά προβλημάτων προς λύση. Μετά από λίγο, προσπαθώντας να την βοηθήσει της έδωσε μια σειρά προβλημάτων προς λύση. Μετά από λίγο, προσπαθώντας να την βοηθήσει της έδωσε μια σειρά προβλημάτων προς λύση.

Όσο, όπως γράψαμε παραπάνω, η εποχή αυτή ήταν μια εποχή σοβαρών ανακατατάξεων, μεταρρυθμίσεων και επαναστάσεων, σε όλα τα πεδία. Στις 18 Μαρτίου του 1871 ο λαός του Παρισιού «σάρωσε τα ουράνια και ανακήρυξε την Παρισινή Κομμούνια. Η Σοφία, πνεύμα αίσθησης και επαναστατικό, πήρε μέ-

ρος στην εξέγερση του Παρισιού. Ο Μαρξ περιγράφει την επανάσταση ως εξής: «Οι Προλετάρια του Παρισιού, μετά τις αποτυχίες και προδοσίες της άρχουσας τάξης κατανόησαν ότι ήρθε η ώρα για τους, να πάρουν στα ίδια τους τα χέρια την υπαγωγή της διακυβέρνησης του κράτους». Η Σοφία η αδελφή της Αννούτα και οι άνδρες τους, μπήκαν στο επαναστατημένο Παρίσι και έκαναν τα πάντα για την επιτυχία της επανάστασης. Λίγο έλειψε να σκοτωθούν όταν επιβαίνοντας σε μια δάρμα, θέσπισαν τον Σικουάνα, ανάμεσα σε καταγυρισμένους πυρών, όπου τραυματίστηκε η Σοφία. Στις 12 Μαΐου, οι Κοβαλέφσκυ, έφυγαν για το Βερολίνο, αλλά στις 22 Μαΐ-

ου ο Θιέρσος με την βοήθεια του στρατού του Βίσμαρκ κατέπνιξε στο αίμα τους εργάτες του Παρισιού. Η Σοφία και ο άνδρας της γύρισαν στο Παρίσι και βρήκαν την Αννούτα και τον άνδρα της φυλακή και προσπάθησαν να τους φυγαδεύσουν. Ο ίδιος ο Καρλ Μαρξ βοήθησε την Αννούτα να εγκατασταθεί στο Λονδίνο.

Μετά από το Παρίσι, η Σοφία γύρισε στη Ζυρίχη και λίγο μετά, πάλι στο Βερολίνο, με σκοπό να γράψει την διδακτορική της διατριβή και έτοιμασε τρεις εργασίες, ώστε η κάθε μια θα μπορούσε να της χαρίσει το διδακτορικό δίπλωμα. Το πρόβλημα ήταν να βρει ένα πανεπιστήμιο να την δεχθεί και ακόμη περισσότερο να της απονέμει το δίπλωμα. Αποφάσισαν να δοκιμάσουν το περίφημο πανεπιστήμιο της G-O-TTINGEN, όπου μετά από πιέσεις, συμφώνησαν να της απονεύμουν το διδακτορικό δίπλωμα, την ίδια εποχή, ο Βλαδμίμρος και δυο ακόμη Ρωσίδες, πήραν τα διδακτορικά τους διπλώματα και γυρνώντας στη Ρωσία, ήλπιζαν να εργασθούν στα Ρωσικά Πανεπιστήμια, αλλά τόσο επειδή ήταν γυναίκες, όσο και επειδή σπούδασαν στο εξωτερικό, στάθηκε αδύνατο να θρουν εργασία. Εν τω μεταξύ μετά από ανυπέρογλες δυσκολίες, πνευματική και ψυχολογική πίεση και οικονομική καταστροφή και αποτυχία να αναγνωρισθεί σαν επιστήμων, ο Βλαδμίμρος αυτοκτονεί. Αυτό ήταν ένα τρομακτικό σοκ για την Σοφία, που την κράτησε σχεδόν 5 χρόνια μακριά από τα μαθηματικά.

Όσο το 1883 μετά από προσπάθειες του Βάιερστρας και του φημισμένου μαθηματικού Μιτάγκ-Λεφλέρ η Σοφία προσκλήθηκε για ένα χρόνο, χωρίς μισθό στο πανεπιστήμιο της Στοκχόλμης και κατόπιν κατέλαβε την έδρα της θεωρητικής Μηχανικής στο ίδιο πανεπιστήμιο. Όπως γράψαμε παραπάνω, ήταν η πρώτη γυναίκα που κατέλαβε πανεπιστημιακή έδρα σε ευρωπαϊκό πα-

νεπιστήμιο στη νεώτερη ιστορία. Επίσης, έγινε εκδότρια του περιοδικού ACTA MATHEMATICA που ιδρύθηκε από τον Μαθηματικό Μιτάγκ - Λεφλέρ και είχε διεθνή απήχηση στον επιστημονικό κόσμο. Την ίδια περίοδο, γράφει τις αυτοβιογραφικές της νουβέλες, όπου περιγράφει την ζωή της και την εποχή της.

Μέσα σε αυτήν την μεγάλη επιστημονική και εκδοτική δραστηριότητα και δημιουργία, η Σοφία αγνόησε την υγεία της και ταξιδεύοντας χειμώνα σε διάφορες πόλεις της Ευρώπης, αρρώστησε από πνευμονία. Σε ηλικία 41 ετών η Σοφία Κοβαλέφσκυ πέθανε, αφήνοντας ένα φωτεινό παράδειγμα για όλες τις γυναίκες, που αρνούνται να υποκύψουν στην μοίρα που τους έταξαν οι άλλοι. δηλαδή στα οικιακά, στην ανατροφή των παιδιών και στο περιθώριο της ζωής.

Στην Ευρώπη εκείνη την εποχή, είχαν δημιουργηθεί διάφορες σχολές Μαθηματικών με διαφορετικά επίπεδα έρευνας η κάθε μια. Κύρια πρόβλήματα, ήταν το πρόβλημα του οριου, της συνέχειας των παραγωγών και των λογικών θέσεων των μαθηματικών. Διάσημοι μαθηματικοί εργάστηκαν πάνω σε αυτά τα προβλήματα μεταξύ των οποίων ο Βάιερστρας, ο μεγάλος Λύγουστας Κουσί, ο Χέρμιτ, ο Λαγκραντζ, ο Λεζάντρε κ.ά. Η Σοφία προσπάθησε να υλοποιήσει και να δώσει ολοκληρωμένη μορφή στη Γερμανική και Ρωσική μαθηματική παράδοση και να θεμελιώσει πολλά από τα προβλήματα της μαθηματικής Φυσικής, που θα άνοιγε νέους ορίζοντες στην κατανόηση της φυσικής του μικρόκοσμου και του μακρόκοσμου τον επόμενο αιώνα.

Οι τρεις πρώτες εργασίες της Σοφίας, ήταν θεωρητικές. Ο μεγάλος μαθηματικός Χέρμιτ, είπε ότι από τις εργασίες αυτές, θα μπορούσαν να ξεκινήσουν όλες οι έρευνες, για τις διαφορετικές εξισώσεις με μερικές (Συνέχεια στη σελίδα 70)

Αισθητική της πόλης, προβλήματα και αντινομίες

Η «αισθητική των πόλεων», είναι ασφαλώς φιλόδοξη αλλά ερεθιστική πρόκληση για σκέψεις, ιδέες, ίσως και προτάσεις. Αναφέρεται σ' εκείνο το επίπεδο προσέγγισης του φαινομένου «πόλη» που βρίσκεται πέρα από τη λειτουργική και την πρακτική αρτιότητα και αποτελεί τη λυδία λίθο μιας ολοκληρωμένης πολεοδομίας. Ότι ισχύει για το κτίριο κατά Βιτρούβιο, δηλαδή, ότι δεν αρκεί μόνο να είναι κατασκευαστικά και λειτουργικά σωστό αλλά να είναι και όμορφο, το ίδιο πρέπει να ισχύει και για την πόλη.

Εδώ όμως αρχίζει η εμπλοκή και το εννοιολογικό πρόβλημα. Η έννοια της πόλης είναι σήμερα τόσο ρευστή και μεταβαλλόμενη ως προς το περιεχόμενό της, ώστε μερικές προκαταρκτικές διασαφηνίσεις γίνονται αναπόφευκτες. Ανάμεσα στην ιστορική και τη σύγχρονη πόλη υπάρχει μια βαθειά τομή και μια σχεδόν ασύμβατη πραγματικότητα, που η συνειδητοποίησή της είναι προϋπόθεση οποιασδήποτε σκέψης, πράξης και δράσης στο επίπεδο της πολεοδομικής αισθητικής παρέμβασης ή επέμβασης.

Δεν θα επεκταθώ πολύ στη σκιαγράφηση βασικών συστατικών της ιστορικής πόλης, όπως αυτή γεννήθηκε και διαμορφώθηκε στη προβιομηχανική περίοδο του πολιτισμού και έφθασε σε μας είτε σαν κλάσματα και υπολείμματα τμημάτων στα ιστορικά κέντρα σημερινών πόλεων, είτε ως παραδοσιακοί οικισμοί, είτε τέλος ως μνημειακά συγκροτήματα με μικρή ή μεγάλη αλλοίωση και απώλεια της ιστορικής και παραδοσιακής τους μορφής και γνησιότητας.

Στα ιστορικά αυτά δείγματα οικιστικής οργάνωσης αναγνωρίζεται εύκολα, ότι μέσα από τα επί μέ-

ρους στοιχεία — τους γραφικούς δρόμους, τις κεραμιδένιες στέγες ή τα δώματα, τα μονόροφα ή πολυόροφα σπίτια με την ποικιλία των προσόψεων και των ανοιγμάτων και την όλη πλαστική ή γραφική τους διαμόρφωση, τα μικρά ή μεγάλα πλατώματα, τους κήπους, τις αυλές, την πλατεία ή τις πλατείες,

Του Γ. Π. Λάββα Καθηγητού Α.Π.Θ

τα χρώματα και τα οικοδομικά υλικά — μ' ένα λόγο την οικοδομική μάζα και τον άκτιστο, υπαίθριο ή ημιυπαίθριο χώρο, μέσα από τα δύο αυτά μεγέθη, τη μάζα δηλαδή και το χώρο προβάλλει η σχέση τους, με την κλίμακα, τις αναλογίες, την ιεράρχιση και την διαφοροποίηση, που διαμορφώνει το αστικό ΣΥΝΟΛΟ σαν ολοκληρωμα με συγκεκριμένα χωρικά όρια και δυνατότητες, με εσωτερική συγκρότηση και αστική αίσθηση, την SENSE CIVIQUE, από την οποία πηγάζουν και αναδεικνύονται οι αισθητικές αρετές και οι άλλες υλικές, ατμοσφαιρικές, άυλες και βιωματικές ποιότητες.

Αντίκρου σ' αυτή την πραγματικότητα της ιστορικής πόλης και του αστικού της περιεχομένου, έχουμε το γέννημα της εποχής μας, τη σύγχρονη πόλη, η συνολική αλλά και η μερική αισθητική εικόνα της οποίας ζητείται σήμερα, αφού η έλλειψή της φαίνεται να γίνεται ολοένα και πιο αισθητή και να καταντά τραυματική εμπειρία για τον κάτοικό της.

Ποιά είναι όμως αυτή η σύγχρονη πόλη και σε ποιά σχέση δοίσκειται με την παραδοσιακή, που σε πολλές περιπτώσεις, αφού τη σκότωσε ταχύρρυθμα ή την τραυμάτισε καίρια, πήρε το χώρο της και το όνομά της, όχι όμως την

ποιότητα και τα συστατικά της.

Εδώ θα μου επιτραπεί μια σύντομη ιστορική παρέκβαση: Η νεώτερη πόλη, προϊόν κι αυτή της βιομηχανικής επανάστασης των τελευταίων διακοσίων χρόνων, κάνει τη θεαματική της εμφάνιση στον 19ο αιώνα με γεγονότα, όπως η μερική ή ολική κατεδάφιση των τειχών της ιστορικής πόλης και η επέκτασή της πέρα από αυτά και πέρα από την οχυρωματική της τάφρο, όπως τούτο συνέβη στις πόλεις της Ευρώπης, Βιέννη, Παρίσι, Θεσσαλονίκη κ.ά. Σε πολλές από αυτές, προβλεπτικές ηγεσίες μετέτρεψαν τους χώρους αυτούς σε ζώνες πράσινου και άλλους κοινοχρήστους χώρους. Το εσωτερικό τους εξ αιτίας της ορμητικής βιομηχανικής ανάπτυξης και της συρροής του πληθυσμού σ' αυτές, υφίσταται δραστικές αλλαγές και διαφοροποιήσεις, που παίρνουν το χαρακτήρα του συμπιλιμάτος, της ανάμειξης δηλ. παλαιών και νεώτερων κατασκευών, δομών και λειτουργιών.

Η παλιά οργάνωση και τάξη δέχεται έτσι βαθειές δομικές αλλά και εξωτερικές αλλαγές στο σώμα και την επιδερμίδα της πόλης, που με πρωτόφαντη ταχύτητα μεταβάλλει δραματικά την εικόνα της χάνοντας φυσικά την αισθητική της οργάνωση. Η ταχύρρυθμη ανάπτυξη οδηγεί στον αιώνα μας σε παθολογικά πια φαινόμενα, που παίρνουν τη μορφή «σαρκωμάτων» με την εμφάνιση ανεξέλεγκτων κακοήθων όγκων, πολεοδομικών και αρχιτεκτονικών. Τα όρια της παραδοσιακής πόλης έχουν ξεπεραστεί πια, χωρίς να θεθούν νέα, έτσι ώστε η σύγχρονη πόλη να μεγαλώνει χωρίς «όρους και όρια» σαν ρευστό που χύνεται προς όλες τις κατευθύνσεις, χωρίς όμως να αποκτά

συγκροτημένη μορφή και εικόνα.

Η VILLE TENTACULAIRE είναι μια πραγματικότητα στην περιφέρεια της παλιάς πόλης, ενώ στο εσωτερικό της σώμα τρώγονται και εξαφανίζονται με βουλιμμία αυλές, κήποι και άλλοι ακάλυπτοι, κοινόχρηστοι ή ιδιωτικοί χώροι.

Η οξύτερη αυτή αναπτυξιακή κρίση δεν μπόρεσε δυστυχώς να χειραγωγηθεί από την κρατική, και τη δημοτική εξουσία, ούτε να επηρεασθεί από τις σωστές προτάσεις αρχιτεκτόνων, πολεοδόμων και κοινωνιολόγων.

Οι λύσεις που δόθηκαν και οι κατευθύνσεις που κυριάρχησαν είναι υποταγμένες στην τυφλή δύναμη των εννοιών, όπως «κέρδος», «αξιοποίηση», Τεχνολογία και ακόμη «πρόοδος».

Είναι η εποχή που υποχωρεί η ισορροπία της πολεοδομικής οργάνωσης στην υπεροψία της τεχνολογικής - κατασκευαστικής ικανότητας και της κερδοσκοπικής ορμής. Αποτέλεσμα, η καταστροφή του αστικού ιστού, η αγνόηση της συνιστώσας του ελεύθερου χώρου και η μονοδιάστατη επιμονή στη δημιουργία οικοδομικού όγκου με ταχύτητα και σε ποσότητα πρωτοφανή στην ιστορία.

Οι δύο βασικές συνιστώσες της ιστορικής πόλης, τα «διαλεγόμενα» θεμελιακά στοιχεία της πολεοδομικής άρθρωσης, το κτίσμα δηλαδή και ο άκτιστος χώρος, χάνουν τη σχέση και την ισορροπία τους με την τυραννική κυριαρχία του ενός. Το ιδιαίτερα εντυπωσιακό στην ελληνική πραγματικότητα είναι ότι τα ελεύθερα αστικά οικοπέδα επιβαρύνονται με τον φόρο ακάλυπτων χώρων, λες και η πολιτεία θέλει να τιμωρήσει όσους, θεληματικά ή μη, προσφέρουν χώρους αναπνοής στα πνιγμένα από πολυόροφους όγκους αστικά κέντρα.

Ιστορικά ιδωμένο, η νέα αυτή διαμόρφωση της πόλης σημειώνε-

ται προς το τέλος του 19ου αιώνα. Είναι επίσης ενδιαφέρον να αναφερθεί και η γεωγραφική παράμετρος αυτής της εξέλιξης, που δημιουργεί τη νέα πόλη στη θέση και χωρίς το πλαίσιο της παλιάς, της ιστορικής πόλης. Αν το οικιστικό συγκρότημα, που ονομάστηκε πόλη και φιλοδόξησε, όπως λέει ο Αριστοτέλης, να προσφέρει στον άνθρωπο «ασφάλεια και ευτυχία», γεννήθηκε αρχικά στην ανατολική Μεσόγειο στην ελληνική αρχαιότητα και συνέχισε τη ζωή της κατόπιν με τη Βυζαντινή, την Ισλαμική και τη Δυτικοευρωπαϊκή πόλη του Μεσαίωνα, της Αναγέννησης και του Μπαρόκ, η Νεώτερη πόλη της βιομηχανικής Επανάστασης, γεννιέται στις δύο πλευρές του Βόρειου Ατλαντικού, την αμερικάνικη και την ευρωπαϊκή.

Οι δύο λύσεις, που επιβλήθηκαν από την πίεση και όχι την λογική των πραγμάτων, και οι δύο γεμάτες αδιέξοδα, από κει ξεκινούν ταυτόχρονα σχεδόν.

Η πρώτη από το CHICAGO των ΗΠΑ με «κατακόρυφη» επέκταση, δηλ. τη λύση του υψηλού κτιρίου, τον ουρανοξύστη στο κέντρο της πόλης — ακραία εκμετάλλευση του οικοπέδου, την GARDEN CITY, στην περιφέρεια, του EBENEZER HOWARD. Και τα δύο αυτά μοντέλα θα εξαπλωθούν ταχύτατα και θα κατακλύσουν τον κόσμο και φυσικά θα επηρεάσουν ασφυκτικά και τη χώρα μας, «επαρχία» που ζει πάντοτε από την ακτινοβολία άλλων κέντρων και όχι μόνο στην πολεοδομία βέβαια, από την ίδρυση του Νεοελληνικού κράτους μέχρι σήμερα.

Και οι δύο αυτές λύσεις αγνοούν το θέμα της αισθητικής της πόλης, αφού κι από τις δύο λείπει, όπως ήδη σημειώθηκε, η SENSIBILITE CIVIQUE, η αρμονική ισορροπία των θεμελιακών στοιχείων της πολεοδομικής άρθρωσης. Ξεχνιέται

η σχέση της μάζας και του χώρου, και εκείνο που την χαρακτηρίζει είναι, η έλλειψη καθορισμένης μορφής και εικόνας ενός αστικού συγκροτήματος. Με τις δύο αυτές λύσεις την «κατακόρυφη» και την «οριζόντια», η πόλη μεταβλήθηκε σε AGGLOMERATION, μια έννοια παρμένη από την πετρογραφία, που σημαίνει συσσώρευση λίθων χωρίς εσωτερική σχέση και δομή και που στην ξένη ορολογία χρησιμοποιείται για να περιγράψει το σύγχρονο οικιστικό φαινόμενο, που κυριαρχεί παντού.

Η πόλη της Αθήνας, της Θεσσαλονίκης, της Πάτρας και οι λοιπές, με την ευρύτερη περιοχή τους είναι AGGLOMERATIONS, όπου τα όρια μεταξύ του αστικού συνόλου και του μη αστικού χώρου, της εξοχής, συγχέονται. Τα SUPER-MARKET, οι βιομηχανικές ζώνες, τα κέντρα επίπλου, το προάστειο και το αστικό σώμα της πόλης, συμπλέκονται, συγχέονται και διαμορφώνουν μια νέα πραγματικότητα όπου το μόνο βέβαιο είναι η απώλεια και της πόλης και της εξοχής.

Μέσα, λοιπόν, σ' ένα τέτοιο συνούλευμα της μεγάλης κλίμακας της μεγαλόπολης ή ορθότερα της «μετάπολης», όπου η αστική μάζα ή οι συσσωρευτικοί όγκοι διαφόρων χρήσεων «χύνονται» άμορφα στο τοπίο χωρίς όρια και συνοχή και το τοπίο χάνει την οντότητά του, ως μη αστικός χώρος, ανάμεσα στα «σαρκώματα» ορισμένων αστικών σημείων και στην χωρίς αστική ένταση σραιή δόμηση των προαστείων, πώς να μιλήσει κανείς για αρχές, και μέσα αισθητικής παρέμβασης. Προσφέρεται το σώμα ενός τέτοιου άμορφου και από τη γέννηση του ρευστού οικιστικού Συνεχούς για επεξεργασία, για συνολική ανασύσταση και μετατροπή σε ένα συγκροτημένο αστικό Σύνολο: Εδώ ακριβώς βρίσκεται η μεγάλη

αντινομία!

Να βάλεις δηλαδή σωστό ιστό, εκεί που δεν υπάρχει καν!

Κλείνοντας τις σύντομες αυτές σκέψεις δεν πρέπει να νομισθεί ότι οι προοπτικές είναι εντελώς αρνητικές για μια ποιοτική αντιμετώπιση της σύγχρονης πόλης. Ξεκινώντας από τις προσλαμβάνουσες παραστάσεις της ιστορικής πόλης, τα υπολείματα της οποίας περιέχουν «δυνάμει» την εμπειρία της αισθητικής πολεοδομικής παραμέτρου, μπορούμε να προχωρήσουμε στη μετατροπή του σωρευτικού οικιστικού δυναμικού, σε μικρούς και μεγάλους πυρήνες αστικού ιστού, είτε με αραίωση και εγχείρηση των παθογόνων «σαρκωμάτων» του πυκνοδομημένου κέντρου, ώστε με πυκνωση και οργάνωση της αραιής χωρίς αστική ένταση δόμησης των προαστείων, και ακόμα περισσότερο των αυθαιρέτων οικιστικών περιοχών.

«Τα υλικά της πολεοδομίας είναι ο ήλιος, ο χώρος (και όχι κυρίως τα κτίρια), το πράσινο και τα δομικά υλικά, μέσα σε τάξη και ιεραρχία» έλεγε ήδη από το 1913 ο LE CORBUSIER. Επιστρέφοντας σ' αυτά μπορούμε να ξανακάνουμε με τεράστιες όμως υλικές θυσίες, πολύ χρόνο και αδικάκοπη προσπάθεια τη σύγχρονη πόλη ανθρώπινη και αισθητικά υποφερτή.

Όσο όμως δεν βρίσκονται εύκολα ευεργέτες, ή φορείς, που θα προσφέρουν τα χρήματα για να καταδαφιστούν οι παραπανήσιες πολυκατοικίες των αστικών κέντρων, όπως είπε ο Τσαρούχης, και όσο η πολιτική γης και η ιδιοκτησία θα είναι αρνητικοί παράγοντες για μια σιλολογική προσπάθεια αλλαγής της εικόνας και της οργάνωσής της, το μέλλον της σύγχρονης πόλης θα μείνει γκριζό.

Γιατί από πλευράς τεχνικής ή τεχνολογικής είναι δυνατή η διάρθωση ή η καλλιτέρευση. Μελέτες,

έργα και νομικές ρυθμίσεις του Υπ. ΠΕ.ΧΩ.ΔΕ. και άλλων φορέων το αποδεικνύουν. Το θέλουμε όμως; Το θέλουμε ως κάτοικοί της και ως κοινωνία; Το τολμάμε ως δημοτική και κρατική αρχή;

Το δύσκολο είναι ότι πριν από κάθε αρχιτεκτονική ή πολεοδομική ανάπλαση, χρειάζεται η ανάλυση των ψυχών μας. Το σύγχρονο κέλυφος της λεγόμενης πόλης έχει ήδη καταφέρει να διαστρεβλώσει — ανεπανόρθωτα ίσως;— τον άνθρωπο της πόλης - AGGLOMERATION και να δημιουργήσει ένα νέο τύπο κάτοικου που δεν είναι αστός με την παλιά έννοια, δεμένος δηλ. με το χώρο, την ιστορία, τους καημούς, τις χαρές και τον χώρο της πόλης του ή της γειτονιάς του, που την αγαπούσε και νοιαζόταν και περηφανευόταν γι'

αυτήν.

Ο σύγχρονος ένοικος των οικοδομικών συσσωρευμάτων, ζει μόνος καταναλώνει και κινείται χωρίς σχέση με το αστικό του περιβάλλον, από το διαμέρισμά του, στο αυτοκίνητο, στη δουλειά του, που συνήθως βρίσκεται αλλού και επιστρέφει με το ίδιο δρομολόγιο στο διαμέρισμα και την τηλεόραση.

Πώς ν' αγαπήσει, να ευαισθητοποιηθεί και να ενδιαφερθεί για το χώρο που ζει, αφού δεν τον διώκει ως σπίτι, ως δρόμο, ως πλατεία, ως γειτονιά, ως όριο του οικισμού του, ως πλαίσιο δράσης συλλογικής και ατομικής;

Αν δεν κερδίσουμε, τον άνθρωπο, το παιχνίδι της αισθητικής ανάπλασης είναι χαμένο. Εδώ βρίσκεται η πεμπτουσία του προβλήματος.

(Συνέχεια από τη σελίδα 67)

Σοφία Κοβαλέφσκαγια

παραγώγους. Το όνομα της Σοφίας, έμεινε αθάνατο, αφού έχουμε μαθηματικά το περίφημο θεώρημα των διαφορετικών εξισώσεων, που φέρει το όνομά της: Θεώρημα Κοβαλέφσκι.

Η Γαλλική Ακαδημία της απένεξε με πρώτο βραβείο για το επιστημονικό της έργο, που συνοδεύονταν με 5000 φράγκα και λίγο αργότερα έγινε αντεπιστελόν μέλος της Ρωσικής Ακαδημίας Επιστημών.

Η μικρή χρονικά ζωή της έγινε μεγάλη με τον αγώνα της, με το πρωτότυπο και διορατικό πνεύμα της και με την επαναστατική της ορμή, αυτή η πρώτη γυναίκα που κατέλαβε πανεπιστημιακή έδρα στην επιστήμη των μαθηματικών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Η βιβλιογραφία γύρω από την Σοφία Κοβαλέφσκαγια είναι αρκετά μεγάλη αλλά δυστυχώς δεν υπάρχει, απ' ό,τι Ελληνικά, καμιά μελέτη στα Ελληνικά. Στα Αγγλικά έχουμε το ακόλουθο βιβλίο από τα οποία βοηθήθηκε στην παρούσα εργασία.

1) Ann Hibner Koblitz: A convergence of lifes. Sofia Kovalevskaia: Scientist, writer, revolutionery: Boston.

2) Don Kennedy 1983: Little Sparrow: a portrait of Sofia Kovalevsky. Ohio University.

3) Sofia Kovalevsky: 1978: A Russian Childhood tr. Beatrice Spellman. New York. Springer Verlag.

4) Karl Marx: The civil war in France.

5) Carl Boyer: The history of calculus and its conceptual Development. New York Dover.

6) Carl Boyer: A History of Mathematics: New York: Wiley.

7) Smirnov, 1965: Short History of USSR Moscow: Progress v. 1

AIDS: Ενημέρωση - Πρόληψη

Το AIDS είναι ένα καινούργιο λοιμώδης νόσημα της τελευταίας δεκαετίας. Τα παλαιότερα λοιμώδη νοσήματα έχουν κατανικηθεί από την πρόοδο της επιστήμης και συμπεριλαμβάνονται μόνο περιθωριακά στην νοσηρότητα του ανθρώπου ή έχουν εξαλειφθεί τελείως όπως συνέβη με την ευλογιά. Τα τελευταία χρόνια όμως εμφανίσθηκαν καινούργια που προβληματίζουν τον άνθρωπο, όπως

Του

Δρ. Ελευθέριος Μαγγανάρης
Δ/ντή Γυναικολ. Κλινικής
Νοσοκομείου Νάουσας

ο έρπης των γεννητικών οργάνων με συχνές υποτροπές και τώρα το AIDS που ατυχώς είναι και θανατηφόρο.

Το AIDS ξεκίνησε από την Αφρική. Σε μερικά κράτη της Κεντρικής Αφρικής όπως το Ζαΐρ, η νόσος ενδημεί με ποσοστό πρόσβολής του πληθυσμού που φθάνει το 10%. Άνδρες και γυναίκες σε κά-

ποια περιοχή της Αφρικής συνηθίζουν να εμβολιάζουν αίμα πιθήκων στους μηρούς και στην κοιλιά για να αυξήσουν την ενεργητικότητα της σεξουαλικής τους ζωής.

Οι άνδρες χρησιμοποιούν αίμα αρσενικού πιθήκων και οι γυναίκες θηλυκού πιθήκων. Αυτός είναι ο πιο πιθανός τρόπος με τον οποίο ο ιός εισήλθε στον άνθρωπο, διότι παρόμοιος ιός υπάρχει στον πίθηκο.

Το AIDS σήμερα έχει εξαπλωθεί σε όλο τον κόσμο.

Περισσότερο στις ΗΠΑ και στην Ευρώπη και λιγότερο στην Ασία. Η διαφορετική εξάπλωση της νόσου φαίνεται να επηρεάζεται από την σύνθεση του πληθυσμού κάθε χώρας και τις διαφορετικές κοινωνικές συνθήκες. Για τις ΗΠΑ το ποσοστό πρόσβολής έχει φθάσει το 1%, για την Ευρώπη το 0,2% και για την Ελλάδα το 0,05%. Ο πίνακας δείχνει τον αριθμό ασθενών και φορέων μέχρι τον Δεκέμβριο του 1987 για τις ΗΠΑ, Ευρώπη και Ελλάδα.

Π Ι Ν Α Κ Α Σ

Ασθενείς και φορείς με AIDS — Δεκέμβριος 1987 —

	Η.Π.Α.	ΕΥΡΩΠΗ	ΕΛΛΑΔΑ
Ασθενείς	49.622	9.328	88
Φορείς	15—2 εκατομμ.	400.000	5.000

Σημείωση: Για κάθε ασθενή αντιστοιχούν 50—100 φορείς.

Το ποσοστό 1% περίπου που έχει φθάσει η πρόσβολη από AIDS στις ΗΠΑ είναι ήδη ένα πρόβλημα για την χώρα αυτή και περισσότερο ανησυχητική είναι η προοπτική των επόμενων 5—10 ετών, διότι και σήμερα να βρεθεί το εμβόλιο οι προσβεβλημένοι ήδη που είναι 1,5—2 εκατ. θα εξακολουθήσουν να μεταδίδουν την νόσο και σε ένα ποσοστό θα νοσήσουν από AIDS. Για τη χώρα μας το πρόβλημα ε-

ναι πιο περιορισμένο.

Ο ιός του AIDS με το πέρασμά του στον άνθρωπο υπέστη μετάλλαξη και δεν είναι ίδιος με τον ιό του πιθήκου. Για τη μετάλλαξη συνέβαλαν περιβαλλοντικές και οικολογικές μεταβολές.

Ο ιός του AIDS όταν εισέλθει στον οργανισμό ατυχώς προσβάλλει το ανοσολογικό του σύστημα και κατ' εξοχήν τα λεμφοκύτταρα που παίζουν τον πιο σημαντικό ρό-

λο στην άμυνα, στην επιδίωσή του. Μετά την προσβολή από τον ιό και σε χρονικό διάστημα που κυμαίνεται από 2—8 εβδομάδες εκδηλώνεται η αμυντική αντίδραση έναντι της λοίμωξης με την παραγωγή αντισωμάτων. Μερικές φορές η αντίδραση αυτή συνοδεύεται στο άτομο από πυρετό και διόγκωση των λεμφαδένων που όμως υποχωρούν. Στο μικρό αυτό χρονικό διάστημα δεν μπορεί να ανιχνευθεί η νόσος με την συνηθισμένη πρακτική, ενώ το άτομο είναι μεταδοτικό για τους άλλους. Είναι η περίοδος που ενώ το άτομο που προσβλήθηκε είναι φορέας του ιού του AIDS δεν μπορεί να διαγνωσθεί με την συνηθισμένη εξέταση ανευρέσεως των αντισωμάτων του ιού στο αίμα.

Το χρονικό διάστημα για το οποίο το άτομο που προσβλήθηκε παραμένει σαν φορέας της νόσου κυμαίνεται γύρω στα 5 χρόνια. Σε όλη αυτή την διάρκεια υπάρχει μια ισορροπία ανάμεσα στον λοιμογόνο παράγοντα που είναι ο ιός και στην άμυνα του οργανισμού που αποτελούν τα λεμφοκύτταρα με την παραγωγή των αντισωμάτων. Είναι αυτή η ισορροπία, ένα είδος συγκατοίκησης, διότι τα αντισώματα έναντι του ιού δεν είναι εξουδερωτικά και έτσι ο ιός παραμένει στον οργανισμό εφ' όρου ζωής.

Στο διάστημα αυτό των 5 ετών κάθε STRESS του φορέα της νόσου από οποιαδήποτε αιτία που τον εξασθενεί, όπως γρίπη, αλκοόλη, κάπνισμα, ναρκωτικά, επιδρά υπέρ του ιού και σε βάρος των λεμφοκυττάρων. Διότι σε κάθε ζόρισμα του οργανισμού από συνηθισμένο λοιμογόνο παράγοντα υπάρχει πολλαπλασιασμός των λεμφοκυττάρων — είναι λευκά αιμοσφαίρια — που ακολουθείται από πολλαπλασιασμό του ιού. Ο ιός είναι ενσωματωμέ-

νος στον πυρήνα των λεμφοκυττάρων σαν παράσιτο. Στην μάχη ή τον ανταγωνισμό αυτόν επιβίωσης που γίνεται στο άτομο που προσβλήθηκε από AIDS σε ποσοστό από 10—30 βγαίνει κερδισμένος ο ιός, πετυχαίνει να καταστρέψει τα λεμφοκύτταρα σε βαθμό που να καταρρέει το ανοσιολογικό σύστημα, η άμυνα του οργανισμού. Τότε εμφανίζεται η ασθένεια του AIDS.

Ο ασθενής με AIDS δεν μπορεί να αντιμετωπίσει τους διάφορους μικροοργανισμούς που παρασιτούν στον οργανισμό του και που με φυσιολογικό ανοσοποιητικό σύστημα δεν δημιουργούν προβλήματα. Παρουσιάζονται οι λεγόμενες ευκαιριακές λοιμώξεις με συμπτώματα παθολογικά και επίμονα από όλα σχεδόν τα συστήματα, όπως το αναπνευστικό, το πεπτικό, τους βλενογόνους, το δέρμα, τον εγκέφαλο και διάφορα νεοπλάσματα. Η εμφάνιση νεοπλασμάτων από ρετροϊούς — όπως ο ιός του AIDS — σε ανοσοκατασταλμένα ζώα ήταν γνωστή στους επιστήμονες και βοήθησε στην απομόνωση και του ιού AIDS στον άνθρωπο.

Η ασθένεια του AIDS σκοτώνει τον άνθρωπο σε 1—2 χρόνια διότι θεραπεία για την νόσο δεν υπάρχει.

Τα φάρμακα που χρησιμοποιούνται είναι επιβραδυντικά της νόσου και όχι θεραπευτικά, αναστέλλουν τον πολλαπλασιασμό του ιού, δεν μπορούν να τον σκοτώσουν. Η αδυναμία θεραπείας της νόσου είναι ισχυρός λόγος που δεν γίνεται μαζική εξέταση διάγνωσης του AIDS. Επίσης είναι λόγος που επιβάλλει να εφαρμόζεται το ιατρικό απόρρητο σε κάθε διάγνωση του AIDS.

Η μεγάλη συμβολή της επιστήμης κατά του AIDS θα γίνει με την παρασκευή του εμβολίου που θα σταματήσει αποτελεσματικά την εξάπλωση της νόσου προστατεύον-

τας τον άνθρωπο από την λοίμωξη. Τα δήματα που έγιναν μέχρι τώρα είναι σημαντικά και δίδουν αισιοδοξία για αυτό τον στόχο. Μέχρι τότε όμως ο άνθρωπος πρέπει να αξιοποιήσει τις γνώσεις που αποκτήθηκαν και με ανάλογη συμπεριφορά να περιορίσει την νόσο πριν δημιουργήσει Κοινωνική αναταραχή.

Το αίτιο του AIDS είναι ο ιός που δρέθηκε το 1983 σχεδόν ταυτόχρονα στην Γαλλία και στις ΗΠΑ

Αυτό έγινε δύο χρόνια μετά την περιγραφή της ασθένειας το 1981 στις ΗΠΑ. Ο ιός του AIDS μέχρι στιγμής έχει απομονωθεί στο αίμα, το σπέρμα, το κολπικό υγρό, το σάλιο, τον ιδρώτα και το αμνιακό υγρό.

Στην άνθρωπο μεταδίδεται με βεβαιότητα που προσεγγίζει το 100%, με το αίμα και το σπέρμα και λιγότερο με το κολπικό υγρό. Έτσι μπορεί να μεταδοθεί με την μετάγγιση αίματος, την σεξουαλική επαφή, την άμεση επαφή στον εργασιακό χώρο ορισμένων επαγγελμάτων και από την μητέρα στο παιδί στην διάρκεια της εγκυμοσύνης. Δεν μεταδίδεται με τα υπόλοιπα σωματικά υγρά στο κοινωνικό περιβάλλον διότι ανευρίσκεται σε πολύ μικρή πυκνότητα.

Η μετάγγιση αίματος μετά την χρησιμοποίηση από το 1985 του TEST ανιχνεύσεως αντισωμάτων για AIDS στον αιμοδότη έγινε πρακτικά ακίνδυνη. Η πιθανότητα της μετάδοσης AIDS με την μετάγγιση αίματος είναι 1)100.000. Αυτή η πιθανότητα δημιουργείται από αιμοληψία που γίνεται στην διάρκεια που η λοίμωξη στον αιμοδότη - φορέα δεν έχει δημιουργήσει αντισώματα. Για μείωση αυτού του συμβάματος αποκλείονται από την αιμοδοσία τα άτομα υψηλού κινδύνου και επιπλέον η μετάγγιση αίματος συνιστάται όταν υπάρχει απόλυτη ένδειξη. Το αίμα άλλωστε ελέγχεται πριν από την μετάγγιση

για ηπατίτιδα Β', σύφιλη και AIDS. Ενώ είναι δυνατόν να μεταδώσει και άλλα λιγότερο σοβαρά νοσήματα όπως είναι ο έρπης, η τοξοπλάσμωση κλπ. Πρέπει εδώ να αναφέρω ότι δεν υπάρχει κανένας κίνδυνος με τον αιμοδότη, ενώ αντίθετα η εθελοντική αιμοδοσία προτρέπεται σαν ακίνδυνη και αξιόπαινη πράξη Κοινωνικής αλληλεγγύης.

Εκτός από την αιμοδοσία υποχρεωτικός έλεγχος για AIDS γίνεται στις μεταμοσχεύσεις οργάνων και στις τράπεζες σπέρματος.

Η μετάδοση του AIDS με τη σεξουαλική επαφή για να μην γίνει προτείνεται η αμοιβαία μονογαμική σεξουαλική σχέση, ενώ για κάθε άλλη περίπτωση το ελαστικό προφυλακτικό θεωρείται η καλύτερη λύση. Η λοίμωξη από AIDS με την σεξουαλική επαφή έχει πιθανότητα που υπολογίζεται να είναι στο 1%. Αυτό βέβαια δεν αποκλείει την προσβολή από AIDS με μία και μόνη σεξουαλική σχέση. Η πιθανότητα λοίμωξης εξαρτάται από την μολυσματικότητα του φορέα και από το πόσο τραυματική είναι η σεξουαλική επαφή για τον δέκτη, διότι η λύση της συνεχείας των βλενογόνων διευκολύνει την είσοδο του ιού στο αίμα του ανθρώπου. Έχει αποδειχθεί ότι η πιθανότητα λοίμωξης είναι μεγαλύτερη στην ομοφυλόφιλη σεξουαλική σχέση άνδρα με άνδρα. Στην ετερόφυλη σχέση άνδρα με γυναίκα είναι πιο πιθανή η μετάδοση από τον άνδρα στην γυναίκα, ιδιαίτερα όταν συνυπάρχουν αφροδίσια νοσήματα στην γυναίκα που κάνουν γι' αυτήν πιο τραυματική την επαφή. Η μετάδοση από την γυναίκα στον άνδρα είναι πιο σπάνια, διότι το γεννητικό του μόριο πιο δύσκολα τραυματίζεται στην σεξουαλική επαφή.

Η μετάδοση του AIDS με άμεση επαφή αφορά κυρίως ορισμένα

επαγγέλματα όπως το ιατρικό και παραϊατρικό προσωπικό και άλλα. Στις αιματηρές επεμβάσεις τα πιο πάνω άτομα έρχονται σε επαφή με το αίμα ενδεχόμενου φορέα. Προς αποφυγή μολύνσεων κυρίως των ίδιων είναι ανάγκη να χρησιμοποιούνται γάντια μιάς χρήσεως και καλή απολύμανση των εργαλείων. Βέβαια εδώ πρέπει να πω ότι για μέτρα αυτά παίρνονται από χρόνια για την προφύλαξη από την ηπατίτιδα Β και ότι η μολυσματικότητα του AIDS σχετικά με την ηπατίτιδα είναι πολύ μικρότερη. Μετά από τρύπημα με μολυσμένη βελόνα η πιθανότητα λοίμωξης από ηπατίτιδα φθάνει το 20%, ενώ για το AIDS είναι 1%. Για την καταστροφή του ιού σε περίπτωση τυχαιού τρυπήματος καλά είναι να χρησιμοποιείται το κοινό οινόπνευμα.

Για την προφύλαξη της μετάδοσης από την μητέρα στο παιδί συνιστάται ο προγεννητικός έλεγχος των ζευγαριών υψηλού κινδύνου και σε περίπτωση που είναι οροθετικοί συνιστάται η αποφυγή τεκνοποίησης. Σε ποσοστό 50% μεταδίδεται το AIDS από την μητέρα στο παιδί στην διάρκεια της εγκυμοσύνης. Επίσης είναι δυνατόν να μεταδοθεί στην διάρκεια του τοκετού και από τον θηλασμό.

Οι τρόποι μετάδοσης του AIDS αποδεικνύουν και ποιές είναι οι ομάδες υψηλού κινδύνου για την νόσο. Αυτές είναι: Τα πολυμεταγγιζόμενα άτομα, οι ομοφυλόφιλοι άνδρες, οι τοξικομανείς λόγω χρήσεως κοινών συρίγγων για τα ενδοφλέβια ναρκωτικά, οι ερωτικοί σύντροφοι αυτών και τα άτομα της ευκαιρικής ετερόφιλης σεξουαλικής σχέσης.

Για τα άτομα που είναι ήδη φορείς πρέπει να έχουν υπόψη:

1. Ότι οι αλληπάλληλες εκθέσεις στον ιδίο αυξάνουν την λοιμογόνο δύναμη του ιού και 2. Ότι μία υγιει-

νή ζωή ενισχύει την άμυνα του οργανισμού τους για να μην νοσήσουν από AIDS.

Μετά τα όσα έγιναν γνωστά για το AIDS φαίνεται ότι η εξάπλωσή του συνδέεται κατ'εξοχή με τη σεξουαλική μας συμπεριφορά. Από όσους ασχολούνται με το θέμα υποστηρίζεται, ότι εάν ο άνθρωπος αυτοπειθαρχήσει στο ασφαλές σεξ που είναι η αμοιβαία μονογαμική σχέση και για κάθε άλλη περίπτωση η χρήση του ελαστικού προφυλακτικού, τότε το AIDS θα εξαλειφθεί σχεδόν τελείως πριν τελειώσει ο αιώνας μας. Η προσδοκία βεβαίως αυτή είναι ουτοπική γιατί η ανθρώπινη συμπεριφορά, δεν εξαρτάται μόνο από τη λογική. Είναι γνωστή η άσχημη εμπειρία που έχουμε από την εκστρατεία κατά του καπνίσματος, του αλκοόλ και των ναρκωτικών.

Γι' αυτό και η διαδικασία της ενημέρωσης δεν πρέπει να απευθύνεται αποκλειστικώς στο λογικό, στη λογική σφαίρα. Ούτε να προβάλλεται ο έρωτας σαν μια απλή, έστω και εξωτερικά ευχάριστη πράξη του κορμίου.

Οι συναισθηματικές, οι υποσυνείδητες πτυχές της σεξουαλικής ζωής, της ερωτικής ζωής του ανθρώπου είναι μείζονες στόχοι της αποτελεσματικής ενημέρωσης. Μόνο έτσι το μήνυμα υγείας γίνεται ύμνος για την ζωή.

Στην ενημέρωση πρέπει να συμμετέχουν οι 30.000 γιατροί της χώρας, μαζί τους το νοσηλευτικό και παραϊατρικό προσωπικό, οι δάσκαλοι και οι καθηγητές των σχολείων μας, όχι μόνο οι διολόγοι, εξίσου και οι θεολόγοι και οι γονείς πρέπει να μιλήσουν στα παιδιά τους για το AIDS και το προφυλακτικό πριν να αρχίσουν την σεξουαλική τους ζωή. Σε κάθε ευκαιρία σεξουαλική σχέση εάν δεν προφυλαχθεί παραμονεύει η ευκαριακή λοίμωξη, παραμονεύει το

AIDS. Πρέπει ο καθένας μας να προφυλάσσεται από την συνάντησή του με τον ιδίο, να μην τον ανοίξει την πόρτα.

Η αυτοπειθαρχία του καθένα μας μαζί με τα ιατρικά μέτρα είναι δυνατόν να περιορίσουν και να εξαλείψουν την νόσο.

Αυτή η ομιλία έγινε με την πρωτοβουλία του Σ.Ε.Ο. στην Εστία Μουσών Νάουσας.

Ο ομιλητής χρησιμοποίησε για την συγγραφή του κειμένου του τα δύο βιβλία του Καθηγητή Γ. Παπαευαγγέλου και τις δημοσιεύσεις στον τύπο για το AIDS του Καθηγητή και Ακαδημαϊκού Ν. Μαρσαβιώτη.

ΛΟΓΙΑ ΜΕΓΑΛΩΝ ΑΝΔΡΩΝ

1. Οι παλιάνθρωποι ενώνονται σαν τις σάπιες σταφίδες.

Α. Λασκαράτος

2. Ο άνθρωπος που έχει αδύνατο χαρακτήρα, είναι δούλος των ελαττωμάτων του και θύμα των ορετών του.

3. Τίποτε δεν κάνει τον άνθρωπο τόσο μικρό όσο η ματαιότητα και η επιθυμία να φαίνεται σπουδαίος.

Βάκων

4. Η ανθρώπινη φύση δεν αλλάζει. Σε κάθε μεγάλη δοκιμασία, θα βρούμε ανάμεσα στους ανθρώπους αδύνατους και ισχυρούς, ανόητους και σοφούς, καλούς και κακούς.

Λίνκολν

5. Η αξιοπρέπεια, η ευγένεια, η φρόνηση, η ακολασία, η φιλοκαλία, φανερώνονται απ' το πρόσωπο κι απ' τα σχήματα των ανθρώπων, κι όταν περπατάνε κι όταν κάθονται.

Σωκράτης

6. Άνθρωπος: Θαυμάσιο, μάταιο, άστατο υποκείμενο.

Μονταίν

Ο κόσμος της συνείδησης και η συνείδηση του κόσμου

(B')

Με τον Χέγκελ ολοκληρώνεται ο κύκλος της κλασικής Γερμανικής Φιλοσοφίας. Στα περίφημα έργα του Ιστορία της Φιλοσοφίας, Φαινομενολογία του Πνεύματος και Επιστήμη της Λογικής, εκθέτει τις αρχές ενός ανυπέρθλητου φιλοσοφικού συστήματος θεώρησης του κόσμου που προκαλεί τον θαυμασμό. Στηριζόμενος στις ιδέες του Φίχτε και του Σέλλινγκ, όπου ο μὲν πρώτος δεχόταν ότι δημιουργός του κόσμου είναι το απόλυτο Εγώ, ο δε δεύτερος το απόλυτο Πνεύμα, θεώρησε ότι η αρχή του κόσμου είναι η απόλυτη Ιδέα. Η Φύση και ο Συμπαντικός κόσμος είναι η αυτοεξέλιξη, η άρνηση, η απαλλοτρίωση της απόλυτης Ιδέας, η οποία με την εμφάνιση του ανθρώπου και δια μέσου της συνείδησης και της γνώσης ξαναγυρίζει στον εαυτό της. Η Ιδέα είναι η Ιδέα του αληθινού και του αγαθού σαν γνώση, σαν βούληση, σαν συνείδηση. Το γίγνεσθαι αυτής της πεπερασμένης γνώσης και πράξης μεταμορφώνει την αρχική καθολικότητα σε ολότητα με την οποία γίνεται τέλεια αντικειμενικότητα. Κάθε τι πραγματικό στο μέτρο που είναι αληθινό είναι Ιδέα. Το Είναι είναι μόνο μια από τις όψεις της Ιδέας. Το στομικό παρμένο σαν τέτοιο δεν αντιστοιχεί στην έννοιά του. Έτσι αυτός ο περιορισμός του διορισμένου Είναι αποτελεί την περατότητά του και είναι ο όρος της εξαφάνισής του (Χέγκελ, Επιστήμη της Λογικής).

Τέλος ο Διαλεκτικός Υλισμός που θεμελιώθηκε από τους Μαρξ και Ένγκελς εξετάζει τους πιο γενικούς νόμους κίνησης της ύλης της κοινωνίας και της γνώσης σαν ένα καθολικό όλο. Το πρωτεύον στοιχείο του κόσμου είναι η ύλη από την οποία προέρχεται η συνείδηση στην πορεία της ανάπτυξης της. Η συνείδηση δημιουργείται, λειτουργεί και αναπτύσσεται στην πορεία της αλληλοεπίδρασης των ανθρώπων με την πραγματικότητα στη βάση της κοινωνικοϊστορικής πρακτικής. Η γνώση είναι η αντανάκλαση της φύσης από τον άνθρωπο. Αλλά αυτή δεν είναι μια απλή αντανάκλαση, άμεση, ολική. Αυτή η διαδικασία συνιστάται σε μια ολόκληρη σειρά αφαιρέσεων, διατυπώσεων, διαμορφώσεων των εννοιών, των νόμων κ.λ.π. και αυτές οι έννοιες, οι νόμοι, οι κατηγορίες κλπ. αγκαλιάζουν σχετικά, πιθανά, οριακά, περιορισμένα τους καθολικούς νόμους της αιώνια κινούμενης φύσης. Εδώ υπάρχουν πραγματικά αντικειμενικά τρεις όροι: πρώτον η φύση, δεύτερον η γνώση του ανθρώπου, ο εγκέφαλος, η συνείδηση του ανθρώπου σαν ανώτερο προϊόν αυτής της φύσης και τρίτον μορφή της αντανάκλασης της φύσης μέσα στην ανθρώπινη γνώση: αυτή η μορφή είναι οι έννοιες, οι νόμοι, οι κατηγορίες κλπ. Ο άνθρωπος δεν μπορεί να πιάσει να αντανάκλασει, να αναπαράγει τη φύση ολόκληρωτικά μέσα στην άμεση ολότητά της. Αυτό που μπορεί είναι να την προσεγγίζει αιώνια δημιουργώντας αφαιρέσεις, έννοιες, νόμους, έναν επιστημονικό πίνακα του σύμπαντος. Η γνώση είναι διαδικασία, προτοές, γίγνεσθαι, που με αυτήν η σκέψη προσεγγίζει άπειρα και αιώνια το αντικείμενο. Η

Του Γιάννη Α. Μυλωνά
Φυσ. Μαθηματικού Ερευνητή Φιλοσοφίας

αντανάκλαση της φύσης μέσα στην ανθρώπινη σκέψη οφείλει να νοείται όχι αφηρημένα, όχι χωρίς κίνηση, όχι χωρίς αντίφαση, αλλά μέσα στο αιώνιο γίγνεσθαι της κίνησης, της γέννησης των αντιφάσεων και της λύσης τους.

Για αιώνες ο ιδεαλισμός και ο υλισμός θρέθηκαν σε πόλεμο όσον αφορά την ουσία της συνείδησης σαν το πιο πολύπλοκο φαινόμενο που γνωρίζουμε σχετικά με την ύπαρξη. Οι ιδεαλιστές φιλόσοφοι θεώρησαν ότι η συνείδηση είναι κάτι που έχει τις ρίζες της στα μυστηριώδη βάθη της ανθρώπινης ψυχής. Θεωρούν την συνείδηση έξω από τις φυσικές σχέσεις του πραγματικού κόσμου και ανεξάρτητη από την ύπαρξη του ανθρώπου, ως προϋπάρχουσα αρχή του απόλυτου όντος, της απόλυτης Ιδέας, του Θεού. Αντίθετα οι υλιστές φιλόσοφοι θεωρούν ότι είναι αδύνατο να αναλύσουμε την συνείδηση απομονώνοντάς την από τα φαινόμενα της κοινωνικής ζωής. Από την αρχή της ύπαρξης του ανθρώπου η συνείδηση αποτελεί ένα κοινωνικό προϊόν και θα παραμείνει τέτοιο όσο υπάρχουν άνθρωποι και κοινωνία. Ο εγκέφαλος του ανθρώπου σγκαλιάζει όλες τις δυνατότητες που αναπτύσσονται στην ανθρώπινη κοινωνία και ιστορία. Ο ουσιαστικός σκοπός της συνείδησης είναι να δώσει στον άνθρωπο μια αληθινή εικόνα του κόσμου έτσι ώστε ο κόσμος και οι φυσικές και κοινωνικές δυνάμεις να τεθούν στην υπηρεσία του ανθρώπου. Κάθε νέα εποχή κατακτά νέες ιδέες και οι άνθρωποι με διαφορετικό βλέμμα αντικρύζουν τα επιτεύγματα του παρελθόντος. Π.χ. οι σύγχρονοι του Σαίξπηρ τον θεωρούσαν στην εποχή του σαν ένα καλό ηθοποιό ή ακόμα και καλό συγγραφέα. Χρειάστηκαν να περάσουν αιώνες για να κατανοήσουν οι άνθρωποι ότι ο Σαίξπηρ ήταν μια από τις μεγαλύτερες διάνοιες που γέννησε ποτέ η ανθρωπότητα. Πιο συγκεκριμένα μπορούμε να πούμε με μεγαλύτερη ακρίβεια ότι κατά την διάρκεια της ζωής τους και της υλικής τους παραγωγής οι άνθρωποι έρχονται σε αστηρά, νομοτελειακά καθορισμένες σχέσεις μεταξύ τους που είναι ανεξάρτητες από την θέλησή τους, σχέσεις παραγωγής οι οποίες αντιστοιχούν σε ένα καθορισμένο στάδιο ανάπτυξης των υλικών παραγωγικών δυνάμεων. Η ολότητα αυτών των σχέσεων παραγωγής συνιστάται στην οικονομική δομή της κοινωνίας, η οποία είναι η πραγματική βάση όπου δημιουργείται και αναπτύσσεται το νομικό και πολιτικό επικοδόμημα και στο οποίο αντιστοιχούν καθορισμένες μορφές κοινωνικής συνείδησης. Η μορφή της παραγωγής της υλικής ζωής συνιστά την κοινωνική, πολιτική και πνευματική ζωή γενικότερα. Δεν είναι η συνείδηση του ανθρώπου που καθορίζει την ύπαρξή του, την ζωή του αλλά αντίστροφα η κοινωνική του ζωή είναι αυτή που καθορίζει την συνείδησή του. Σε ένα ορισμένο στάδιο ανάπτυξης της κοινωνίας οι παραγωγικές δυνάμεις έρχονται σε αντίθεση με τις

σχέσεις παραγωγής ή με τις σχέσεις ιδιοκτησίας. Οι σχέσεις αυτές από μορφές ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων γίνονται τώρα τροχοπέδη στην ανάπτυξη τους. Τότε αρχίζει μια εποχή κοινωνικών επαναστάσεων. Με την μετατροπή των οικονομικών δομών της κοινωνίας, ολόκληρο το επικοδόμημα, δηλαδή το σύνολο των οικονομικών, πολιτικών, ηθικών, πνευματικών σχέσεων μετασχηματίζεται πάραυτα. Το ίδιο κατά συνέπεια και οι μορφές της κοινωνικής συνείδησης, της κουλτούρας και της τέχνης. Ωστόσο πρέπει να γίνει διάκριση μεταξύ του υλικού μετασχηματισμού των οικονομικών σχέσεων παραγωγής οι οποίες μπορούν να προσδιορισθούν με ακρίβεια όπως αυτήν των φυσικών επιστημών και των νομικών, πολιτικών, θρησκευτικών, αισθητικών ή φιλοσοφικών, με λίγα λόγια ιδεολογικών μορφών με τις οποίες οι άνθρωποι αποκτούν συνείδηση των αντιθέσεων της κοινωνίας.

Ακριβώς όπως η σκέψη μας για κάποιο άτομο δεν βασίζεται στο τί νομίζει αυτός για τον εαυτό του. Έτσι δεν μπορούμε να κρίνουμε μια τέτοια περίοδο κοινωνικών μετασχηματισμών από το τί νομίζει, τί συνείδηση έχει αυτή για τον εαυτό της. Αντιθέτως αυτή η συνείδηση της κοινωνίας πρέπει να εξηγηθεί από τις μορφές της αντίθεσης της υλικής ζωής από την υπάρχουσα αντίθεση των κοινωνικών δυνάμεων παραγωγής με τις κοινωνικές σχέσεις. Σε γενικές γραμμές ο Ασιατικός, Αρχαίος, Φεουδαρχικός, Καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής μπορούν να θεωρηθούν σαν προοδευτικοί μετασχηματισμοί για την εποχή τους. (KARL MARX, A CONTRIBUTION TO THE CRITIQUE OF POLITICAL ECONOMY).

Η συνείδηση του ανθρώπου επιταχύνεται ή επιβραδύνεται ανάλογα με την εποχή, τις συγκεκριμένες κοινωνικές δομές, συγκρούσεις και αντιθέσεις. Τα τελευταία 50—70 χρόνια οι άνθρωποι είδαν και έμαθαν τόσα πολλά για τις επιστήμες, τις τέχνες και τα γοάσματα, όσα δεν έμαθαν στα δύο εκατομμύρια χρόνια που υπάρχουν στη Γη. Υπολογίζεται ότι στα επόμενα 20 χρόνια οι άνθρωποι θα μάθουν περισσότερα στη μοριακή βιολογία και στην γενετική μηχανική απ' όσα έμαθαν σ' όλη την διάρκεια της ύπαρξης του ανθρώπινου γένους.

Η σκέψη, η νόηση και η λογική

Η ανθρώπινη σκέψη βασίζεται στις πληροφορίες που δίνουν οι αισθήσεις, είναι η ανώτατη μορφή ενεργητικής αιτανάκλασης και διανοητικής επεξεργασίας της αντικειμενικής πραγματικότητας και συνίσταται στην επίτευξη του σκοπού της έμμεσης και γενικευμένης θεώρησης του υποκειμένου των ουσιαστικών νομοτελειακών διασυνδέσεων και σχέσεων των πραγμάτων, στην δημιουργική παραγωγή νέων ιδεών και επίσης στην πρόγνωση γεγονότων. Εξελίσσεται με διαφορετικές μορφές και δομές δηλ. ιδέες, προτάσεις, κατηγορίες, υποθέσεις, θεωρίες, νόμους που καταγράφουν και γενικοποιούν την κοινωνικοϊστορική πείρα του ανθρώπου.

Ένα από τα εργαλεία της σκέψης είναι η γλώσσα και επίσης άλλες μορφές συστημάτων όπως τα αφηρημένα σύμβολα των μαθηματικών ή οι διακεκομμένες εικόνες της γλώσσας, της τέχνης. Τα στοιχεία αυτών των συστημάτων συνιστούν τις βασικές πρά-

ξεις της σκέψης όπως αφαίρεση, γενίκευση, διαμεσολάθηση κ.λ.π. Η αφαίρεση μας δίνει την δυνατότητα να αγνοήσουμε τις επιμέρους ιδιότητες και σχέσεις των πραγμάτων και να συγκεντρώσουμε την προσοχή μας στην ουσία του πράγματος. Η κύρια δυσκολία πολλών ζητημάτων που συνδέονται με τη λειτουργία της γνώσης, με τις διάφορες αντιφάσεις αυτής της λειτουργίας συνίσταται στην πολυπλοκότητα του συσχετισμού του ατομικού και του γενικού, του αισθητού και του ορθολογικού, του έμμεσου και του άμεσου. Η ουσία της γνώσης συνίσταται στην εξύψωση του ατομικού σε γενικό, του φαινομένου σε νόμο. Μια από τις μορφές αυτού του γενικού πρόβληματος είναι ο συσχετισμός του αφηρημένου και του συγκεκριμένου. Η πορεία της γνώσης του αντικειμενικού κόσμου περνάει δια μέσου της αφαίρεσης. Για να εκφρασθούμε παραστατικά, η αφαίρεση με την μορφή των εννοιών των νόμων, των μαθηματικών εξισώσεων κ.λ.π. είναι μια ορεινή διάβαση δια μέσου της οποίας πρέπει να περάσουμε για να δούμε την πραγματικότητα που μας παρουσιάζεται αρχικά χαοτική σαν ενότητα φαινομένων και λειτουργιών που αλληλοκαθορίζονται και αλληλοσυνδέονται. Δεν υπάρχει άλλος δρόμος για τη γνώση και τη νόηση.

Σαν ένα πολύπλοκο κοινωνικοϊστορικό φαινόμενο η σκέψη έχει μελετηθεί από πολλές επιστήμες όπως η γνωσιολογία δηλ. η θεωρία της γνώσης η οποία μελετά την ανάλυση των σχέσεων μεταξύ του υποκειμένου και αντικειμένου, το αισθητό και το πραγματικό, το εμπειρικό και το θεωρητικό κλπ., η λογική δηλ. η επιστήμη των μορφών, των νόμων και των πράξεων της σκέψης, από την αισθητική κυβερνητική, φιλολογία κλπ. Έτσι λοιπόν το πρόβλημα της ουσιαστικής φύσης της σκέψης, των σχέσεων της με τον υλικό κόσμο είναι κυρίαρχο πρόβλημα στη φιλοσοφία. Τέλος δεν είναι δυνατόν να υπάρξει οποιαδήποτε μορφή γνώσης και νόησης δίχως την μνήμη. Η μνήμη είναι η ασφαλιστική δεικλίδα που δεβαιώνει ότι ο άνθρωπος είναι δυνατόν να αποκτήσει γνώσεις για τον κόσμο που ζει.

Η λογική θεωρείται σαν η επιστήμη που εξετάζει τις μορφές και τους νόμους της νόησης. Όσο πιο πολύ ξεχώριζε ο άνθρωπος από τον κόσμο των ζώων και κατακτούσε τις δυνάμεις της φύσης και τις γνώριζε όλο και πιο βαθιά, τόσο περισσότερο μελετούσε τις μορφές της νόησης και τους νόμους της. Η νόηση, η γνώση, είναι πολυπλοκότητα λειτουργία που μπορούμε να την κατανοήσουμε μόνο σαν αποτέλεσμα ειδικής μελέτης και έρευνας. Η νόηση είναι αυτοτελής τομέας έρευνας όπως και κάθε άλλη επιστήμη σαν τα μαθηματικά, την φυσική κ.λ.π. Ο ειδικός σκοπός της λογικής, η έρευνα της νόησης, οι μορφές που παίρνει κατά την λειτουργία της κίνησής της, οι νόμοι της νόησης τοποθετούν την λογική σε ξεχωριστή θέση. Ο άνθρωπος δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς να γνωρίζει τον γύρω του κόσμο. Η σχέση του ανθρώπου προς την πραγματικότητα, καθρεφτίζεται στη νόηση. Έτσι η λογική σαν επιστήμη των νόμων της νόησης εμφανίστηκε από τα πρώτα στάδια της ανθρώπινης κοινωνίας.

Ο Λάιμπνιτς με σβύνεια ειρωνευόταν εκείνους που νόμιζαν ότι πριν από την μελέτη της λογικής ο άν-

θρῶπος δεν ήταν ικανός να σκέπτεται. Αυτό σύμφωνα με τα λόγια του, θα σήμαινε μεγάλη υποτίμηση της φύσης. Όχι λιγότερο δίκιο είχε και ο Χέγκελ όταν έλεγε ότι για να σκέπτεται κανείς σωστά δεν είναι υποχρεωτικό να ξέρει λογική όπως δεν χρειάζεται να ξέρει τη φυσιολογία της πέψης για να μάθει να τρώει: Ο άνθρωπος μαθαίνει να σκέπτεται πριν απ' όλα κάτω από την επίδραση της φύσης, της οποίας είναι μέρος και κορωνίδα. Αν στις ιδέες του ο άνθρωπος δεν αντανακλούσε σωστά την φύση, δεν θα μπορούσε να υπάρξει. Αν στις αμοιβαίες τους σχέσεις οι άνθρωποι δεν σκέπτονταν λογικά σωστά, δεν θα καταλάβαινε ο ένας τον άλλο. Η φύση υπήρξε το πρώτο «εγχειρίδιο λογικής», το πρώτο σχολείο της λογικής νόησης του ανθρώπου. Αυτή και σήμερα ακόμα παίζει κυρίαρχο ρόλο, διότι η συνειδητή μελέτη και έρευνα της γνώσης και των λογικών μορφών της νόησης είναι αδύνατη χωρίς την διαρκή προσφυγή στη φύση, διότι η νόηση είναι ανταπόκριση της φύσης. Ωστόσο, όπως τονίζει ο Λάιμπνιτς, η νόηση χωρίς την επιστήμη της λογικής, για την ουσία της νόησης και των νόμων της, θα ήταν ακριβώς σαν την αρίθμηση με τα δάκτυλα.

Για να εμφανισθεί η λογική σαν επιστήμη της νόησης ήταν απαραίτητη μια ορισμένη βαθμίδα ανθρώπινης νόησης, χρειαζόταν σημαντική πείρα της γνώσης της φύσης. Χωρίς αυτήν την πείρα η λογική θα ήταν αδύνατη σαν επιστήμη. Ταυτόχρονα η αρχαϊκή καταγωγή της λογικής δείχνει ότι η ίδια η γνώση της φύσης από τις συγκεκριμένες επιστήμες βρίσκεται σε στενή εξάρτηση από την αντίληψη του τι είναι η γνώση, η νόηση, ποιά είναι η διάρθρωση της νόησης, ποιά τα συστατικά της στοιχεία, οι αρχές και οι κανόνες σύνδεσης, οι σχέσεις αυτών των στοιχείων της νόησης κλπ. Ο Σωκράτης ονόμαζε την τέχνη της νόησης μαμή και την λειτουργία της γέννησης των γνώσεων την παρομοίαζε με τις αδύνες του τοκετού. Σωστά υπογράμμιζε την πολυπλοκότητα της λειτουργίας της νόησης, την αναγκαιότητα της μελέτης της για να διευκολυνθεί η γέννηση των σκέψεων.

Εκείνος που μελέτησε πρώτος τους κανόνες της λογικής ήταν ο Αριστοτέλης. Στηριζόμενος στον Σωκράτη και στον Πλάτωνα και γενικεύοντας τα πορίσματα των γνώσεων και της εμπειρίας που αποκτήθηκε δημιούργησε την θεωρία των μορφών και των δομών της σκέψης απ' όπου αναπτύχθηκαν τα θεμέλια και οι νόμοι της τυπικής λογικής. Ο νόμος της ταυτότητας διατυπώνεται ως εξής: ΑΞΑ δηλ. κάθε έννοια για οποιαδήποτε αντικείμενο πρέπει να είναι ταυτόσημο με τον εαυτό του π.χ. το δένδρο είναι δένδρο. Είναι φανερό ότι ο νόμος της ταυτότητας ενεργεί με έννοιες, κρίσεις που αντανακλούν τα πράγματα σαν σταθερά, μόνιμα και αποσπώματα από την ανάπτυξη και την αλλαγή τους. Αυτό μπορεί να θεωρηθεί σαν αφηρημένη ταυτότητα δηλ. αντίκρουσμα που αποσπώματα από την μεταβλητότητα των αντικειμένων που τα θεωρεί μέσα στα όρια κάποιου χρονικού διαστήματος.

Ο δεύτερος νόμος της τυπικής λογικής είναι ο νόμος της αντίφασης που απαγορεύει την λογική αντίφαση στη νόησή μας. Η ουσία αυτού του νόμου

έγκειται στο ότι είναι αδύνατο να αποδίδουμε σε ένα και το αυτό αντικείμενο στον ίδιο χώρο και χρόνο ιδιότητες που αντιφάσκουν μεταξύ τους. Ο νόμος αυτός εκφράζεται με τον τύπο: Το Α δεν μπορεί να είναι μη Α. Ο νόμος αυτός εκφράζει επίσης την ίδια αρχή της αφηρημένης ταυτότητας αλλά στην αρνητική της μορφή. Τέλος ο τρίτος νόμος είναι ο νόμος της του τρίτου ή του μέσου αποκλείσεως, δηλ. από δύο κρίσεις όπου η μία θεβαίνει κάτι και η άλλη το αρνείται αληθινή μπορεί να είναι είτε η μία είτε η άλλη. Τρίτη περίπτωση, αποκλείεται ή επίσης το Α είναι ή Α ή μη Α.

Ωστόσο η γρήγορη ανάπτυξη των επιστημών και της τεχνικής απέδειξε την ανεπάρκεια της τυπικής λογικής. Π.χ. το ηλεκτρόνιο όταν πλησιάζει την ταχύτητα του φωτός δεν είναι ίσο με τον εαυτό του. Η μάζα του γίνεται εκατοντάδες φορές μεγαλύτερη από τη μάζα ηρεμίας του. Το ίδιο και όταν ένα φωτόνιο διέλθει δια μέσου πυρηνικού πεδίου δημιουργεί ένα ζεύγος ηλεκτρονίων με αντίθετα ηλεκτρικά φορτία. Εδώ έχουμε αλλαγή της ίδιας της φύσης του φωτονίου.

Ο Χέγκελ ήταν ο πρώτος που αρνήθηκε τους νόμους της τυπικής λογικής και θεμελίωσε την διαλεκτική λογική που στηρίζεται σε τρεις νόμους. Το κύριο γνώρισμα της διαλεκτικής λογικής σε διάκριση από την τυπική λογική συνίσταται στο ότι εισάγει στη νόηση στις αρχές και στους νόμους της γνώσης, την ιδέα της ανάπτυξης, της αλλαγής. Η διαλεκτική «έλυσε» τις ακίνητες κατηγορίες και έννοιες και τις υποχρέωσε να κινούνται και να αλλάζουν σε αντιστοιχεία με την αναπτυσσόμενη και μεταβαλλόμενη πραγματικότητα. Αυτή για να χρησιμοποιήσουμε την έκφραση του Χέγκελ έδρασε στο φως τη ζωντανή έννοια από το αποστεωμένο υλικό της παλιάς λογικής και την έβαλε σε ρέουσα κατάσταση.

Ο πρώτος και σπουδαιότερος νόμος της διαλεκτικής λογικής είναι ο νόμος της ενότητας και πάλης των αντιθέσεων. Η σημασία του καθορίζεται ότι καθρεφτίζει αντικειμενικά την αντιφατική φύση των ιδεών των πραγμάτων και λειτουργιών του κόσμου. Η πάλη και τα περάσματα των αντιθέσεων είναι η κινητήρια δύναμη κάθε ανάπτυξης. Ένα παράδειγμα από την φυσική είναι το άτομο που αποτελεί μια αντιθετική ενότητα. Ο πυρήνας του αποτελείται από θετικά ηλεκτρικά φορτία ενώ τα ηλεκτρόνια που περιτρέφονται γύρω από τον πυρήνα συνιστώντας μια ολότητα φέρουν αρνητικά φορτία.

Ο δεύτερος νόμος είναι ο νόμος του περάσματος των ποσοτικών αλλαγών σε ποιοτικές. Η ανάπτυξη των αντιθέσεων οποιοδήποτε φαινόμενο σε ορισμένο επίπεδο ολοκληρώνεται με το πέρασμά του σε νέα ποιοτική κατάσταση. Η ουσία του νόμου αυτού συνίσταται στο ότι οι αργές ποσοτικές αλλαγές που συντελούνται στα αντικείμενα σε ορισμένη βαθμίδα οδηγούν σε ριζικές ποιοτικές αλλαγές. Παράδειγμα. Το νερό για να βράσει χρειάζεται θερμότητα. Αυξάνοντας την ποσότητα της θερμότητας, αυξάνεται η θερμοκρασία έως ότου φθάσει τους 100 βαθμούς οπότε το νερό περνάει σε ποιοτικά νέα μορφή, γίνεται υδρατμός.

Τέλος ο τρίτος νόμος είναι ο νόμος της άρνη-

σης της άρνησης. Ο νόμος αυτός έχει μεγάλη σημασία για την κατανόηση των βασικών τάσεων κατευθύνσεων ανάπτυξης των φαινομένων και των λειτουργιών που τα καθορίζουν. Στην ενέργεια του νόμου της άρνησης της άρνησης προσιδιάζουν δυο βασικά σημεία: α) το σημείο της διαλεκτικής άρνησης στη λειτουργία της ανάπτυξης και β) το σημείο της σύνθεσης αυτού που αρνείται η άρνηση, που συνοδεύεται με επιστροφή στο αφηρητικό σημείο σε ανώτερη βάση. Αυτές οι δυο πλευρές δείχνουν την οργανική σχέση του δοσμένου νόμου της διαλεκτικής με τους άλλους νόμους που εξετάσαμε παραπάνω. Η άρνηση σαν σημείο της ανάπτυξης είναι αποτέλεσμα της αντιφατικής φύσης των πραγμάτων. Το αντικείμενο περικλείει μέσα του κάτι αντιφατικό της ουσίας του, το άλλο του εαυτού του και αυτό το άλλο είναι η άρνηση που προσιδιάζει σε αυτό εξαιτίας της ανάπτυξης της αλλαγής. Με την άρνηση πραγματοποιείται η μετατροπή του πράγματος στο αντίθετό του δηλ. η διακοπή της συνέχειας των ποσοτικών αλλαγών και περασμάτων, το άλμα στη νέα ποιότητα. Μπορούμε να αναφέρουμε άπειρα παραδείγματα για τον νόμο της άρνησης της άρνησης από την φυσική, χημεία, μαθηματικά, πολιτική οικονομία, ιστορία κλπ. Π.χ. το πέραςμα της δουλοχτητικής κοινωνίας στην φεουδαρχική ήταν μια άρνηση και το πέραςμα της φεουδαρχικής κοινωνίας στην καπιταλιστική ήταν άρνηση της άρνησης. Ένας μονοκυταρικός οργανισμός, διασπάται σε δύο μέρη, αρνιόμενος τον εαυτό του. Τα δύο μέρη με τη σειρά τους διασπώνται και έτσι έχουμε άρνηση της άρνησης.

Το ταλέντο και η ιδιοφυΐα

Στην ανθρώπινη ιστορία δια μέσου των αιώνων εμφανίστηκαν σε διάφορες εποχές εξαιρετικά προικισμένα άτομα στο χώρο της επιστήμης, των γραμμάτων, της τέχνης και της πολιτικής. Η ανώτατη μορφή έκφρασης μιας χαρισματικής προσωπικότητας είναι η ιδιοφυΐα, ένα ασυνήθιστο και μεγαλειώδες δώρο της φύσης που μορφοποιείται και αναπτύσσεται δια μέσου της παιδείας, της μελέτης, της αφοσίωσης κλπ. Η ιστορία αναθέτει στους ιδιοφυείς άνδρες το εξαιρετικά δύσκολο καθήκον, να φέρουν με την δύναμη του πνεύματός των νέες ιδέες, νέους δρόμους στην ανάπτυξη της επιστήμης, τέχνης, τεχνολογίας, κοινωνικής και πολιτικής ζωής. Η «μοίρα» εφοδιάζει τους ιδιοφυείς άνδρες με δυνατά φτερά για το μεγάλο τους ταξίδι στον κόσμο της φαντασίας, των ιδεών, κλπ.

Το ταλέντο είναι ένα ιδιαίτερο δώρο που η φύση προικίζει τους ανθρώπους. Εάν υπάρχουν ομοιότητες μεταξύ του ταλέντου, της εξυπνάδας, της ιδιοφυΐας, ωστόσο υπάρχουν και μεγάλες διαφορές. Ένας άνθρωπος μπορεί να έχει μεγάλο ταλέντο, ωστόσο μπορεί να μην είναι έξυπνος, οργανωμένος ή και να φέρεται άσχημα στους συνανθρώπους του.

Αλλά δεν είναι μόνο το ταλέντο και η ιδιοφυΐα που καθορίζουν την ανάπτυξη της σκέψης και της προσωπικότητας ενός ατόμου όσο προικισμένο και να είναι. Η φύση της επιστημονικής έρευνας και η μορφή των ανακαλύψεων σ' όλους τους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας, χρειάζονται και άλλες καθοριστικές ιδιότητες για την επίτευξη του σκοπού.

Η επιστημονική έρευνα απαιτεί μια αιχμηρή, καθαρή, κοφτερή εξυπνάδα, τεράστιο πλάτος και βάθος της φαντασίας και επίσης μια παθολογική αφοσίωση στο καθήκον και τρομερή πίστη στο σκοπό, δίχως των οποίων είναι αδύνατη κάθε πρόοδος της σκέψης. Ο Μαρξ έλεγε ότι μεγάλοι άνδρες είναι εκείνοι που είναι πλήρως αφοσιωμένοι στο καθήκον τους και ο Ρολλαν στο έργο του Ζαν Κριστώφ αναφερόμενος στα σχέδια του Ζαν Κριστώφ έλεγε ότι σκοπός του δεν ήταν η επιτυχία, σκοπός του ήταν η πίστη. Οι σκέψεις ζουν σε άρρηκτη ενότητα με τα συναισθήματα διότι δεν είναι η σκέψη αυτή καθ' εαυτή που σκέπτεται αλλά ο ίδιος ο άνθρωπος με τα αισθήματά του, τις ανάγκες του, την αγάπη, τον έρωτα, το μίσος κλπ. που καθορίζονται από πάθος για την επιστήμη της τέχνης, την λογοτεχνία, την επαναστατική αλλαγή του κόσμου. Ο άνθρωπος αρχίζει να γνωρίζει, να σκέφτεται, να καταλαβαίνει όταν αισθάνεται την ανάγκη να καταλάβει κάτι, κάτω από την επίδραση των αισθημάτων του.

Ωστόσο μεγάλο και κυρίαρχο ρόλο για την εμφάνιση προικισμένων ταλέντων και ιδιοφυιών πνευμάτων παίζει η εποχή, η συγκεκριμένη κοινωνικοιστορική κατάσταση, η ανάπτυξη και η ωριμότητα των πολιτικών και κοινωνικών δυνάμεων που δρουν στην κοινωνία, η ταξική πάλη, η συσσωρευμένη κουλτούρα και ο πολιτισμός ενός έθνους, η μορφή της κοινωνικής συνείδησης, οι μορφές που παίρνουν οι παραγωγικές δυνάμεις, ο κοινωνικός πλούτος και τέλος ο πατριωτισμός και η πατριωτική υπερηφάνεια του κάθε ανθρώπου.

Ο Ένγκελς, αναφερόμενος στην αναγέννηση, έλεγε: «Ήταν η εποχή που απαιτούσε γίγαντες και γέννησε γίγαντες, γίγαντες του πνεύματος, της σκέψης, της θέλησης και του χαρακτήρα». Ήταν λοιπόν η εποχή της κατάρρευσης της φεουδαρχίας και της εισόδου στο προσκήνιο της ιστορίας της επαναστατικής τότε αστικής τάξης, επικεφαλής και συνεπικουρούμενη με το διαμορφωμένο προλεταριάτο που σφράγισε την εξουσία της με την Γαλλική Επανάσταση και ανέδειξε γίγαντες επαναστάτες σαν τον Ντάντον, Ροβεσπιέρο, Σαντ Ζυντ κλπ. Ήταν η ανατολή ενός κόσμου που δημιούργησε το μαζικό εμπόριο, την διομηχανία, την τεχνική και την μηχανική. Δεν ήταν τυχαίο που γεννήθηκαν στην Αγγλία οι πρόδρομοι της πολιτικής οικονομίας Άνταμ Σμιθ και Νταϊντ Ρικάρτο. Δεν ήταν τυχαίο που γεννήθηκαν στη Γαλλία, στην εποχή του Ναπολέοντα, ιδιοφυείς μαθηματικοί σαν τον LAGRANGE, CAUSHY, GABUO κλπ. Δεν είναι τυχαίο που γεννήθηκε στη Γερμανία ο Μότσαρτ και ο Μπετόβεν, δεν είναι τυχαίο ότι δεν γεννήθηκε στην Αφρική κανένας μεγάλος μουσικοσυνθέτης.

Η ιδιοφυΐα λοιπόν είναι συγκυρία δεκάδων παραγόντων: του πνεύματος, της σκέψης, της μόρφωσης, της επιστήμης, της τέχνης, της κοινωνίας, της φύσης, της συνείδησης, του πολιτισμού και της κουλτούρας.

Βιβλιογραφία

Η βιβλιογραφία στο θέμα που εξετάσαμε είναι περιορισμένη στην Ελληνική γλώσσα. Ωστόσο τα καλύτερα βι-

(Συνέχεια στη σελίδα 80)

Παρασκευάσματα με βάση το μήλο

(Γλυκά, Μαρμελάδα, Μήλα ψητά, Κομπόστα, Μπλόπιττες, κ.λ.π.)

Β'

(Συνέχεια από το τεύχος 37ον)

Μήλα γεμιστά με καρύδια και μέλι

4 μεγάλα μήλα, 2 κουταλιές μέλι, 16 καρύδια καθαρισμένα, 1,5 ποτηράκι ρούμι, 40 γρ. βούτυρο, 30 γρ. αλεύρι, 3 αυγά, 4 κουταλιές Ζάχαρη, 1 φακελλάκι βανίλια, 1)4 του κιλού γάλα, 1)4 του κιλού ανθόγαλο, μοσχοκάρυδο.

Καθαρίζετε τα μήλα και με το ειδικό μαχαιράκι αφαιρείται το κέντρο με τα κουκούτσια. Χοντροκόβετε τα καρύδια, τα ρίχνετε σ' ένα μεγάλο μπωλ και τα ανακατεύετε με το μέλι. Βάζετε τα μήλα σ' ένα βαθύ στρογγυλό πυρέξ και γεμίζετε την κεντρική τρύπα με το μίγμα των καρυδιών. Ξεχωριστά, ρίχνετε το βούτυρο σε μια κατσαρόλα να λυώσει. Προσθέτετε το αλεύρι, το ανακατεύετε και το αραιώνετε με το γάλα ζεστό. Προσθέτετε τους κρόκους, τη βανίλια, το κατεβάζετε από τη φωτιά και ανακατεύετε μαζί και το ανθόγαλο. Αφήνετε την κρέμα σε χαμηλή φωτιά κι' ανακατεύετε συνέχεια ώσπου να πήξει. Την κατεβάζετε από τη φωτιά και προσθέτετε το ρούμι. Τέλος ρίχνετε και τα ασπράδια, χτυπημένα σε σφιχτή μαρέγγα και ανακατεύετε προσεχτικά. Περιχύνετε με τη νόστιμη κρέμα τα μήλα και τα ψήνετε επί 25' σε φούρνο 200 βαθμ. Σερβίρετε αμέσως. Χρόνος παρασκευής 45'. Για 4 άτομα.

Κομπόστα μήλα

3)4 κιλού μήλα, 1.1)3 φλυτζα-

νιού τσαγιού Ζάχαρη, 2 φλυτζάνια τσαγιού νερό, 1 φλούδα λεμονιού, 1 κομμάτι κανέλας.

Παίρνετε μήλα φυρίκια ή άλλα, που να μη λυώνουν. Τα καθαρίζετε από τη φλούδα τους και τα κόβετε σε 2 κομμάτια (αν είναι μεγάλα, τα κόβετε σε 4). Αφαιρείτε με μυτερό μαχαιράκι τα κουκούτσια και τα σκληρά μέρη του μήλου και τα ρίχνετε σε νερό με λίγο χυμό λεμο-

Επιμέλεια:

Ελένη Κωνσταντινίδου - Καρτσιούνη

νιού, για να μη μαυρίσουν. Βάζετε το νερό, τη Ζάχαρη και τα μήλα (αφού τα ξεπλύνετε) να βράσουν συγχρόνως. Ρίχνετε την κανέλλα και τη φλούδα λεμονιού για άρωμα. Μόλις τα μήλα βράσουν τόσο, ώστε να μαλακώσουν, τα βγάζετε με τρυπητή κουτάλα και τα τοποθετείτε σε κομποστιέρα. Δένετε λίγο ακόμη το σιρόπι και αφού αφαιρέσετε τα μυρωδικά, περιλούετε τα μήλα.

Σαρλότ μήλου

Ψωμί φόρμας σε φέτες, μπαγιάτικο, 1 φλυτζάνι τσαγιού φρέσκο λιωμένο βούτυρο, 1 κιλό μήλα, 2 κουταλιές φρέσκο βούτυρο 1)2 φλυτζάνι τσαγιού Ζάχαρη, ελάχιστο αλάτι, λεμόνι, κανέλα, βανίλια, σάλτσα μαρμελάδα ή ρούμι και «κρεμ αγγλαιζ».

Αφαιρείτε την κόρα από το ψωμί. Κόβετε 2 φέτες σε 4 μικρά τρίγωνα. Κόβετε αρκετές φέτες στο ύψος που έχει η φόρμα και σε φάρδος 4 εκατοστά. Βουτάτε τις τρίγωνες φέτες στο βούτυρο και τις βάζετε στον πά-

το μιάς φόρμας που να παίρνει 1.1)2 κιλό νερό. Κατόπιν βάζετε τα μακρόστενα φετάκια γύρω στα τοιχώματα ώστε να το σκεπάσει, αφού το βουτήξετε και αυτά στο βούτυρο. Καθαρίζετε τα μήλα και τα κόβετε σε λεπτές φέτες. Τα βάζετε σε κατσαρόλα με 2 κουταλιές βούτυρο, 4 κουταλιές νερό, τη Ζάχαρη το αλάτι, μία κουταλιά χυμό λεμονιού και ένα κομμάτι φλούδα κανέλας. Τα βράζετε ώσπου να εξατμιστεί το νερό τελείως. Προσθέτετε τη βανίλια και τα βάζετε μέσα στη φόρμα. Βουτάτε σε βούτυρο μερικά φετάκια ψωμί και σκεπάζετε το μίγμα μήλου. Βάζετε τη φόρμα σε ταψάκι και στο φούρνο. Ψήνετε το γλύκισμα σε μέτριο προς δυνατό φούρνο, επί 40' περίπου. Το αφήνετε να μείνει 20 λεπτά και κατόπιν το βγάζετε από τη φόρμα. Σερβίρετε τη σαρλότ μήλου με σάλτσα μαρμελάδα. Ή, την πασπαλίζετε με Ζάχαρη. Ζεσταίνετε 1 φλυτζανάκι ρούμι, την παρριχύνετε και βάζετε φωτιά. Σερβίρετε με «κρεμ αγγλαιζ».

Με δαμάσκηνα: Μουσκεύετε μερικά δαμάσκηνα και αφαιρείτε το κουκούτσι. Τα βράζετε με ζι με τα μήλα. Δαμάσκηνα μπορείτε να βάλετε και στην κορυφή της σαρλότ για διακόσμηση.

Σημ.: Αν θέλετε να γίνει η σαρλότ δίχρωμη, ψήνετε τις μισές από τις τριγωνικές φέτες με βούτυρο, στο τηγάνι για να ροδίσουν και τις εναλλάσσετε με τις άλλες.

Μπλόπιττες με σφολιάτα

200 γρ. Ζύμη σφολιάτα κατεψυγμένη, 350 γρ. μήλα ώριμα 50 γρ. Ζάχαρη, 25 γρ. βούτυρο

κουταλιά κονιά, 1 αυγό ολόκληρο, ζάχαρη άχνη με βανίλια. Ξεφλουδίζετε τα μήλα και τα κόβετε σε φέτες. Σ' ένα τηγάνι λιώνετε το βούτυρο, ρίχνετε μέσα τα μήλα και τα σωτάρετε ελαφρά. Προσθέτετε τη ζάχαρη και το κονιάκ, τα ανακατεύετε και τα αφήνετε να κρυώσουν. Ανοίγετε ένα φύλλο πάχους 3—4 χιλιοστών και μ' ένα ποτήρι κόβετε στρογγυλά κομμάτια με 10—12 εκ. διάμετρο. Στη μέση κάθε κομματιού βάζετε μια κουταλιά μήλα, βρέχετε τις άκρες τους με νερό και τις διπλώνετε στα δύο, σε σχήμα μισοφέγγαρου. Τα αλείφετε με αυγό χτυπημένο, τα τρυπάτε εδώ κι εκεί με ηηρούνι και τα ψήνετε στο φούρνο επί 10—12 λεπτά. Λίγο πριν ψηθούν εντελώς, τα πασπαλίζετε με άχνη ζάχαρη για να καραμελάρει η επιφάνεια. Τα σερβίρετε ζεστά. Χρόνος παρασκευής 20'. Συνολικά 35'.

Τάρτα μήλου

Για τη ζύμη: 3)4 φλυτζανιού βιτάμ, 2 φλυτζάνια τσαγιού αλεύρι, 2 κουταλιές κοφτές ζάχαρη, 1 κρόκος αυγού, 1 κουταλιά ρούμι, 1)2 κουταλάκι μπαικιν πάουντερ, 3)4 κιλού μήλα, 1)2 φλυτζανιού ζάχαρη, 1)2 φλυτζανιού τσαγιού αμυγδαλόψυχα, 2 κουταλιές ζάχαρη, 1)2 κουταλιά κανέλλα, 1)2 κιλού γάλα, 8 κουταλιές κοφτές κόρν φλάουρ, 1 βανίλια, 2 αυγά, 10 κουταλιές ζάχαρη.

Κοσκινίζετε το αλεύρι και το ανακατεύετε με τη ζάχαρη και την πάουντερ, προσθέτετε το βιτάμ, τον κρόκο και το ρούμι και τα ζυμώνετε να γίνει ζύμη μαλακή. Την αφήνετε σκεπασμένη και καθαρίζετε τα μήλα, τα κόβετε λεπτές φέτες και τα βράζετε με το μισό φλυτζάνι ζάχαρη και 1)2 φλυτζάνι νερό. Τα

στραγγίζετε καλά και τα λιώνετε με το ηηρούνι. Στρώνετε τη ζύμη σε βουτυρωμένο ταψάκι, ώστε να πάσι και στα πλάγια, την τρυπάτε με ηηρούνι και την βάζετε σε μέτριο φούρνο να μισοψηθεί. Με το γάλα, κόρν φλάουρ, ζάχαρη, 2 κρόκους αυγών, τη βανίλια ετοιμάζετε μια κρέμα πιάτου. Ασπρίζετε τα αμύγδαλα και τα χονδροκοπανίζετε. Βγάζετε από το φούρνο τη ζύμη, στρώνετε τα μήλα και τα πασπαλίζετε με την κανέλλα, ρίχνετε την κρέμα. Χτυπάτε τα ασπρόδια μαρέγκα με τις 2 κουταλιές ζάχαρη, τα στρώνετε επάνω στην κρέμα, πασπαλίζετε με τα αμύγδαλα και ψήνετε επί 20 λεπτά σε σιγανό φούρνο.

Ταρτελέτες με μήλα

Οι ταρτέτες γίνονται ακριβώς όπως και οι τάρτες. Χρησιμοποιείται η ίδια ζύμη και τα ίδια υλικά, με τη διαφορά ότι οι ταρτελέτες είναι μικρά ατομικά γλυκίσματα. Υπάρχουν ειδικά φορμάκια για το γλύκισμα αυτό, διαφόρων σχημάτων, κυρίως όμως χρησιμοποιούνται τα στρογγυλά φορμάκια. Ανοίγουμε φύλλο πολύ λεπτό και αφού βουτυρώσουμε κάθε φορμάκι, στρώνουμε μέσα το φύλλο της ζύμης, σκεπάζουμε με λαδόχαρτο, ρίχνουμε λίγα φασόλια ή άλλο άσπριο, για να διατηρήσει η ζύμη το σχήμα της και ψήνουμε σε μέτριο φούρνο. Αφαιρούμε τα άσπρια και το λαδόχαρτο, αφήνουμε να κρυώσουν τελείως, ξεφορμάρουμε με προσοχή για να μη σπάσουν, και γεμίζουμε με ό,τι φρούτο ή γλυκό θέλουμε. Συνήθως τα φρούτα τα βράζουμε προηγουμένως με ζάχαρη και λίγο νερό να γίνουν κομπόστα (δένουμε το σιρόπι τους περισσότερο), τα βγάζουμε, γεμίζουμε μ' αυτά τις ταρτελέτες, περιλούουμε με λίγο αι

ρόπι και πασπαλίζουμε με αμύγδαλα. Χρησιμοποιούνται όμως και ωμά φρούτα (φράουλες) και διάφορα γλυκά κουταλιού και φρούι γλασέ και κρέμες. Μπορούμε να παρασκευάσουμε τόσες ταρτελέτες, όσες και τάρτες και περισσότερες ακόμη. Επίσης υπάρχουν και διάφορες γλυκές σάλτσες, με τις οποίες μπορούμε να περιλούσουμε τις ταρτελέτες. Τις ταρτελέτες, αφού ψηθούν, μπορούμε να τις φυλάξουμε και να τις χρησιμοποιήσουμε οπότεν θελήσουμε. Πωλούνται και έτοιμες στα μεγάλα ζαχαροπλαστεία.

Ετοιμάζετε τις ταρτελέτες με ζύμη τάρτας μήλου. Τις γεμίζετε με μήλα κομπόστα, ρίχνετε 1—2 κουταλιές κρέμα πιάτου και πασπαλίζετε με λίγα καβουρ διασμένα αμύγδαλα.

Φρούτα με κρέμα

Για την κρέμα «αγγλαίζ»: 1 κουταλιά σούπας, κοφτή, ζελατίνα, 4 κουταλιές σούπας κρύο νερό, 2 φλυτζάνια τσαγιού γάλα, 3 κροκάδια αυγών, 1)2 φλυτζάνι τσαγιού ζάχαρη, ελάχιστο αλάτι, βανίλια.

Τα άλλα υλικά: 3 φλυτζάνια τσαγιού φρέσκα φρούτα ή κομπόστα: μήλα, μπανάνες, ανανά, ροδάκινα, φράουλες κομμένα σε μικρούς κύβους ή σε φετάκια. Λάκέρ: Μαρασκίνο, κίρε ή Γκραν Μαρνιέ, μπισκότα, κρέμα σαντιγύ.

Αφήνετε τη ζελατίνα στο νερό επί 5'. Ζεματάτε το γάλα. Χτυπάτε σε μπαιν μαρί τα κροκάδια με τη ζάχαρη. Ρίχνετε τη ματικά το γάλα και το αλάτι, ενώ ανακατεύετε την κρέμα πάνω από νερό που σιγοβράζει ώσπου να κρυώσει και ν' αρχίσει να πήζει. Βάζετε σε μεγάλο μπωλ μερικές κουταλιές σούπας κρέμα και τη σκεπάζετε με μπισκότα.

αφού τα ραντίσετε με λίγο λι-
κέρ. Βάζετε πάνω στα μπισκότα
φρούτα. Επαναλαμβάνετε το ι-
διο ώσπου να εξαντληθούν τα
υλικά. Γαρνίρετε το γλύκισμα με
κρέμα σαντιγύ και το αφήνετε
στο ψυγείο για να παγώσει και
να πήξει η κρέμα.

Κρέμα με μήλα

Ετοιμάζετε μια κρέμα πιάτου
και θράζετε λίγα μήλα με ζά-
χαρη και νερό να γίνουν κομ-
πόστα. Βάζετε και ένα κομμάτι
κανέλλας μέσα στα μήλα, όταν
θα βράσουν. Τα σουρώνετε και
δένετε το σιρόπι να γίνει ηηκτό.
Βάζετε σε μπωλ μια καλή κου-
ταλιά μήλα και το γεμίζετε με
κρέμα. Τοποθετείτε σε ψυγείο
και όταν πρόκειται να σερβίρι-
τε, περιλούετε την κρέμα με σι-
ρόπι και πασπαλίζετε με λίγη κα-
νέλλα.

Κρέμα πιάτου

(Βασική συνταγή). 3)4 κιλού
γάλα, 8—10 κουταλιές κοφτές
ζάχαρη, 5 κουταλιές κορν φλά-
ουρ, φλούδα λεμονιού, 2 αυγά
(οι κρόκοι ή και ολόκληρα).

Κρατάτε ένα φλυτζάνι γάλα
και θάζετε το υπόλοιπο με τη
φλούδα λεμονιού να κάψει (το
δοκιμάζετε με το μικρό σας δά-
χτυλο). Μέσα στο κρύο γάλα,
που κρατήσατε, διαλύετε πολύ
καλά το κορν φλάουρ, προσθέ-
τετε τη ζάχαρη και ανακατεύ-
ετε. Παίρνετε τότε με μια κου-
ταλιά λίγο-λίγο καυτό γάλα και
το ρίχνετε στο κορν φλάουρ, α-
νακατεύοντας διαρκώς. Αδεά-
ζετε το μίγμα μέσα στο καυτό
γάλα και ανακατεύετε διαρκώς
με ξύλινο κουτάλι επάνω από σι-
γανή φωτιά. Η κρέμα σιγά-σιγά
θα πήξει και θα γίνει πολύ λεία.
Κατεβάζετε από τη φωτιά και α-
φαιρείτε τη φλούδα λεμονιού.
Χτυπάτε τους κρόκους των αυ-

γών πολύ καλά και ρίχνετε λί-
γο-λίγο, ανακατεύοντας να ε-
νωθούν με την κρέμα. Βάζετε
λίγο σε σιγανή φωτιά να πή-
ξουν. Αν θέλετε να βάλετε ο-
λόκληρα τα αυγά, θα χτυπήσα-
τε τα ασπράδια να γίνουν μα-
ρέγκα και θα την προσθέσετε,
μετά τους κρόκους, στην κρέμα,
ανακατεύοντας απαλά. Πρέπει
όμως τότε η κρέμα να φαγωθεί
την ίδια μέρα.

Σημ.: Αν η κρέμα σας πήξει
αμέσως και κάνει μεγάλους σβώ-
λους, μη φοβηθείτε. Κατεβάσα-
τε αμέσως από τη φωτιά και γυ-
ρίσατε γρήγορα με ξύλινο κου-

τάλι ή σύρμα των αυγών. Η κρέ-
μα σερβίρεται σε πιατάκια
μπωλ και πασπαλίζεται με κα-
νέλλα. Αν θέλετε να έχει άρω-
μα βανίλιας, θα ρίξετε τη βανί-
λια στον κρόκο του αυγού.

ΠΗΓΕΣ :

1. JARRATT E. & MUFFULINI E. «Που-
σκληση σε γεύμα» «Εκδόσεις Φυ-
τράκη».
2. Λουκάκη - Μάρκου Μ. «Η γρήγορη
μαγειρική» «Εκδόσεις Φυτράκη».
3. Παραδείση Χρύσα «Περιοδικό Γυ-
ναίκα».
4. Σκούρα Σοφία «Η Ελληνική Κου-
ζίνα» «Εκδόσεις Φυτράκη».

(Συνέχεια από τη σελ. 77)

Ο κόσμος της συνείδησης και η συνείδηση του κόσμου

βλία είναι:

- Ε. Μπιτσάκη: Το είναι και το γίνεσθαι
- Ε. Μπιτσάκη: Διαλεκτική και νεώτερη φυσική
- Γ. Πλεχάνωφ: Ο ρόλος της προσωπικότητας στην Ιστορία
- Γ. Χέγκελ: Επιστήμη της λογικής
- Γ. Χέγκελ: Ιστορία της φιλοσοφίας
- Γ. Χέγκελ: Φαινομενολογία του πνεύματος
- Β. Λένιν: Υλισμός και εμπειριοκριτικισμός
- Μαρξ - Ενγκελς: Η γερμανική Ιδεολογία
- Πλατωνούτσου: Το θρησκευτικό βίωμα στον Πλάτωνα
- Πλατωνούτσου: Πρακτική Φιλοσοφία
- Πλατωνούτσου: Λογική

Στην αγγλική γλώσσα υπάρχουν υπέροχα βιβλία και
μεγάλο φάσμα θεμάτων. Τα καλύτερα είναι:

- E.V. Ilyenkov: Dialectical Logic
- A. Spirkin: Dialectical Materialism
- J. Bernal: Science in History. MIT Press 1971
- A. Luria: Language and Cognition. Wiley 1982
- V. Lektorsky: Subject, object, cognition. Moscow Pro-
gress 1984
- B. Russel: Logic and knowledge
- B. Russel: Our knowledge of the external world
- H. Weyl: Philosophy of Mathematics and Natural Science

Π ρ ο σ έ ξ α τ ε

— Οι στήλες της «ΝΙΑΟΥΣΤΑΣ» είναι στη διάθεση όλων
των Ναουσαίων και των φίλων του περιοδικού.

— Οι αποστελλόμενες για δημοσίευση εργασίες και άρθρα
να είναι σύντομες σε 6 το πολύ σελίδες γραφομηχανής και να
μην έχουν δημοσιευθεί σε άλλο περιοδικό ή εφημερίδα.

— Παράκληση οι εργασίες να γράφονται στη Δημοτική και
με το μονοτονικό σύστημα.

— Η «ΝΙΑΟΥΣΤΑ» δεν φέρει καμία ευθύνη για τις εκφρα-
ζόμενες γνώμες των συνεργατών της.

— Εργασίες είτε δημοσιευθούν είτε όχι δεν επιστρέφονται

Μπαμπάκο: Ένα καινούργιο φυτό, με εξαιρετικές διαιτητικές ιδιότητες

ΜΙΑ ΠΡΩΤΗ ΓΝΩΡΙΜΙΑ ΜΕ ΤΟ ΦΥΤΟ

Επιμέλεια: Οδ. Ντινόπουλου

Το Μπαμπάκο είναι υβρίδιο που προήλθε από τη διασταύρωση της ορεινής Παπάγιας (CARICA PUDSCENS) με την Τσαμπούρο (CARICA STIPULATA).

Το Μπαμπάκο καλλιεργείται σήμερα στα υψίπεδα του Ισημερινού υψόμετρο από 2.000 έως 3.000μ. στην Αυστραλία στη Νέα Ζηλανδία.

Είναι φυτό που αναπτύσσεται γρήγορα, με ινώδη κορμό, με μεγάλα μαλακά παλαμοειδή φύλλα που έχουν μακρύ μίσχο. Είναι φυτό δίαικο όπου τα αρσενικά και θηλυκά λουλούδια θρίσκονται σε ξεχωριστά φυτά όπως είναι η ακτινιδιά, φυσιτικά κλπ.

Τα λουλούδια είναι μεγάλα, θγαίνουν στις μασχάλες των φύλλων, έχουν σχήμα χοανοειδές.

Ο καρπός είναι ράγα πεπονόμορφος και μεγάλων διαστάσεων, (μήκος 30 cm και πλάτος 10 cm με μακρύ ποδίσκο. Το μέσον βάρος καρπού είναι 1 κιλό περίπου).

Ο καρπός παράγεται παρθενοκαρπικά γι' αυτό και είναι «άσπερμος».

Το Μπαμπάκο ευδοκίμει σε περιοχές με ήπιο κλίμα όπου δεν έχουμε μεγάλες διακυμάνσεις της θερμοκρασίας τόσο κατά τη διάρκεια του έτους (μαγίστη 30°, ελάχιστη +5°), όσο και κατά διάρκεια της ημέρας όπου η διαφορά μεγίστης και ελαχίστης να μη ξεπερνά τους 10°.

Θέλει υψηλή σχετική υγρασία (70-80%) ο, πράγμα που υπάρχει μόνο σε περιοχές με υψηλές βροχοπτώσεις, ιδίως κατά τους θερινούς μήνες.

Λόγω του ινώδους του κορμού, του επιπολαίου ριζικού συστήματος, του πλούσιου τρυφερού και μαλακού φυλλώματος που έχει, είναι ευαίσθητο στους δυνατούς και ξηρούς ανέ-

μους.

Τα στοιχεία αυτά χαρακτηρίζουν το υποτροπικό του κλίματος που μπορεί να αναπτυχθεί και ευδοκίμησει σε ελεύθερη καλλιέργεια.

που θα μπορούσε να καλλιεργηθεί χωρίς προστασία. Ο μόνος τρόπος καλλιεργείας του στη χώρα μας είναι: μέσα σε θερμοκήπιο και σε περιοχές που δεν έχουμε μεγάλες διακυμάνσεις της θερμοκρασίας.

Προετοιμασία εδάφους: Το έδαφος που θα καλλιεργηθεί με Μπα-

Ο παραγωγός Κώστας Χριστοφορίδης με την γυναίκα του δίπλα στο φυτό Μπαμπάκο (Αρσένι 1-6-1988)

Στη χώρα μας και γενικά στις Μεσογειακές Χώρες, πολύ λίγες είναι οι περιοχές που παρουσιάζουν τα στοιχεία αυτά του μικροκλίματος

μπάκο θα πρέπει να είναι ελαφρύ, στραγγερό και καλά αεριζόμενο (αμιμώδη, αμιμωπήλωδη, πηλοαιμωμώδη

Β' ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΕΝΤΟΜΟΛΟΓΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ

(Περιλήψεις ανακοινώσεις)

Η ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ Β-401 ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΚΗΡΗΘΡΩΝ ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΗΡΟΣΚΟΡΟ (GALLERIA MELONELLA)

(Β') Δ. Τσέλιος¹ και Α. Θρασυβούλου²

Εξετάστηκε η αποτελεσματικότητα του βιολογικού εντομοκτόνου Β-401 (B. THIRIGENSIS), για την προστασία των κηρήθρων των μελισσών. Παράλληλα εξετάστηκε η επίδραση του σκευάσματος αυτού στην γέννα της βασίλισσας και την εκ-

τροφή γόνου.

Το Β-401 δίνει ικανοποιητική προστασία στις κηρήθρες για 5 περίπου μήνες, τόσο σε αποθηκευμένες κηρήθρες, όσο και σε κηρήθρες που τοποθετήθηκαν μέσα σε μελισσισα. Η γέννα της βασίλισσας και η εκτρο-

φή του γόνου δεν επηρεάστηκε από το φάρμακο αυτό.

Επιμέλεια:
Οδ. Ντινόπουλου

1. Σταθμός Γεωργικής Έρευνας Χαλκιδικής
2. Εργαστήριο Μελισσοκομίας - Σηροτροφίας Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

κ.λ.π. εδάφη).

Το ΡΗ του εδάφους θα πρέπει να κυμαίνεται 6-7.

Λόγω του πλούσιου φυλλώματος που έχει, την ταχεία ανάπτυξη που παρουσιάζει, τις μεγάλες στρεμματικές αποδόσεις που έχει — ξεπερνώντας 10 τόννους — θα πρέπει προ της φύτευσής του να λιπαίνεται με 4-5 τόννους κοπριάς και κάθε χρόνο να λιπαίνεται με 30 μονάδες «Α-ζιτω», 10 μονάδες φώσφορο και 50 μονάδες κάλιο, καθώς επίσης και με τα απαραίτητα ιχνοστοιχεία (Σίδηρος, Βόριο, Ψευδάργυρος, Μαγνήσιο κ.λπ.).

Η φύτευση γίνεται στις αρχές της άνοιξης και σε αποστάσεις 1,5 μ. X 1,5 μ. ή 1,5 μ. X 1,8 μ. δηλαδή 350 έως 400 φυτά το στρέμμα.

Κλαδεύεται σε ύψος 30 εκ. από το έδαφος και δημιουργείται ένας κεντρικός άξονας που αποτελεί και τον κορμό του δένδρου επί του οποίου φύονται τα φύλλα και οι καρποί. Το φυτό καρποφορεί στο πρώτο έτος της φύτευσής του και παράγει 25-30 καρπούς ανά δένδρο, ενώ το δεύτερο και τρίτο έτος από την φύτευσή του μπαίνει στην πλήρη καρποφορία παράγοντας 50-70 καρπούς ανά δένδρο.

Λόγω της ταχείας ανάπτυξης που παρουσιάζει το πλούσιο φύλλωμα που έχει και την υψηλή παραγωγή που έχει θα πρέπει να αρδεύεται κατά πυκνά διαστήματα και καθ'

όλη τη διάρκεια του έτους.

Θα πρέπει να αποφεύγεται το πότισμα με κατάκλιση που ενδεχομένως υπάρχει κίνδυνος να δημιουργήσει ασφυξία των ριζών και ξήρανση των δένδρων.

Ο καλύτερος τρόπος άρδευσης είναι τα μικροσυστήματα άρδευσης. (SPREYERS, Στάγδα άρδευση κ.λπ.).

Οι συνθήκες αρρώστειες και τα έντομα που προσβάλλουν τα φυτά είναι παρόμοιες με αυτές που προσβάλλουν τα φυτά που καλλιεργούνται μέσα στο θερμοκήπιο και αντιμετωπίζονται κατά τον ίδιο τρόπο.

Εκείνο που πρέπει να ελεγχθεί ιδιαίτερα είναι η απολύμανση του εδάφους με θριμιόλυο μεθύλιο, για να αποφύγουμε τις προσβολές από το VERTICILUM και το PYTHIUM.

Το Μπαμπάκο καρποφορεί από το πρώτο έτος της φύτευσής του, εφόσον υπάρχουν ευνοϊκές συνθήκες καλλιέργειας. (Θερμοκρασία, υγρασία κ.λπ.). Ο καρπός ωριμάζει σε διάστημα 9-10 μήνες και κάθε δένδρο παράγει το πρώτο έτος από 25-30 καρπούς και φθάνει μέχρι 50-70 καρπούς.

Η συγκαμιδή διαρκεί τρεις μήνες περίπου, αρχίζοντας από τους χαμηλά βρισκόμενους καρπούς. Ο καρπός είναι ώριμος να κοπεί όταν το κίτρινο χρώμα καλύπτει το 30% της επιφανείας του. Ο άγουρος καρπός έχει πράσινο σκούρο χρώμα.

Το φυτό καλλιεργείται για τους εύγευστους καρπούς του, που είναι πλούσιοι σε βιταμίνη C, φώσφορο, ασβέστιο και σάκχαρα. Περιέχει 55-60 χιλ/γραμ. βιταμίνη C, περισσότερο, δε ποσότητα ασβεστίου και φωσφόρου από τα ακτινίδια. Ο καρπός του είναι πτωχός σε σάκχαρα (6%) σε σύγκριση με άλλα φρούτα (Φράουλες 7-8%) ο, Ροδάκινα 11-12%) ο, μήλα 14-16%) ο, κεράσια 17-20%) κλπ.). Ο καρπός του είναι αρωματώδης και έχει γεύση που υπενθυμίζει ανανά, παπάιας και φράουλας.

Εκείνο που κάνει περιζήτητο το καρπό του, είναι το ένζυμο παπαίν που περιέχει και αυξάνει κατά πολύ τις διαιτητικές του ιδιότητες. Το ένζυμο παπαίν διασπά τις πρωτεΐνες (λευκωματούχες ουσίες), σε πεπτιδάκια και το βασικότερο από όλα, είναι ότι δρα σε όξινο περιβάλλον ΡΗ 4-5.

Ο καρπός προσφέρεται ως νωπός ως χυμός, ο οποίος θεωρείται ως υγιεινής ποιότητας και είναι κατάλληλος για την ζαχαροπλαστική.

Ήδη τρεις φυτείες έχουν εγκατασταθεί κατά το προηγούμενο έτος 1987 (Μάιο, Ιούνιο, Ιούλιο, από τους παραγωγούς, Ηλία Μαυρίδη αδελφούς Καλιανίδη στο χωριό Ριζάρι και από τον παραγωγό Κων. Χριστοφορίδη στο χωριό Αρσένι έκταση από 0,50 έως 1,50 στρέμ-

ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΕΝΤΟΜΟΚΤΟΝΩΝ ΠΟΥ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΟΥΝΤΑΙ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΤΗΣ ΒΑΡΡΟΑΣ ΣΤΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΤΗΣ ΜΕΛΙΣΣΑΣ ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΟΪΟΝΤΑ ΤΗΣ

Δ. Τσέλιος¹ και Α. Θρασουβούλου²

Το μυλαθειό, το Σινεακάρ και το PERIZIN, επηρεάζουν σημαντικά την παραπλάνηση των μελισσών μετά από τις θεραπευτικές επεμβάσεις που γίνονται για την καταπολέμηση

της βαρρά. Δεν επηρεάζουν όμως την επιθετικότητά τους.

Τα τοξικά κατάλοιπα μυλαθειού και PERIZIN, που μένουν στο μέλι και στο κερί, είναι σε χαμηλά

επίπεδα και επηρεάζονται σημαντικά από το χρόνο αποθήκευσης και το βαθμό θέρμανσης που δέχεται το μέλι στο στάδιο της τυποποίησής του.

1. Σταθμός Γεωργικής Έρευνας Χαλκιδικής
2. Εργαστήριο Μελισσοκομίας - Σηροτροφίας Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Σε πείραμα καταπολέμησης της CYDIA (CARPOCAPSA) (LASEPYESIA) POMONELLA (L), που πραγματοποιήθηκε σε σπυρώνια μηλιάς με δένδρα ηλικίας 25 ετών ποικιλίας STARKING DELICIOUS στην περιοχή Μαυροδένδρι Βέροιας, διερευνήθηκε η αποτελεσματικότητα διαφόρων εντομοκτόνων στην καταπολέμηση του εν λόγω εντόμιου με επίκαιρους προληπτικούς ψεκασιούς που πραγματοποιήθηκαν σύμφωνα με τις αγροτικές προειδοποιήσεις της περιοχής. Συγκεκριμένα, μελετήθηκε η αποτελεσματικότητα 10 οργανοφωσφορικών και πυρεθροειδών εντομοκτόνων, μετά από τέσσερις συνολικά ψεκασιούς καλύψεως που έγιναν για το σκοπό αυ-

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΕΝΤΟΜΟΚΤΟΝΩΝ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΤΗΣ ΚΑΡΠΟΚΑΨΑΣ ΤΗΣ ΜΗΛΙΑΣ (CYDIA POMONELLA /L./)

Τ. Τομάζου,¹ Α. Βάτος,¹ Π. Καλμούκος¹ και Α. Χατζοπούλου²

Όλα τα μελετηθέντα εντομοκτόνα έδωσαν ικανοποιητικά αποτελέσματα και διέφεραν στατιστικώς σημαντικά έναντι του μάρτυρα, αλλά δεν παρουσίαζαν καμία στατιστικώς σημαντική διαφορά μεταξύ τους. Συγκεκριμένα η αποτελεσματικότητα μετά το τέλος των επεμβάσεων, ήταν κατά εντομοκτόνο ως εξής: BAYTHROID 50) ο SL 98, 10) ο, CYMBUSH 10 EC 98,00) ο, Πολυτρίν 200 EC και CORSAIR 20 EC 97,80) ο, DANITOL 10 EC 97,70) ο AZINEL EM 40 WP 96,

10) ο, AZINEL 40 EC 95,70) ο, GUSATHION A 40 EC και AZINTOX A 40 EC 95,60) ο και SHERPA 25 EC 95,50) ο, ενώ η προσβολή στο μάρτυρα ανήλθε σε 49, 60) ο.

1. Εργαστήριο Βιολογικού Ελέγχου Γεωργικών Φαρμάκων Τμήμα Ελέγχου Γεωργικών Φαρμάκων και Φυτοφαρμακευτικής Μπενάκειο Φυτοπαθολογικό Ινστιτούτο, Κηφισιά
2. Σταθμός Φυτοϋγειονομικού Ελέγχου Θεσσαλονίκης.

ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΕΠΗΡΕΑΖΟΥΝ ΤΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΣΥΖΕΥΞΗΣ ΤΟΥ SESAMIA NONAGRIOIDES (LEF.)

Ν.Α. Μπαμπίλης και Β.Ε. Μαζωμένος

Ινστιτούτο Βιολογίας, Ε.Κ.Ε.Φ.Ε. «Δημόκριτος», Αγία Παρασκευή Αττικής

Εργαστηριακές παρατηρήσεις έδειξαν ότι η απελευθέρωση της φερομόνης (κάλεσμα) από παρθένα θηλυκά της σεξάμιας του αραβοσίτου ακολουθεί ένα κινητικό ρυθμό, που καθορίζεται από τη διάρκεια της φωτοπερίοδου, τη θερμοκρασία και την ηλικία. Σε περίοδο 16:8 ω-

ρών φως-σκοτάδι, θηλυκά έντομα ηλικίας 48-72 ωρών αρχίζουν να καλούν 4 ώρες μετά την έναρξη της σκοτοπερίοδου. Η διάρκεια του καλέσιματος είναι 2,8 ώρες κατά την οποία τα θηλυκά έχουν συνέχεια προεκταμένο τον αδένα της φερομόνης. Ποσοστό μεγαλύτερο από το 800) ο

των θηλυκών, που παρατηρήθηκαν, έδειξαν χαρακτηριστική συμπεριφορά κάλεσματος. Τα θηλυκά συζεύγνυται μία φορά κατά τη διάρκεια της ζωής τους και μετά τη σύζευξη σταματά το κάλεσμα. Αντίθετα τα αρσενικά συζεύγνυται περισσότερο από μία φορά. Η διάρκεια σύζευξης ήταν περίπου 1,8 ώρες, ενώ η έναρξη των συζεύξεων παρατηρήθηκε 4, 5 ώρες μετά την έναρξη της σκοτεινής φάσης. Το ποσοστό θηλυκών που συζεύχθηκαν σε συνθήκες εργαστηρίου, ανέρχεται στο επίπεδο του 650) ο.

ΔΕΝΤΡΟΚΟΜΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

1. Η ποικιλία αχλαδιάς Μπερέ Αρντί (BEURRE HARDY)

Η αχλαδιά Μπερέ Αρντί παρουσιάζει ενδιαφέρον για τους εθές λόγους:

α) Είναι μία αξιόλογη θερινή ποικιλία. Παράγει καρπούς εύγεστους με ιδιάζον άρωμα. (Καρποί Α' ποιότητας).

β) Έχει πολύ καλή συγγένεια στον εμβολιασμό επί της κυδωνιάς.

γ) Κρίνεται κατάλληλη να χρη-

σιμοποιηθεί ως γέφυρα (ενδιάμεσος εμβολιασμός) μεταξύ της κυδωνιάς και άλλων ποικιλιών αχλαδιάς που έχουν προβλήμα-

Του
Οδ. Ντινόπουλου

τα συγγένειας στον εμβολιασμό επί της κυδωνιάς. Από τις πρώτες δοκιμές φαίνεται ότι οι ποικιλίες αχλαδιάς πρώιμη Κόσια,

Κοντούλα, Αμπάτε Φέτελ, Τσολώνικη, Ζούσκο Ζλάτο (πολύ πρώιμη ποικιλία) και Σέρπου (Νάουσα) αναπτύσσονται ικανοποιητικά μπολιασμένες επί της Μπερέ Αρντί (γέφυρα) κι' αυτή επί της κυδωνιάς.

δ) Είναι ανθεκτική πολύ στο «βακτηριακό κάψιμο» των μηλοειδών που οφείλεται στο βακτήριο Ερβίνια αμυλοβόρα.

2. Το βακτηριακό κάψιμο των μηλοειδών

Για «το βακτηριακό κάψιμο» γράψαμε και άλλες φορές (βλέπε Νάουσα τεύχος 23ον 1983 και 40ον 1987). Σήμερα προσθέτουμε νέα στοιχεία που προέρχονται από την Ελληνική πραγματικότητα.

Σε γενικές γραμμές μπορούμε να πούμε ότι φέτος (1988) το βακτηριακό κάψιμο προξένησε λίγες ζημιές. Η σύγκριση γίνεται με την προηγούμενη χρονιά. Αυτός είναι ο κανόνας. Υπάρχουν όμως και σπωρώνες και κυρίως αχλαδιές που η προσβολή ανήλθε σε υψηλά επίπεδα. Είναι οι περιπτώσεις που το μόλυσμα υπήρχε από πέρα στον συγκεκριμένο σπωρώνα, επειδή οι παραγωγοί για διάφορους λόγους δεν φρόντισαν να απομακρύνουν τους προσβλημένους κλάδους και κλαδίσκους ακόμα και προσβλημένα δέντρα από τα κτήματά τους.

.. ..

Η περιορισμένη εξάπλωση της ασθένειας οφείλεται κυρίως στις καιρικές συνθήκες. Φέτος έβρεξε λίγο κατά την διάρκεια

της ανθοφορίας των διαφόρων ποικιλιών αχλαδιάς, κυδωνιάς και μηλιάς. Ας μη ξεχνούμε ότι η αρχική μόλυνση της ασθένειας ξεκινά κυρίως από τα άνθη, και ότι τα βακτήρια πολλαπλασιάζονται με καταπληκτική ταχύτητα σε συνθήκες μεγάλης σχετικής υγρασίας και υψηλής θερμοκρασίας.

Περιοριστικά, στην εξάπλωση της ασθένειας συνετέλεσαν οι φθινοπωρινοί ψεκασμοί με βορδιγάλαιο πολύ ή με άλλα χημικά σκευάσματα.

Επίσης τα διάφορα τεχνικά μέτρα που πήραν οι δεντροκαλλιεργητές τον προηγούμενο χρόνο, απομακρύνοντας ή περιορίζοντας τις πηγές μόλυνσης. (Κοπή προσβλημένων κλάδων και κλαδίσκων, προσβλημένων δέντρων. Κοπή των ανθέων που εμφανίζονται το θέρος και το φθινόπωρο κλπ.

Η περιορισμένη αζωτούχος λίπανση έπαιξε ευεργετικό ρόλο.

Η κοπή των παραφυάδων και των αγριόχορτων που βρίσκονται κοντά στον λαιμό των δέν-

τρων. Έτσι δεν δημιουργήθηκαν συνθήκες υψηλής υγρασίας στον κορμό των δέντρων.

Η επάλειψη των τομών και των πληγών με χαλκούχο αλκοφή (Νοβαρίν κλπ.)

Δεν χωρεί καμία αμφιβολία ότι οι επαναλαμβανόμενοι ψεκασμοί που διενεργήθηκαν στα άνθη, όσο διαρκούσε η ανθοφορία (δύο και τρεις φορές), έπαιξαν αποφασιστικό ρόλο στην παρεμπόδιση του μολύσματος στα άνθη (πρωτογενής μόλυνση).

.. ..

Και μία άλλη χρήσιμη πληροφορία για τους παραγωγούς. Στις αχλαδιές του Ινστιτούτου Φυλλοβόλων Δένδρων Νάουσας φέτος (1988) έγινε μία δοκιμασία αξιολόγησης χημικών σκευασμάτων εναντίον του «βακτηριακού καψίματος». Χρησιμοποιήθηκαν ο βορδιγάλειος πολύ ή διάφορα χημικά σκευάσματα κ στρεπτομικίνη. Οι δοσολογίες ήταν μικρές, αυτές που συνιστούν οι Φαρμακευτικοί οίκοι, όταν γίνεται ψεκασμός στα άνθη.

Για φέτος δεν μπορεί να γίνει συμπέρασμα για την αξιολόγηση

ση των χημικών οκευασμάτων. Ο λόγος είναι ότι όλα τα δέντρα, ψεκασθέντα και οι μάρτυρες (αψέκαστα) δεν παρουσίασαν καμιά προσβολή. Θα πρέπει να τονισθεί ότι στις αγλαδιές κατά το θέρος και το φθινόπωρο 1987 όλοι οι κλαδίσκοι και κλάδοι που παρουσίαζαν συμπτώματα της ασθένειας ή ήσαν ύποπτοι κόπηκαν. Η κοπή των προσβλημένων βλαστών και κλάδων πραγματοποιούνταν 20 πόντους τουλάχιστο πιο κάτω, στο

υγιές τμήμα. Οι προσβλημένοι και ύποπτοι κλάδοι καίγονταν αμέσως. Κατά την κοπή χρησιμοποιήθηκαν δύο ψαλίδια τα οποία ήταν βουτηγμένα σε οινόπνευμα. Τα ψαλίδια πρέπει να μείνουν λίγο χρόνο στο διάλυμα, για να σκοτωθούν τα βακτήρια. Αυτό λένε οι ειδικοί. Όλες οι τομές αλοίφθηκαν με χαλκούχο αλοιφή (νοβαρίν).

✽ ✽ ✽

Εκείνο που πρέπει να κάνουν

οι παραγωγοί είναι να ξεκαθαρίσουν το μόλυσμα. Δεν έχει κανένα νόημα ένας ψεκασμός εφόσον εγκατεστάθηκε φαρδιά πλατειά το μόλυσμα στον οπωρώνα. Ένας κλάδος προσβλημένος, ή δέντρο που προσβλήθηκε στον λαιμό, δεν θεραπεύεται με τίποτε. Κόβουμε τον κλαδίσκο για να σώσουμε τον βραχίονα. Κόβουμε ένα βραχίονα για να σώσουμε το δέντρο. Κόβουμε ένα δέντρο για να σώσουμε τον οπωρώνα.

3. Η ποικιλία μηλιάς Τζόναγκολντ

Για την ποικιλία μηλιάς Τζόναγκολντ μιλήσαμε και άλλες φορές. Είναι μια ποικιλία με πολλά προσόντα. Κατάγεται από την Αμερική. Προήλθε από την διασταύρωση των ποικιλιών Τζονάθν και Γκόλντεν Ντελίτσιους. Κληρονόμησε ό,τι καλύτερο έχουν οι γονείς της. Από μεν την μητέρα (Γκόλντεν Ντελίτσιους) την παραγωγικότητα, μέγεθος καρπού, διατηρησιμότητα στα ψυγεία, από δε τον πατέρα (Τζονάθν) το κόκκινο χρώμα της επιδερμίδας, το άρωμα, την υπόξινη γεύση, τους άφθονους χυμούς και την ανθεκτικότητα στο Φουζικλάδιο.

Είναι τριπλοειδής ποικιλία. (Έχει 51 χρωμοσώματα). Δεν κάνει για επικονιάστρια ποικιλία. Για τον λόγο αυτό όποιος εγκαθιστά μηλεώνα με βασική ποικιλία την Τζόναγκολντ θα πρέπει απαραίτητα να φυτεύσει και άλλες δύο διπλοειδείς ποικιλίες για γονιμοποίηση των ανθέων (π.χ. Γκράννη Σμιθ και Στάρκριμσον). Έτσι λοιπόν η Γκράννη Σμιθ θα γονιμοποιεί την Στάρκριμσον, και θα γονιμοποιείται απ' αυτή. Παράλληλα οι δύο παραπάνω ποικιλίες θα γονιμοποιούν και την Τζόναγκολντ.

Αναλυτικότερα η Τζόναγκολντ παρουσιάζει τα εξής πλεονεκτήματα:

α) Είναι πολύ παραγωγική ποικιλία. Συναγωνίζεται την ποικιλία Μουτσού.

β) Εισέρχεται ενωρίς στο στάδιο της καρποφορίας. Επί των νάνων υποκειμένων από το δεύτερο και τρίτο έτος. Καρποφορεί επί μονίμων καρποφόρων οργάνων και επί βλαστών του προηγούμενου έτους.

γ) Οι καρποί διατηρούνται στους ψυκτικούς θαλάμους χωρίς να έχουν υποβαθμισθεί οχηματικά οι οργανοληπτικές ιδιότητες, ως τα μέσα Απριλίου.

δ) Παράγει καρπούς ποιότητας, ακόμα και στον κάμπο. Οι καρποί είναι υπόξινοι αρωματικοί και με πολλούς χυμούς. Μηλεώ από γευστικής απόψεως «ακτύπητο». Πέρσι φάγαμε μήλα Τζόναγκολντ που ήταν τα «κάτι άλλο». Ήταν τα μήλα που μας πρόσφερε ο φίλος μου παραγωγός Τάκης Γαλανός. Τα μήλα είχαν γεύση και συνδυασμό αρωμάτων που υπενθύμιζαννανά, μπανάνα, σταφύλι και φυσικά μήλα. Οι μπόλικοι χυμοί υπενθύμιζαν καρπούζι.

ε) Χρώμα επιδερμίδας. Εμφά-

νιση. Έχει ωραίο ελκυστικό επίχρωμα το οποίο καλύπτει σε αρκετή έκταση όλη την ηλιαζόμενη επιφάνεια. Τελευταία κυκλοφορούν μεταλλάξεις (νέοι κλώνοι) πιο χρωματιστοί. Πέρσι (1987) τα μήλα Τζόναγκολντ των αγροκτημάτων του Ινστιτούτου Φυλλοβόλων Δένδρων (Νάουσα Μακροχώρι) απέκτησαν ωρσιότατο κόκκινο χρώμα.

στ) Έχει αρκετή ανθεκτικότητα στο Φουζικλάδιο.

ζ) Δεν παρουσιάζει προβλήματα καρπόπτωσης όπως συμβαίνει με την ομάδα Ντελίτσιους.

η) Δεν επηρεάζεται δυσμενώς από τις καιρικές συνθήκες όπως συμβαίνει με την ομάδα Ντελίτσιους.

θ) Αναπτύσσει γρήγορα πλαγιοβλάστηση και δεν χρειάζεται καμία επέμβαση για την διαμόρφωση του σχήματός της.

✽ ✽ ✽

Ένα πετυχημένο οπωρώνα με βάση την ποικιλία Τζόναγκολντ δημιούργησαν οι Αδελφοί Ιω. Σαμαρά στην περιοχή Επισκοπής Νάουσας. Σήμερα (1988) τα δέντρα διανύουν το τρίτο έτος από την φύτευσή τους. Φέτος τα δέντρα μπόλκαν στην καρπο-

φορία. Τα δέντρα δεν κλαδεύτηκαν και με λίγη μόνο καθοδήγηση από τους αδελφούς Σαμαρά πήραν ένα ελεύθερο γεωμετρικό σχήμα. Άλλα δέντρα υπενθυμίζουν το έλατο, άλλα το κυπαρίσι, άλλα τον θάμνο, άλλα την ελεύθερη παλμέτα και άλλα (τα περισσότερα μία ενδιάμεση κατάσταση. Κάθε δέντρο διαμαρφώθηκε σύμφωνα με τις δικές του προτιμήσεις. Οι αδελφοί Σαμαρά συνεργάστηκαν με τα δέντρα και δεν επέβαλαν την δική τους θέληση, προτιμώντας και διαμορφώνοντας τα δέντρα σ' ένα σχήμα ελεύθερο και δεν θέλησαν να πετύχουν απόλυτη ομοιομορφία σχημάτων. Αυτό το ταμπλού το ξεπέρασαν. Και έτσι απέκτησαν δέντρα παραγωγικά χωρίς πολλές επεμβάσεις και φασαρίες. Οι αδελφοί Σαμαρά πέτυχαν ένα νέο μοντέλο διαμόρφωσης των δέντρων. Το πιο σύγχρονο, το πιο παραγωγικό και με μικρότερο κόστος παραγωγής των προϊόντων. Θα συνεχίσουμε.

Ο παραγωγός Ν. Σαμαράς, δίπλα σε δέντρο μηλιάς ποικιλίας Τζόναγκολντ ηλικίας τριών ετών. Έτος φύτευσης αναπτυγμένα δεντρώγια το 1986.

4. Τιμές μήλων στην αγορά του Μονάχου

Το μήλο Τζόναγκολντ μέρα με τη μέρα γίνεται και περισσότερο γνωστό. Τα μήλα Τζόναγκολντ πολύ γρήγορα καταλαμβάνουν την θέση που τα αρμόζει και στην ξένη αγορά (Γερμανία κλπ.). Σήμερα (Μάιος 1988) το Τζόναγκολντ στην αγορά του Μονάχου πωλείται

τρεις φορές ακριβότερα από τα μήλα των γνωστών ποικιλιών Γκόλντεν Ντελίτσιους, Γκράν-νη Σμιθ, και Στάρκιν Ντελίτσιους. Ο παρακάτω πίνακας είναι αρκετά διαφωτιστικός.

ΠΟΙΚΙΛΙΑ	ΤΙΜΕΣ ΣΕ ΜΑΡΚΑ	ΤΙΜΕΣ ΣΕ ΔΡΑΧΜΕΣ
Τζόναγκολντ	2,35—2,60	188,4—208,5
Γκόλντεν Ντελίτσιους	0,85—0,95	68,1— 76,1
Στάρκιν Ντελίτσιους	0,80—1	64,6— 80,2

Κυκλοφόρησε ένα γεωργικό βιβλίο
"Ένα βιβλίο κατατοπιστικό επιστημονικό με χρωματιστές εικόνες
Τι είναι τὰ κοκκοειδή (ψώρες) και πώς καταπολεμούνται
Δέν πρέπει να λείπει από κανένα αγροτικό σπίτι

ΣΤΕΡΓΙΟΥ ΠΑΛΟΥΚΗ

Μπορείτε να τὸ προμηθευθείτε ἀπὸ τὰ γραφεῖα
τοῦ Ἀγροτικοῦ Συλλόγου Ναούσης
ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΕΩΣ 1000 ΔΡΑΧΜΕΣ

Μόλις κυκλοφόρησε ένα γεωργικό βιβλίο μοναδικό στο είδος του
«ΤΑ ΓΕΩΡΓΙΚΑ ΦΑΡΜΑΚΑ ΠΟΥ ΚΥΚΛΟΦΟΡΟΥΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΓΟΡΑ»

ΣΤΕΡΓΙΟΥ ΠΑΛΟΥΚΗ ΧΡΗΣΤΟΥ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

- Τι περιέχει κάθε «φάρμακο» και πως ταξινομούνται
  - Πίνακες κατατοπιστικοί χρήσιμοι και διαφωτιστικοί
  - Ένα βιβλίο απαραίτητο για κάθε αγροτική βιβλιοθήκη
- ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ 600 Δραχμές

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΥΛΛΟΓΟΥ «ΓΙΑΝΙΤΣΑΡΟΙ ΚΑΙ ΜΠΟΥΛΕΣ»

1. ΤΑ ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΤΗΣ ΝΙΑΟΥΣΤΑΣ
2. ΚΩΝΣΤΑΝΤΟΥΛΗΣ - Ο ΛΑΪΚΟΣ ΠΟΙΗΤΗΣ
ΤΗΣ ΝΙΑΟΥΣΤΑΣ
3. ΓΙΑΝΙΤΣΑΡΟΙ ΚΑΙ ΜΠΟΥΛΕΣ
Του Τάκη Μπάϊτον

ΜΠΟΡΕΙΤΕ ΝΑ ΤΑ ΠΡΟΜΗΘΕΥΤΕΙΤΕ ΑΠΟ ΤΑ ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΑ ΚΑΙ
ΑΠΟ ΤΑ ΓΡΑΦΕΙΑ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΑΠΟΦΟΙΤΩΝ ΝΑΟΥΣΗΣ

Δημοσία Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ (ΙΤΥΣΣΕ)